

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BIOTEISĖS KATEDRA

LINA IVINSKIENĖ
Verslo teisės programa

TEISĖ Į SVEIKĄ APLINKĄ TARPTAUTINIŲ
TEISMŲ PRAKTIKOJE
Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
Doc.dr. A. Širinskienė

VILNIUS, 2009

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. Teisė į sveiką aplinką: vyraujantys požiūriai	5
2. Nepriklausomų ir procedūrinių teisių į aplinką pripažinimas ir plėtra tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje.....	9
3. Asmens teisės į sveiką aplinką analizė Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose.....	23
3.1. 8-as straipsnis: privatus ir šeimos gyvenimas.....	25
3.2 2-as straipsnis: teisė į gyvybę.....	36
3.3 6(1)-as straipsnis: teisė į teisingą teismą.....	38
3.4 10-as straipsnis: išraiškos laisvė	40
3.5 1-ojo protokolo 1-as straipsnis: teisė į nuosavybę.....	41
4. Teisės į aplinką pripažinimas Europos Bendrijų Teisingumo Teisme.....	50
IŠVADOS IR PASIŪLYMAS.....	55
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	57
SANTRAUKA.....	62
SUMMARY.....	63

Įvadas

XX a. dėl intensyvaus ekonomikos vystymosi ir sparčios mokslo bei technikos pažangos įvyko esminiai pakitimai visuomenės sąveikoje su aplinka. Dėl vis didėjančio ir nekontroliuojamo aplinkos teršimo pablogėjo aplinkos kokybė, užteršta aplinka pradėjo neigiamai veikti žmogų ir gamtą. Šis neigiamas aplinkos poveikis dažnai peržengia vienos šalies ribas bei sukuria prielaidas žmogaus teisių pažeidimams. Vis dažniau imta kalbėti apie artimą ryšį tarp žmogaus teisių ir aplinkos kokybės bei šių teisių pažeidimą dėl aplinkos būklės blogėjimo. Pasirodė diskusijų teisės į sveiką aplinką turinio, jos statuso nagrinėjimo klausimais. Galiausiai, tarptautinės bendruomenės susirūpinimas vis blogėjančia aplinkos kokybe, suponavo žmogaus teisės į sveiką aplinką atsiradimą ir formavimąsi bei teisinės galimybes įgyvendinti šią aplinkosauginę žmogaus teisę. Taigi, dėl gamtinės aplinkos teršimo iškyla svarbi piliečių subjektinės teisės į sveiką, gyventi tinkamą gamtinę aplinką problema ir teismo bei kitokio šios teisės gynimo būtinybė. Šiame darbe bus bandoma atsakyti į klausimą, ar teisė į sveiką aplinką įtvirtinta tarptautinėje teisėje, ir kaip ji ginama teismuose, remiantis nepriklausoma teise į aplinką ar per kitas žmogaus teises, tokias kaip teisė į gyvybę, sveikatą, nuosavybę, informaciją ir pan.

Darbe plačiai analizuojama naujausia tarptautinių teismų praktika bei pateikiami jos apibendrinimai. Reikia pastebėti, kad Lietuvos teisinėje literatūroje iki šiol nepakankamai analizuota ši tema. Pastebimas ir mokslinės literatūros lietuvių kalba, nagrinėjančios teismų praktikos įtaką, trūkumas. Nagrinėjant temą labai svarbios ir naudingos buvo užsienio mokslininkų (Shelton D., Anderson M., Handl G., Martens M., Hayward T., Cullet P., Pallemarts M., Kravchenko S., Pedersen O.W., VanderZee L., Boyle A., Turgut N.Y, Fitzmaurice M., Marshall J., Jacobs F.) nuomonės bei tarptautinių teismų, tokių kaip Tarptautinio Teisingumo Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktikos analizė.

Būtent Europos Žmogaus Teisių Teismo, Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktika, sprendžiant klausimus, susijusius su teise į sveiką aplinką, ir bus nagrinėjama šiame darbe (*darbo objektas*).

Darbo tikslas - nustatyti ir išanalizuoti teisės į sveiką aplinką įtvirtinimo Europos Žmogaus Teisių Teismo, Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktikoje probleminius aspektus.

Siekiant nustatyto tikslo iškeliami šie *uždaviniai*:

- nagrinėti mokslininkų diskusiją teisės į aplinką kontekste.
- nustatyti kaip teisė į sveiką aplinką įtvirtinama tarptautinėje, ES teisėje.
- išanalizuoti kaip teisė į aplinką interpretuojama Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. išanalizuoti ir nustatyti ar Europos Bendrijų Teisingumo Teismas pripažįsta teisę į sveiką aplinką savo jurisprudencijoje.

Atsižvelgiant į darbo problematiką ir jame keliamus uždavinius, šiame darbe taikomi: teoriniai (genetinis, sisteminis, loginis, indukcijos, dedukcijos) bei empiriniai (dokumentų analizės) *tyrimo*

metodai. Remiantis genetiniu metodu nagrinėjama teisės į sveiką aplinką plėtros kontūrai, atliekant šios teisės vystymosi analizę. Teisiniai dokumentai analizuojami ir interpretuojami naudojant loginį, sisteminių ir dokumentų analizės metodus. Taikant empirinį dokumentų analizės metodą analizuotos Europos Žmogaus Teisių Teismo, Europos Bendrijų Teisingumo Teismo bylos. Indukcijos, dedukcijos bei loginio metodo pagalba daromos magistro darbe atitinkamos išvados.

Pagrindiniai šio magistro baigiamojo darbo **šaltiniai** – Europos Žmogaus Teisių Teismo, Europos Teisingumo Teismo jurisprudencija, Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija, Europos Bendrijos steigimo sutartis, įvairūs moksliniai straipsniai bei kita teisinė literatūra.

Magistro darbą sudaro įvadas, keturios dalys ir išvados bei pasiūlymai. Pabaigoje pridedama santrauka lietuvių ir anglų kalbomis bei literatūros sąrašas.

1. Teisė į sveiką aplinką: vyraujantys požiūriai

Daugelį metų žmogaus teisės į sveiką aplinką problema buvo plačių diskusijų objektas. Tačiau diskusijos dėmesio centras keitėsi nuo pačios tokios teisės egzistavimo iki labiau praktiškų skirtumo tarp nepriklausomos (savarankiškos) ir procedūrinės žmogaus teisės į sveiką aplinką problemų (t.y. teisė į aplinkosaugos informaciją, dalyvavimas aplinkosaugos sprendimų priėmimo ir kreipimasis į teismą aplinkosaugos reikalais). Ankstesnieji debatai dėl tokios teisės egzistavimo, iš esmės, nebuvo išsamūs ir aiškūs. Pavyzdžiui, didžioji dalis diskusijos buvo skirta tokios galimos teisės pavadinimui, tokiam kaip „teisė į aplinką“; teisė į „padorią“, „sveiką“ arba „saugią“ aplinką.¹

Iš pradžių plačiai analizuotos problemos buvo susiję su galimu ryšiu tarp žmogaus teisių ir aplinkos bei tokios teisės klasifikavimo. Tačiau nebuvo pasiūlyta įtikinančių teorijų. Kai kurie autoriai atmetė tokios galimybės egzistavimą. Pavyzdžiui, Handl G. pareiškė abejones dėl to, kad „žmogaus teisė į švarią aplinką gali būti kildinama iš visų žmogaus teisių bendro diskurso.“² Jų požiūriu, tokia teisė priklausė taip vadinamų solidarumo teisių kategorijai (arba trečiajai žmogaus teisių kartai)³, kuri suteikia bendruomenėms, o ne asmenims teisę nustatyti, kaip jų aplinka ir gamtos išteklių turėtų būti saugomi ir tvarkomi. Ši žmogaus teisių kategorija pati yra gana ginčytina.⁴ Ne visi žmogaus teisių specialistai palankiai žiūri į trečios kartos teisių pripažinimą, teigdami, jog jie sumenkina žmogaus teisių koncepciją ir nukreipia dėmesį nuo poreikio pilnai įgyvendinti egzistuojančias civilines, politines, ekonomines ir socialines teises.⁵ Manoma, kad Vasak V. atrado šios žmogaus teisių kategorijos sąvoką. Tokias žmogaus teises jis apibūdino kaip naują požiūrį į žmogaus teises, kai daugiau dėmesio buvo palikta valstybei ar valstybėms... ir svarbiausia, jas galima realizuoti tik visų socialinės scenos veikėjų pastangomis: asmenų, valstybės, visuomeninių organizacijų bei tarptautinės bendruomenės.⁶ Panašiai teisę į sveiką aplinką apibūdina Šileikis E, žmogaus teisę į sveiką aplinką pripažindamas kaip socialinę žmogaus teisę,

¹ **Anderson M.** Human Rights Approaches to Environmental Protection: An Overview // Human Rights Approaches to Environmental Protection. A. Boyle and M. Anderson, (eds.) 1998, p. 1-24

² **Handl G.** Human Rights and Environmental Protection // Economic, Social and Cultural Rights: a textbook . A.Eide, C.Krause, A.Rosas (eds.) 2001, p.303

³ **Alston. P.** A Third Generation of Solidarity Rights: Progressive Development or Obfuscation of International Human Rights Law? //Netherlands International Law Review, volume 29, p. 307-322, 1982, Cambridge University Press //

<http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=4909764> [žiūrėta 2008 11 12]

⁴ Buvo manoma, kad ši teisė apėmė teisę į plėtrą bei bendro žmonijos paveldo bendrą nuosavybę.

⁵ **Boyle A.** Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment, 2007, p. 1 //

http://www.law.ed.ac.uk/file_download/publications/0_1221_humanrightsorenvironmentalrightsareasses.pdf [žiūrėta 2009 05 23]

⁶ **Algan B.** Rethinking „Third Generation“ Human Rights // Ankara Law Review, Vol:1, No:1, 2004, p.124-125 // <http://auhf.ankara.edu.tr/journals/alr-archive/ALR-2004-01-01/ALR-2004-01-01-Algan.pdf> [žiūrėta 2008 11 12]

priskirtiną prie „trečiosios kartos“ žmogaus teisių.⁷ Tačiau Gaidys G. pastebi, kad „iš esmės visas žmogaus teises atsižvelgiant į jų kilmės vietą galima vadinti socialinėmis, nes jos formuojamos ir plėtojamos žmonių visuomenėje – sociume. Todėl teisės į sveiką aplinką įvardijimas socialine teise nepaaiškina šios teisės statuso, nes neatsižvelgiama į aplinkosauginį šios teisės turinio elementą.“⁸

Vis tik dažnai išreiškiamas požiūris apima aplinkosaugos teisę iš jau esančių žmogaus teisių katalogo. Dažniausiai minimos teisės – tai teisė į gyvybę, sveikatą, nuosavybę, informaciją, privatų ir šeimos gyvenimą. Manoma, kad miglotas stilius ir neapibrėžtas pasiūlytos teisės į sveiką aplinką turinys įgaus tam tikrą svorį, jeigu bus įtraukiamas iš jau esančių žmogaus teisių.⁹ Tokia traktuotė neapsieina be problemų, ypač atsižvelgiant į antrosios kartos žmogaus teises, kadangi „nepaisant jų privalumų, egzistuojanti antrosios kartos teisių įgyvendinimui ir stebėjimui sistema vertina šias teises pakankamai siaurai ir apima aplinkosaugos klausimus tik netiesiogiai.“¹⁰ Toks požiūris yra pritaikytas kai kurių valstybių (Lenkijos¹¹, Graikijos¹², Austrijos¹³, tame tarpe ir Lietuvos¹⁴) konstitucijose, kuriose teisė į tam tikros kokybės aplinką yra įtvirtinta netiesiogiai, per valstybių pareigą rūpintis aplinkos apsauga.

Galų gale, yra tokių požiūrių, kurie apibūdina tokią teisę kaip civilinių ir politinių bei socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių mišinį. Tačiau šio požiūrio šalininkai nurodo, kad antroji žmogaus teisių karta savo prigimtimi yra miglota, todėl aplinkosaugos teisės įgyvendinimas praktikoje, iš dalies paimtas iš šios teisių kategorijos, susidurtų su sunkumais. Be to, tokia teisė sudarytų platų ekonominių, politinių ir socialinių problemų spektrą, taip padarydama tokios teisės įgyvendinimą ir vykdymą itin problematišku.¹⁵

Martens M. teigia, kad žmogaus teisė į aplinką yra konstitucinė žmogaus teisė, kuri kyla tiesiogiai iš konstitucijos, kaip aukščiausią juridinę galią turinčio valstybės teisės akto.¹⁶ Iš tikrųjų, kai kurių

⁷ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p.231

⁸ Gaidys G. Žmogaus teisės į sveiką aplinką statuso identifikavimo problemos // Socialinių mokslų studijos. 2009, 1 (1), p. 57

⁹ Merrills J. Environmental Protection and Human Rights: Conceptual Aspects // Human Rights Approaches to Environmental Protection. A. Boyle and M. Anderson, (eds.) 1998, p. 25

¹⁰ Anderson M. Human Rights Approaches to Environmental Protection: An Overview // Human Rights Approaches to Environmental Protection. A. Boyle and M. Anderson, (eds.) 1998, p. 1-24

¹¹ Lenkijos Respublikos konstitucijos 74 str. nurodo valdžiai „vykdyti politiką, kuri užtikrintų esamų ir būsimų kartų ekologinį saugumą.“

¹² Graikijos konstitucijos 24 (1) str. teigia, kad „natūralios ir kultūrinės aplinkos apsauga – tai valstybės pareiga. Valstybė turi taikyti specialias prevencines ir represines priemones dėl aplinkos išsaugojimo.“

¹³ Austrijos konstitucijos 10 str. nustato, kad „kasyba; miškininkystė, įskaitant medienos plukdymą; vandens teisės; vandens kontrolė ir saugojimas saugiam potvynių nukreipimui ar laivų bei keltų transportui; vandens kelių priežiūra“ ir kitos problemos yra šalies rūpestis, kuriam reikia šalies vyriausybės įstatymų ir reglamentų.“

¹⁴ Lietuvos Respublikos konstitucijos 53 str. 3d. teigia: „Valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių.“ 54 str. 1d. papildo: „Valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų apsauga, priežiūra, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai“

¹⁵ Handl G. Human Rights and Environmental Protection // Economic, Social and Cultural Rights: a textbook. A.Eide, C.Krause, A.Rosas (eds.) 2001, p.133

¹⁶ Martens M. Constitutional right to a healthy environment in Belgium // Review of European Community & International Environmental Law. 2007, Vol.16 (3), p. 287 // <http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/118514056/PDFSTART> [žiūrėta 2008 11 12]

Europos Sąjungos valstybių konstitucijose (Latvijos konstitucijos 115 straipsnis¹⁷, Čekijos konstitucijos 35 straipsnis¹⁸, Bulgarijos konstitucijos 55 straipsnis¹⁹) įtvirtinta teisė į sveiką, švarią aplinką.²⁰ Hayward T. pažymi, kad konstitucinės aplinkosauginės teisės nėra siūlomos kaip panacėja, skirta spręsti visas problemas, kylančias žmogui sąveikaujant su aplinka.²¹ Tačiau yra nemažai valstybių (tarp jų ir Lietuva)²², kurių konstitucijose tokia teisė tiesiogiai neįtvirtinta, todėl negalima teigti, kad tokia nuomonė yra visuotinė, o teisė į sveiką aplinką – konstitucinė.

Kiti autoriai pripažįsta teisę į sveiką aplinką kaip aplinkosauginę teisę („*environmental right*“).²³ Anot, Gaidžio G. terminas „aplinkosauginė teisė“ išreiškia aiškų ir glaudų aplinkos, žmogaus bei žmogaus teisių tarpusavio ryšį, įprasminantį tarpusavyje sąveikaujančių žmogaus ir aplinkos santykį. Žmogus, norėdamas gyventi jo sveikatai palankioje, sveikoje aplinkoje, privalo tinkamai ja rūpintis, t.y. įgyvendinti veiksmingą aplinkos apsaugą. Įgyvendinant šią teisę kartu siekiama ne vien siauro rezultato – sveikos aplinkos žmogui – bet kartu siekiama ir daug didesnio tikslo – gerinti kitų aplinkoje esančių elementų bei gyvybės formų aplinkos kokybę. Tai reiškia, kad aplinkoje viskas yra susiję dėsniais, priežastiniais ryšiais, o žmogaus neigiamos veiklos rezultatai sugrįžta neigiamomis pasekmėmis jo sveikatai ir gerovei – įvairiomis ligomis ir kt. Boyle A. buvo iškėlęs klausimą, ar turėtume ir toliau galvoti apie žmogaus teises ir aplinką egzistuojančioje žmogaus teisių struktūroje, kurioje žmonių apsauga yra centre (t.y. teisių į gyvybę, nuosavybę, privatų gyvenimą išgryninimas), ar atėjo laikas kalbėti tiesiogiai apie aplinkosaugos teises, - kitaip sakant, teisę turėti saugomą aplinką? Ar turėtume peržengti antropocentrizmą ekocentrizmo naudai?²⁴ Šis klausimas nėra naujas. Kaip matysime, į jį bando atsakyti tiek tarptautinė, tiek nacionalinė bendruomenė bei teismai. Ir vis tik dar kyla ginčų. Cullet L. teisę į aplinką apibūdina kaip iš dalies sutampančią su kitomis žmogaus teisėmis, bet apimančią daugiau. Būtent, vienodos sąlygos visoms

¹⁷ „valstybė gins kiekvieno teisę gyventi palankioje aplinkoje, suteikdama informaciją apie aplinkos sąlygas ir skatindama aplinkos saugojimą ir gerinimą.“

¹⁸ „kiekvienas turi teisę į palankią aplinką.“

¹⁹ „piliečiai turi teisę į sveiką ir palankią aplinką.“

²⁰ Constitutional provisions relating to environmental protection // Environmental Rights reports, 2005, p. 86-107 // http://www.edo.org.au/edoact/submissions/Earthjustice_2005EnvironmentalRightsReport.pdf [žiūrėta 2009 05 10]

²¹ **Hayward T.** Constitutional Environmental Rights: a Case for Political Analysis // Political Studies, 2000, vol. 48 (3), p. 558// <http://www3.interscience.wiley.com/user/accessdenied?ID=119037623&Act=2138&Code=4717&Page=/cgi-bin/fulltext/119037623/PDFSTART> [žiūrėta 2009 06 05]

²² *supra note* 16, 17, 18, 19

²³ **Gaidys G.** Žmogaus teisės į sveiką aplinką statuso identifikavimo problemos // Socialinių mokslų studijos. 2009, 1 (1), p. 58; t.p., žr. Human Rights and the Environment .Final report prepared by Mrs. Fatma Zohra Ksentini, Special Rapporteur, E/CN.4/Sub.2/1994/96 July 1994// <http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/TestFrame/eeab2b6937bcca18025675c005779c3?Opendocument> [žiūrėta 2008 12 01]

²⁴ **Boyle A.** Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment, 2007, p. 1 // http://www.law.ed.ac.uk/file_download/publications/0_1221_humanrightsoenvironmentalrightsareasses.pdf [žiūrėta 2009 05 23]

kartoms, estetinė apsauga ir atsargumo principas yra tos teisės į aplinką sritys, kurios apima daugiau, nei interesai, saugomi jau galiojančių žmogaus teisių.²⁵

Galiausiai, diskursas, susijęs su aplinkosaugos žmogaus teisėmis, pasikeitė nuo apibrėžimo problemų, teisės statuso nagrinėjimo į labiau praktinį traktavimą, paremtą šios teisės padalinimu į nepriklausomą aplinkosaugos žmogaus teisę ir procedūrinę aplinkosaugos žmogaus teisę. Pastarasis šios teisės tipas ypatingą reikšmę įgijo po 1998-ųjų metų Orhuso konvencijos dėl priėjimo prie informacijos, visuomenės dalyvavimo ir kreipimosi į teismą aplinkosaugos reikalais.²⁶ Cullet P. išskyrė keletą nuomonių, kurios pripažino, kad teisės į aplinką įgyvendinimas geriausiai būtų pasiektas per teisių į informaciją, galimybės dalyvauti priimant sprendimus ir kreipiantis į teismus propagavimą, pritaikytą aplinkosaugos problemų aplinkoje. Šios teisės, dažnai minimos kaip procedūrinės teisės, yra iš tiesų labai artimos jų analogui civilinių teisių kontekste.²⁷

Paprastai yra manoma, kad procedūrinė aplinkosaugos teisė yra efektyvesnė ir lankstesnė priemonė siekiant su aplinka susijusio teisingumo nei nepriklausoma teisė, kuri dažnai nesuteikia jokių procedūrinių teisių į informaciją, dalyvavimą ar bešališką teisingumą ir todėl žymiu mastu yra tik trumpas politinis išdėstymas.²⁸ Dažniausiai tai būna susiję su konstitucine teise į švarią aplinką. Hayward T, analizuodamas Orhuso konvencijos svarbą, pastebi: „teisės į informaciją aiškiai yra prielaida efektyviai demokratijai; o demokratiją skatina didėjantis vyriausybės ir pramonės aiškumas ir atsakingumas už aplinkosaugos problemas.“²⁹ Anderson M. išskiria tokį palankų argumentą procedūrinei teisei labiau nei nepriklausomai: „trokštama aplinkos kokybė yra subjektyvus vertinimas, kurį sudėtinga kodifikuoti teisine kalba ir, kuris skiriasi įvairiose kultūrose ir bendruomenėse, yra labai sunku rasti vieną tikslią nepriklausomos teisės į sveiką aplinką formuluotę.“ Todėl kuo lankstesnis, atviresnis ir kontekstą atitinkantis aspektas turėtų suteikti žmonėms tvirtas procedūrinės teisės. Tačiau čia pat kontrargumentuoja nepriklausomos teisės į patenkinamą aplinką naudai, jog vis dėlto, net jei vien procedūrinės teisės būtų pripažintos, jos gali nesuteikti tinkamos gamtos išteklių apsaugos. Net jei procedūrinės teisės būtų pilnai realizuotos, jos gali sukurti trumpalaikę, o ne ilgalaikę aplinkos apsaugą.³⁰

Išanalizavus mokslininkų diskusijas teisės į aplinką klausimu, galima pamatyti požiūrių skirtumus bei kriterijus, kuriais remiantis jie nagrinėja teisę į sveiką aplinką - nuo tokios teisės egzistavimo, apibrėžimo problemų, teisės statuso nagrinėjimo iki labiau praktiškų skirtumo tarp nepriklausomos ir procedūrinės žmogaus teisės į sveiką aplinką problemų.

²⁵ **Collins L.** Are we there yet? The Right to Environment in International and European Law // <http://ssrn.com/abstract=1456922> [žiūrėta 2009-08-02]

²⁶ Ši konvencija įsigaliojo 2001 m. // <http://www.unece.org/env/pp/documents/cep43e.pdf> [žiūrėta 2008 12 01]

²⁷ **Cullet P.** Definition of an Environmental Right in a Human Rights Context// <http://www.ielrc.org/content/a9502.pdf> [žiūrėta 2009 04 19]

²⁸ **Hayward T.** Constitutional Environmental Rights. 2005 p.84-92

²⁹ **Hayward T.** Constitutional Environmental Rights. 2005 p.143

³⁰ **Anderson M.** Human Rights Approaches to Environmental Protection: An Overview // Human Rights Approaches to Environmental Protection. A. Boyle and M. Anderson, (eds.) 1998, p. 25-26

Kadangi tarptautinėje ir Europos bendrijoje daugiausia diskusijų sukelia nepriklausomos ir procedūrinės teisės į aplinką apimties ir pripažinimo klausimai, kitose dalyse bus nagrinėjamas tokios teisės bandymas įtvirtinti teisės aktuose, bei teismų interpretacijos šiuo klausimu.

2. Nepriklausomos ir procedūrinės teisės į sveiką aplinką pripažinimas ir plėtra tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje

Gerai žinomas Stokholmo deklaracijos 1-asis principas : „Žmogus turi esminę teisę į laisvę, lygybę ir tinkamas gyvenimo sąlygas tokios kokybės aplinkoje, kurioje būtų galima gyventi oriai ir gerai. Žmogus yra atsakingas už aplinkos apsaugą bei gerinimą esamoms ir būsimoms kartoms“³¹, įkvėpė nustatyti daugelį nacionalinių konstitucinių sąlygų, priimtų nuo 1970-ųjų, kurios pripažįsta teisę į aplinką kaip esminę teisę pagal vietos įstatymus. Šis pagrindinis teiginys galėjo sudaryti pagrindą tolesniam žmogaus teisės į aplinkosaugos kokybę plėtojimui, tačiau jo poveikis pasauliui buvo pastebimai kuklus. Iki šiol ši teisė nebuvo perkelta į pasaulinio taikymo tarptautinės teisės įpareigojančias taisykles.

1986 metais Pasaulinės aplinkosaugos ir plėtros komisijos aplinkosaugos teisės ekspertų grupė pastebėjo, kad teisės į sveiką aplinką dar negalima laikyti „gerai nustatyta teise pagal esamą tarptautinę teisę“. Ekspertų grupė pasiūlė užpildyti šią spragą įtraukiant sąlygą, nustatančią, kad „visi žmonės turi esminę teisę į aplinką, tinkamą jų sveikatai ir gerovei“ į pasaulinių teisinių principų dėl aplinkos apsaugos ir nuolatinio vystymosi rinkinį, kurį grupė sudarė atsižvelgdama į galimą įtraukimą pasaulinę, teisiškai įpareigojančią priemonę. Šį pasiūlymą parėmė Pasaulinė komisija savo galutiniame pranešime, kuriame rekomendavo: pasaulinės deklaracijos plėtojimą Jungtinių Tautų sistemoje; ir paskui pasaulinę konvenciją, kodifikuojančią bendrus tarptautinės aplinkosaugos teisės principus. Dar komisija rekomendavo įtraukti žmogaus teisių sąlygą, kaip tą pasiūlė ekspertų grupė. Vis dėlto, tokia konvencija niekada neišvydo dienos šviesos.³²

Ryšių tarp aplinkos ir žmogaus teisių problema vėl buvo pradėta nagrinėti Jungtinėse Tautose parengiamojo JT aplinkosaugos ir plėtros konferencijos proceso metu. Po tam tikrų preliminarinių diskusijų 1989 metais JT diskriminacijos prevencijos ir mažumų apsaugos subkomisija „patvirtindama neatsiejamus

³¹ Stockholm Declaration on the Human Environment, 5 June 1972 // http://www.paclii.org/pits/en/treaty_database/1972/1972_PITSE_8.rtf [žiūrėta 2009 05 06]

³² **Pallemaerts M.** The human right to a healthy environment as a substantive right // Human Rights and the Environment, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2002, p. 12 // http://books.google.lt/books?id=tQS0wIS0wz0C&printsec=frontcover&source=gbs_v2_summary_r&cad=0#v=onepage&q=&f=false [žiūrėta 2009 05 06]

ryšius tarp žmogaus teisių ir aplinkos“ ir paminėdama „naujas sroves tarptautinėje teisėje, susijusias su žmogaus teisių aspektu aplinkos apsaugoje“, nusprendė 1990 metų rugpjūčio mėnesį pradėti tyrimą šia tema ir paskyrė specialųjį pranešėją. Šį sprendimą parėmė Žmogaus teisių komisija, o vėliau ir Generalinė Asamblėja, priimdama 1990 metų gruodį svarbų sprendimą, kuriame įtikinėjo komisiją tęsti savo tyrimą ir pateikti ataskaitą parengiamajam komitetui.

Tame pačiame sprendime 45/94 generalinė asamblėja, aiškiai įkvėpta Pasaulinės aplinkosaugos ir plėtros komisijos (PAIPK) pasiūlymo kalbos, taip pat „pripažino, kad visi asmenys turi teisę gyventi aplinkoje, tinkamoje jų sveikatai ir gerovei.“³³ Šis sprendimas, priimtas be balsavimo, atrodo, atvėrė galimybę įtraukti panašią kalbą į „bendrų valstybių teisių ir įsipareigojimų aplinkosaugos srityje“³⁴ priemonę, kurią JT aplinkosaugos ir plėtros konferencija (JTAIPK) turėjo priimti po dviejų metų.

Nepaisant generalinės asamblėjos sprendimo ir Žmogaus teisių komisijos bei subkomisijos, kurios specialusis pranešėjas pateikė preliminarų pranešimą 1991 m. rugpjūčio mėnesį, iniciatyvos, JTPAIPK pati aiškiai nepatvirtino žmogaus teisės į sveiką aplinką. Nė viena Rio deklaracijos sąlyga aiškiai nemini žmogaus teisių. Tačiau deklaracijoje yra kelios sąlygos, kurios turi prasmės šiam klausimui. Kaip žinome, 1-ame principo teigiama, kad žmonės „turi teisę į sveiką ir produktyvų gyvenimą, kuris būtų harmoningas su gamta“.³⁵ Lyginant su 1-uoju Stokholmo deklaracijos principu, neaiškus teisės suteikimo į gyvenimą „harmonijoje su gamta“ paminėjimas Rio deklaracijoje atskiria žmogaus teisių aspektą nuo aplinkos apsaugos.

Kol jokio progreso nebuvo pasiekta Rio deklaracijoje ryšium su nepriklausomos teisės į sveiką aplinką pripažinimu, Rio deklaracija pripažįsta savo 10-ajame principo poreikį visuomenei prieiti prie aplinkosaugos informacijos, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir kreipiantis į teismą; tai galima laikyti procedūrinių teisių užuomazgomis, kylančiomis iš šios nepriklausomos teisės.³⁶ 10-asis principas pradėjo pasaulinį judėjimą link tolesnio plėtojimo ir procedūrinių aplinkosaugos teisių patvirtinimo; Anot, Pallemarts M., šią situaciją jis įvertino kaip judėjimą link aplinkosaugos teisių pavertimo procedūrinėmis, kaip tvirto nepriklausomos žmogaus teisės į sveiką aplinką pripažinimo pakaitalą.³⁷

Po Rio deklaracijos Jungtinių Tautų žmogaus teisių organai tęsė savo darbą dėl ryšių tarp aplinkos ir žmogaus teisių, tačiau kol kas be nepriklausomos teisės. Savo 1994 metų galutiniame pranešime diskriminacijos prevencijos ir mažumų apsaugos subkomisijai JT specialioji pranešėja išreiškė viltį, kad

³³ UN General Assembly Resolution 45/94, 14 December 1990 // <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r094.htm> [žiūrėta 2009 05 06]

³⁴ UN General Assembly Resolution 44/228, 22 December 1989, 15 str. (d.) // <http://www.un.org/documents/ga/res/44/ares44-228.htm> [žiūrėta 2009 05 06]

³⁵ http://www.unitar.org/egp/sites/default/files/Rio_Declaration.pdf

³⁶ **Shelton D.** What Happened in Rio to Human Rights? // Yearbook of International Environmental Law, Vol. 3 (1992), p. 75-93

³⁷ **Pallemarts M.** A Human Rights Perspective on Current Environmental Issues and Their Management: Envolving International Legal And Political Discourse On The Human Environment, the Individual and the State // 2 HR&ILD 1, 2008, p. 153

bus „padėta Jungtinėms Tautoms priimti normų rinkinį, sutvirtinantį teisę į patenkinamą aplinką“. Praėjus beveik 15 metų, tai vis dar atrodo tolima perspektyva.³⁸

Iš tiesų, pasaulio viršūnių dėl nuoseklios plėtros susitikime (PVDNPS) Johanesburge pasirodė neįmanoma peržengti įgyvendinimo programos bendrų sąlygų ribas, patvirtinant, kad „pagarba žmogaus teisėms ir esminėms laisvėms, įskaitant teisę į vystymąsi, bei pagarba kultūrinei įvairovei yra svarbi siekiant pastovios plėtros ir užtikrinant, kad nuosekli plėtra yra naudinga“. ³⁹ ES pasiūlymas „pripažinti tarpusavio ryšių tarp žmogaus teisių skatinimo ir apsaugos bei aplinkos apsaugos svarbą nuosekliai plėtrai“ buvo „atskiestas“ nuo sąlygos tik „pripažįstant, kad galimi ryšiai tarp aplinkos ir žmogaus teisių, įskaitant teisę į vystymąsi, buvo tinkamai apsvarstyti“. Ankstesnių JT generalinės asamblėjos ir kitų JT organų normatyvinių nutarimų atžvilgiu, tai vargu ar galima vadinti progresu.

Nepaisant to, Žmogaus teisių komisija savo pirmojoje sesijoje, remdamasi PVDNPS, priėmė naują sprendimą dėl „Žmogaus teisių ir aplinkos, kaip nuoseklios plėtros dalies“. Šiame pareiškime komisija pareikalavo, kad Generalinis Sekretorius pateiktų ataskaitą šiuo klausimu kitos sesijos metu ir tuo pačiu „atkreipė dėmesį“ į Orhuso konvencijos įsigaliojimą bei „dėjo visas pastangas, kad būtų įgyvendinti Rio deklaracijos principai dėl aplinkos ir vystymosi, ypač 10-as principas, kuris be visa kita prisidėtų prie efektyvios galimybės kreiptis į teismą ir pradėti administracinius teismo procesus“. Generalinio Sekretoriaus pranešimas, pateiktas 60-ojoje komisijos sesijoje, baigėsi tik procedūrinio sprendimu, reikalaujant, kad JT vyriausiasis žmogaus teisių įgaliotinis ir Jungtinių Tautų aplinkosaugos programa (JTAP) „tęstų savo pastangų koordinavimą kompetencijos kūrimo veikloje“ ir sutinkant toliau svarstyti „ryšį tarp aplinkos ir žmogaus teisių, kaip dalį nuoseklios plėtros“ kitoje sesijoje 2005 metais.⁴⁰

Ši sesija – 61-oji ir priešpaskutinė Žmogaus teisių komisijos sesija prieš pakeičiant ją nauja JT Žmogaus teisių taryba, kuri buvo 2005 m. JT susitikimo padarinys – priėmė kitą sprendimą šia tema. Vis dėlto, šis sprendimas ir vėl nepatvirtino nepriklausomos teisės į aplinką egzistavimo, tačiau pabrėžė kelis ryšių tarp aplinkos apsaugos, nuoseklios plėtros ir žmogaus teisių skatinimo ir apsaugos aspektus. Sprendimo įžangoje pripažįstama tiek, kad „žala aplinkai, įskaitant tą, kurią sukėlė natūralios aplinkybės ar nelaimės, gali turėti potencialų neigiamą poveikį mėgavimuisi žmogaus teisėmis ir sveiku gyvenimu bei sveika aplinka“, tiek, kad „aplinkos apsauga ir nuosekli plėtra taip pat gali prisidėti prie žmonių gerovės ir mėgavimuisi žmogaus teisėmis“. Tuo pačiu metu, nutarimas atkartoja komisijos paramą 10-ojo Rio

³⁸ Human Rights and the Environment .Final report prepared by Mrs. Fatma Zohra Ksentini, Special Rapporteur, E/CN.4/Sub.2/1994/96 July 1994//

<http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/TestFrame/eeab2b6937bcca18025675c005779c3?Opendocument> [žiūrėta 2008 12 01]

³⁹ Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development //

http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanImpl.pdf

⁴⁰ **Pallemaerts M.** Proceduralising Environmental Rights: the Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters in a Human Rights Context // Human Rights and the Environment . Proceedings of a Geneva Environment Network roundtable, 2004, p. 17 //

<http://www.environmenthouse.ch/docspublications/reportsRoundtables/Human%20Rights%20Env%20Report.pdf> [žiūrėta 2008 12 01]

deklaracijos principo įgyvendinimui ir „pabrėžia svarbą valstybėms, plėtojant jų aplinkosaugos politiką, atsižvelgti į tai, kaip aplinkos sąlygų blogėjimas gali paveikti visus visuomenės narius, o ypač moteris, vaikus, vietinius žmones arba atstumtuosius visuomenės narius“. Generalinio sekretoriaus buvo prašoma parengti pranešimą „apie tai, kaip pagarba žmogaus teisėms gali prisidėti prie nuoseklios plėtros, įskaitant jos aplinkosaugos komponentą, ir gali prisidėti teigiamai prie skurdo išnaikinimo“, atsižvelgiant į kito viršūnių susitikimo rezultatus. Tačiau šis pranešimas, kuris buvo pateiktas 63-iosios komisijos sesijos metu, niekada nebuvo užbaigtas, kadangi komisija užbaigė savo veiklą 62-osios sesijos metu 2006 metais.

Naujai įsteigta Žmogaus teisių taryba dar išsamiai neapsvarstė ryšių tarp žmogaus teisių ir aplinkos.

Esama mažai įrodymų, kad specifinės aplinkosaugos teisės yra pripažįstamos teisiniuose sprendimuose. Vienas iš išraiškiausių teiginių, paremiančių ryšį tarp aplinkos apsaugos ir žmogaus teisių tarptautinėje scenoje, yra aptinkamas viceprezidento Christopher Weeramantry atskirose išvadose byloje *Gabčikovo-Nagymaros*, pateiktoje Tarptautiniam Teisingumo Teismui. Weeramantry pastebėjo, kad „aplinkos apsauga yra panaši į esminę šiuolaikinės žmogaus teisių doktrinos dalį, nes ji yra būtina sąlyga daugybei žmogaus teisių, tokių kaip teisė į sveikatą ir teisė į gyvybę“. ⁴¹ Kitaip sakant, aplinkos apsauga yra grindžiama mėgavimosi pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir žmonių išlikimo svarba. Kai remiamasi tokiu požiūriu, tampa aišku, kad aplinkos apsaugos normos ir žmogaus teisės yra vienoje plotmėje. Tarptautinio Teisingumo Teismo viceprezidento Weeramantry išvada *Gabčikovo-Nagymaros* byloje buvo atskira nuomonė, todėl į ją reikėtų žvelgti tik kaip į pritarimą Stokholmo deklaracijos principui, kad sveika aplinka yra svarbi, kad būtų galima mėgautis žmogaus teisėmis. Išsamus Weeramantry išvados traktavimas parodo, kad vietoj naujos teisės nustatymo, jis mini esamas teises ir grėsmę, kurią tokioms teisėms kelia aplinkos blogėjimas.

Šioje autorės analizės stadijoje galima padaryti išvadą, jog pasauliniai debatai dėl nepriklausomos žmogaus teisės į sveiką aplinką apimties ir pripažinimo tęsėsi įvairiuose Jungtinių Tautų organuose ir konferencijose nuo Stokholmo deklaracijos, tačiau tai kol kas nedavė vaisingų rezultatų.

Progresas regioniniu lygiu buvo kažkiek daugiau žadantis. Išsamiausios pastangos tarptautinių teisinių standartų nustatyme aplinkosaugos teisių srityje yra gerai žinoma 1998 metų Orhuso priėjimo prie informacijos, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir kreipiantis į teismą aplinkosaugos reikalais konvencija. ⁴² Vis dėlto, būtų eurocentriška paminėti tik šią paneuropinę regioninę sutartį kad ir kokia ji svarbi būtų. Reikėtų pastebėti, kad prieš sudarant Orhuso konvenciją, jau buvo dvi regioninės teisinės priemonės žmogaus teisių apsaugai, kuriose buvo minima teisė į aplinką.

⁴¹ Gabčikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment I.C.J. Reports, 1997, p. 7, (Sept.25), atskiroji nuomonė p.91 // <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf?PHPSESSID=283e1e1fec7736c881921b316c2a45cf> [žiūrėta 2009 06 03]

⁴² Convention on Access to Information, Public Participation In Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters // <http://www.unece.org/env/pp/documents/cep43e.pdf>

1981 metų Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija teigia, kad „visos tautos turės teisę į bendrą patenkinamą aplinką, palankią jų vystymuisi“.⁴³ Reikėtų pastebėti, kad ši sąlyga iš tiesų faktiškai nepripažįsta teisės į aplinką kaip individualios žmogaus teisės, bet labiau ją pripažįsta kaip kolektyvinę teisę, suteikiamą tautoms. Tačiau tai nesutrukdė Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisijai byloje *Socialinių ir ekonominių veiksmų teisių centras prieš Nigeriją*⁴⁴, susijusioje su šio straipsnio pažeidimu kartu su kitomis Afrikos chartijos sąlygomis, interpretuoti šios teisės kaip primetančios pareigas šalims-narėms asmenų bei bendruomenių atžvilgiu. 2001 metų spalio mėnesį komisija laikėsi nuomonės, kad: teisė į bendrą patenkinamą aplinką, kaip tą garantuoja Afrikos chartijos 24-as straipsnis, arba teisė į sveiką aplinką, kaip yra plačiai žinoma, primeta aiškius išipareigojimus vyriausybei. Teisė mėgautis geriausia galima fizinės ir psichinės sveikatos būkle, išdėstyta Afrikos chartijos 16(1) straipsnyje, ir teisė į bendrą patenkinamą aplinką, palankią vystymuisi (16(3) straipsnis), jau nurodė išipareigojusioms vyriausybėms liautis tiesiogiai kelti grėsmę jų piliečių sveikatai ir aplinkai.⁴⁵

1988 metų papildomo Amerikos žmogaus teisių ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių srityje konvencijos protokolo svarbi sąlyga yra labiau tiesmuka savo formuluoje. Ne taip kaip Afrikos chartija, ši konvencija aiškiai pripažįsta individualią teisę, kadangi teigia, kad „kiekvienas turės teisę gyventi sveikoje aplinkoje ir turės priėjimą prie pagrindinių viešųjų paslaugų“.⁴⁶ Konceptualus ryšys tarp šios sąlygos ir teisės į minimalią aplinkos kokybę bei priėjimą prie pagrindinių visuomeninių paslaugų pasirodo esąs išpūdingai aktualus šiame vis didėjančio bendros nuosavybės išteklių ir esminių viešųjų paslaugų privatizavimo amžiuje.

Europos regioninė sistema, skirta žmogaus teisių apsaugai, išplėtotą globojant Europos Tarybai ir paremta 1950 metų Žmogaus teisių ir esminių laisvių apsaugos konvencija (EŽTK)⁴⁷ ir jos papildomais protokolais, šiuo metu neapima jokių specialių sąlygų, pripažįstančių aplinkosaugos teises. Tačiau tai neužkirto kelio reikšmingai ir vis dar augančiai jurisprudencijai, kurioje Europos Žmogaus Teisių Teismas tvirtai nustatė ryšį tarp tam tikrų rimtų aplinkos pablogėjimo formų ir teisių, kurias aiškiai gina konvencija, pažeidimo, plėtrai. Kitame skyriuje autorė plačiai nagrinės Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką teisės į aplinką kontekste.

Orhuso konvencija, sutartis, sudaryta Jungtinių Tautų ekonominės Europos komisijos (EEK) sistemoje ir pasirašyta 1998 metais, buvo pirmasis pavyzdys, kuriame teisė į sveiką aplinką kaip tokia

⁴³ African Charter on Human and Peoples` Rights, 24 str. // http://www.africa-union.org/official_documents/Treaties_%20Conventions_%20Protocols/Banjul%20Charter.pdf

⁴⁴ Social and Economic Rights Action Centre v. Nigeria (2007) // http://cesr.org/filestore2/download/579/AfricanCommission_Decision.pdf

⁴⁵ **Kravchenko S.** Right to Carbon or Right to Life: Human Rights Approaches to Climate Change // Vermont Journal of Environmental Law, Vol.9, 2008, p. 537 // <http://www.vjel.org/journal/pdf/VJEL10069.pdf> [žiūrėta 2008 12 01]

⁴⁶ Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Cultural and Social Rights, 1989 // <http://www.oas.org/juridico/English/treaties/a-52.html>

⁴⁷ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950 // <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/005.doc>

buvo pirmą kartą aiškiai pripažinta tarptautinės teisinės priemonės sąlygose. Tačiau reikėtų pastebėti, kad kai EEK nusprendė išplėtoti teisiškai įpareigojančią tarptautinę priemonę dėl aplinkosaugos teisių po Rio konferencijos, ji pasirinko dėmesį skirti išimtinai tik procedūrinių teisių, išdėstytų 10-ame Rio deklaracijos straipsnyje, įgyvendinimui. Atitinkamai, darbo grupės įgaliojimas, nustatytas EEK aplinkosaugos politikos komiteto 1996 metų sausį, parengti planinę konvenciją dėl priėjimo prie aplinkosaugos informacijos ir visuomenės dalyvavimo aplinkosaugos sprendimų priėmimo, neapėmė jokios užuominos į nepriklausomą teisę į sveiką aplinką. Nepaisant to, derybininkai galų gale sutarė įtraukti tiek į planinės konvencijos išangą, tiek į pagrindinę dalį sąlygas, susijusias su šia nepriklausoma teise.

Orhuso konvencijos išangoje aiškiai primenamas 1-asis Stokholmo deklaracijos principas bei Jungtinių Tautų generalinės asamblėjos sprendimas 45/94; ten taip pat perfrazuojama Stokholmo deklaracijos išangos kalba, kuria „pripažįstama, kad tinkama aplinkos apsauga yra būtina žmogaus gerovei ir mėgavimuisi pagrindinėmis teisėmis, įskaitant teisę į pačią gyvybę“. Taip sukuriamas abstraktus ryšys tarp nepriklausomų ir procedūrinių aplinkosaugos teisių, pabrėžiant, kad „piliečiai turi turėti priėjimą prie aplinkosaugos informacijos ir gali kreiptis į teismą aplinkosaugos reikalais“ tam, kad „galėtų apginti „savo teisę gyventi aplinkoje, tinkamoje jų sveikatai ir gerovei, bei „stebėti“ jų lydinčiąją pareigą „saugoti ir gerinti aplinką esamų ir būsimų kartų naudai“.⁴⁸ 1-asis konvencijos straipsnis, pavadintas „Tikslu“, teigia: kad prisidėtų prie kiekvieno esamų ir būsimų kartų asmens teisės į gyvenimą aplinkoje, tinkamoje jo arba jos sveikatai ir gerovei, apsaugos kiekviena šalis užtikrins teises į priėjimą prie informacijos, visuomenės dalyvavimą sprendimų priėmimo ir kreipimąsi į teismą aplinkosaugos klausimais pagal šios konvencijos sąlygas.⁴⁹

Aiškūs teisės į sveiką aplinką pripažinimas Orhuso konvencijoje prideda reikšmės jos efektyvioms sąlygoms, skirtoms procedūrinių teisių į priėjimą prie informacijos, dalyvavimą sprendimų priėmimo ir kreipimąsi į teismą įgyvendinimui, aiškiai išreiškiant teisinį ir filosofinį šių teisių pagrindą. Šios teisės parodo, kad pačios jos nėra tikslas; jos yra reikšmingos kaip priemonė asmens nepriklausomos teisės gyventi sveikoje aplinkoje apsaugai. Tačiau šios teisės neturi tiesioginių teisinių pasekmių, kadangi 1-ojo straipsnio sąlygos neprimeta šalims jokių specifinių įsipareigojimų. Iš tiesų, teisės į sveiką aplinką apsauga yra pristatoma kaip tikslas, kurį siekia įvykdyti Orhuso konvencija, o ne nepriklausomas įsipareigojimas, skirtingas nuo specifinių įsipareigojimų, susijusių su priėjimu prie informacijos, dalyvavimu ir kreipimusi į teismą, kuriuos konvencija primeta savo susitariančioms šalims. Yra įdomu tai, kad esminė teisė į sveiką aplinką jos teisinio pripažinimo momentu yra sumenkinama iki procedūrinio aspekto.

⁴⁸ **Pallemaerts M.** A Human Rights Perspective on Current Environmental Issues and Their Management: Involving International Legal And Political Discourse On The Human Environment, the Individual and the State // 2 HR&ILD 1, 2008, p. 158

⁴⁹ Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, 1998, art. 1 // <http://www.unece.org/env/pp/documents/cep43e.pdf> [žiūrėta 2009 01 22]

Galima teigti, kad procedūrinės aplinkosaugos teisės, kurias garantuoja konvencija, tiesiog suteikia praktinę formą – specifiniame aplinkosaugos politikos kontekste – bendriems demokratijos principams ir teisės taisyklėms, jau puoselėjamos kitose žmogaus teisių apsaugos priemonėse. Kita vertus, pats specifinių tarptautinės aplinkosaugos teisės taisyklių, susijusių su visuomenės dalyvavimu sprendimų priėmimo procesuose, atsiradimas atspindi didesnę susirūpinimą progresu demokratijoje bei pilietybėje besikeičiančiame pasaulyje. Panašumas tarp Orhuso konvencijos ir tarptautinės žmogaus teisių teisės taip pat yra akivaizdus konvencijos sąlygose dėl laikymosi apžvalgos, kuri pirmą kartą tarptautinėje aplinkosaugos teisėje atvėrė peržiūros mechanizmo galimybę, prieinamą ne tik valstybėms, bet ir asmenims individualios procedūros forma, kurią, atrodo, iš dalies įkvėpė procedūros, kurios jau galioja JT žmogaus teisių sutartyse.⁵⁰

Įdomu yra tai, kad šie naujausi progresai tarptautinėje aplinkosaugos teisėje Europoje paskubino pirminį regioninį žmogaus teisių forumą, Europos Tarybą, apsvarstyti iš naujo jos pačios vaidmenį svarstant ryšį tarp aplinkos apsaugos ir žmogaus teisių. Europos Tarybos parlamentinė asamblėja pastoviai ieškojo naujų iniciatyvų šioje srityje. 1999 metais parlamentinė asamblėja ypatingai rekomendavo „pakeitimus arba papildomą Europos Žmogaus Teisių Konvencijos protokolą, susijusį su asmenų teise į sveiką ir gyvybingą aplinką“. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Europos Tarybos ministrų komitetas nesilaikė asamblėjos rekomendacijų pradėti tarpvyriausybines derybas dėl tokio pobūdžio teisiškai įpareigojančios priemonės plėtojimo, „pažymėdamas, kad individualios ir teisiškai įvykdomos žmogaus teisės į sveiką ir gyvybingą aplinką pobūdis šiuo metu susiduria su tam tikrais teisiniais ir abstrakčiais sunkumais“.⁵¹

Po viršūnių susitikimo 2003 metais parlamentinė asamblėja vėl priėmė rekomendaciją dėl aplinkos ir žmogaus teisių, kurioje ji skatino šalis-nares „pripažinti žmogaus teisę į sveiką, gyvybingą ir padorią aplinką, įskaitant objektyvų valstybių įsipareigojimą saugoti aplinką ir konstituciniu lygiu“; asamblėja dar rekomendavo, kad ministrų komitetas „sudarytų papildomą protokolą“ EŽTK, „susijusį su individualių procedūrinių teisių, skirtų aplinkos apsaugos sustiprinimui, kaip išdėstyta Orhuso konvencijoje, pripažinimu“. Stulbina tai, kad paskutiniojoje rekomendacijoje šia tema parlamentinė asamblėja, pakartodama savo nepriklausomos teisės į sveiką aplinką pripažinimą, atrodo patenkinta pasitikėdama, visų pirma, nacionaliniu lygiu jos apsaugai, ir numato tolesnę Europos Tarybos regioninių žmogaus teisių priemonių plėtrą tik procedūrinių aplinkosaugos teisių užtikrinimo tikslu, sutikdama su Orhuso konvencija, kaip pirminiu įkvėpimo šaltiniu. Ministrų komitetas net nebuvo pasirengęs eiti taip toli, bet

⁵⁰ **Pallemaerts M.** A Human Rights Perspective on Current Environmental Issues and Their Management: Envolving International Legal And Political Discourse On The Human Environment, the Individual and the State // 2 HR&ILD 1, 2008, p. 159

⁵¹ 2008 OHCHR study. Climate change and Human Rights. Stakeholder input by NJCM, Dutch Section of the International Commission of Jurists. August 2008 // http://www2.ohchr.org/english/issues/climatechange/docs/submissions/International_Commission_of_Jurists_Dutch_Section_NJCM_ClimateChange_HR.pdf [žiūrėta 2009 03 26]

nurodė organizacijos Žmogaus teisių plėtros ir ekspertų komitetui sudaryti žmogaus teisių ir aplinkos „vadovą“, apibendrinantį principus, sudarytus pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo precedentą. Ši užduotis buvo užbaigta 2005 metų spalio mėnesį, o vadovas buvo išleistas kitais metais. Tačiau politiniai debatai Europos Taryboje toli gražu dar nėra užbaigti, kadangi naujasis parlamentinės asamblėjos prezidentas ponas Luis Maria de Puig neseniai pareiškė savo pritarimą papildomam EŽTK protokolui. Jis minėjo, kad natūrali aplinkos apsauga turi būti laikoma esmine žmogaus teise, ir kad teisė gyventi sveikoje aplinkoje nėra tik principų taikymas, tai liečia ir esminių piliečių teisių apsaugą.⁵² Taigi, 2009 m. rugsėjo 11 d. parlamentinė asamblėja priėmė rekomendaciją dėl papildomo Europos Žmogaus Teisių Konvencijos protokolo, susijusio su teise į sveiką aplinką, kuriame rekomendavo ministrų komitetui sudaryti papildomą Europos Žmogaus Teisių Konvencijos protokolą, pripažįstant teisę į sveiką ir gyvybingą aplinką, ir nurodė, kad specifinis teisės į aplinką įtraukimas į Europos Žmogaus Teisių Konvenciją leistų asmenims kreiptis į teismą tos teisės pagrindu, nepriklausomai nuo kitų žmogaus teisių, kurios jau yra įtrauktos konvencijoje.⁵³

Ši regioninės plėtros Europoje analizė būtų nepilna be Europos Sąjungos paminėjimo. Kaip ir tarptautinėje žmogaus teisių priemonėje, priimtoje kaip Antrojo pasaulinio karo padarinys, nebuvo jokių sąlygų dėl žmogaus teisių ir aplinkos, Romos sutartyje, kurią 1957 metais sukūrė tai, kas tuomet buvo Europos Ekonominė Bendrija (EEB), taip pat nebuvo jokios užuominos į aplinką, jau nekalbant apie žmogaus teises.⁵⁴

Taigi, nors aplinkos apsauga ir nebuvo pagrindinės Europos Bendrijos (EB) politikos aspektas ankstyvuojų jos gyvavimo periodu, nuo tada ji tapo centriniu objektu Europos Bendrijoje. Kai tik 1970 metais prasidėjo tarptautinės aplinkosaugos teisės plėtra, EB žengė pirmuosius žingsnius, kad padarytų aplinkosaugą savo politikos dalimi 1970 metų pradžioje. Pirmieji tikrieji žingsniai buvo žengti 1972 metais Paryžiuje vykusiame Bendrijos valstybių vadovų ir vyriausybės viršūnių susitikime, kuriame buvo nutarta, kad EB turėtų atkreipti ypatingą dėmesį į aplinką ir, kad sukurtų veiksmų programą, susijusią su aplinkosauga.⁵⁵ Po to 1973 metais sekė Pirmoji veiksmų programa, susijusi su aplinkosauga, apimanti laikotarpį nuo 1973 iki 1976 metų.⁵⁶ Nuo Pirmosios veiksmų programos buvo sudarytos dar penkios

⁵² PACE President wishes to incorporate the right to a healthy environment in the European Convention on Human Rights, Strasbourg, 28/03/2008 // <http://assembly.coe.int/ASP/Press/StopPressView.asp?ID=2025> [žiūrėta 2009 05 11]

⁵³ Drafting an additional protocol to the European Convention on Human Rights concerning the right to a healthy environment, 11 September 2009, Doc. 12003.

⁵⁴ Pradinis EEC tikslas buvo ekonominė integracija, o ne žmogaus teisių apsauga arba aplinka. Teisinis Europos Sąjungos režimas veikia trijuose ramsčiuose. Pirmasis, sukurtas Romos sutarties (su tolesnėmis pataisomis), organizuoja Europos Bendrijos darbą ir dėmesį skiria ekonominiams bendrijos tikslams bei socialinėms ir aplinkosaugos problemoms. Antrasis yra Bendra užsienio ir saugumo politika, sudaryta pagal Europos Sąjungos sutartį nuo 1992 metų (Mastrichto sutartis). Trečiasis ramstis dėmesį skiria politikai ir teisminiam bendradarbiavimui baudžiamuosiuose reikaluose. Žr. EUROPA, The E.U. at glance, Treaties & Law, http://europa.eu/abc/treaties/index_en.htm [žiūrėta 2009 05 11]

⁵⁵ Lee M. EU Environmental Law: Challenges, Changes and Decision-Making, 2005.

⁵⁶ Tarybos Deklaracija 20/12, 1973 O.J. (C 112) (EC)

tolesnės Veiksmų programos, o dabartinė šeštoji programa pratęsia seriją nuo 2002 iki 2012 metų.⁵⁷ Pirmosios veiksmų programos sudarymas įtvirtino aplinkosaugą EB politikos darbotvarkėje. 1987 metais įsigaliojęs Suvestinis Europos aktas (SEA) buvo pirmasis didysis EEB sutarties pataisymas, bendrijai suteikęs aiškų teisinį pagrindą, kuriuo remiantis buvo plėtojama bendrijos aplinkosaugos politika.⁵⁸

Iki specifinių aplinkosaugos sąlygų Suvestiniame Europos Akte pritaikymo, aplinkosaugos įstatymai būdavo plėtojami atsižvelgiant į bendros rinkos funkcionavimą, nurodomą 100-ajame straipsnyje (dabar 94-as straipsnis)⁵⁹ ir buvusiam 235 straipsnyje (dabar 308 straipsnis)⁶⁰, kurie leido paremti bendrijos tikslus. Aplinkosaugos sąlygos, įtrauktos į EB sutartį per SEA, nuo tada buvo pernumeruotos ir pakeistos Maastrichto⁶¹, Amsterdamo⁶² ir Nicos⁶³ sutartimis. Kiti sutarties pokyčiai buvo pasiūlyti Lisabonos sutartyje; pavyzdžiui, aplinkosaugos teisė sutartyje keičiama, kad apimtų tikslą kovoti su klimato pokyčiu.⁶⁴ Dar 2008 metų birželį Airijos referendume Lisabonos sutarties ratifikavimo būseną dar nebuvo aiški, o 2009 m. spalį Airija ratifikavo sutartį. Šiai sutarčiai pritarė ir Lenkijos prezidentas. Visgi, kad būtų priimta ir įsigaliojusi Lisabonos sutartis reikalingas visų ES šalių pritarimas. Čekija - šalis į kurią dabar nukrypo Europos dėmesys. Tik po jos apsiprendimo bus aišku ar įsigalios Lisabonos sutartis griežčiau ir aiškiau apibrėžianti vieną iš ES tikslų – tvarųjį Europos vystymąsi, kuris užtikrina aukšto lygio aplinkos apsaugą ir gerina aplinkos kokybę.⁶⁵ Dabartiniu metu, EB sutarties 2-asis straipsnis, kuris yra EB sutarties (pavadinimu „Principai“) pirmojoje dalyje, yra susijęs su „aukšto lygio aplinkos apsaugos ir jos kokybės gerinimo“ skatinimu kaip vienu iš bendrijos tikslų.⁶⁶ Be to, EB 6-o straipsnio, taip pat esančio pirmojoje dalyje, išdėstyme teigiama, kad „Aplinkos apsaugos reikalavimai turi būti integruoti į Bendrijos politikos ir veiklos kryptis, siekiant skatinti tvarią plėtrą“.⁶⁷ Tai sąlyga, kuri pasak Europos Teisingumo Teismo, pabrėžia esminę aplinkos apsaugos tikslo ir jo išplėtimo toje politikoje ir veikloje

⁵⁷ Šeštoji programa yra sudaryta Europos Parlamento ir Tarybos sprendimo forma, kurioje išdėstytas aplinkosaugos politikos kūrimo pagrindas, nustatant keturias prioritetines sritis (klimato pokyčius, gamtos ir biologinę įvairovę, aplinką ir sveikatą, gamtos išteklius ir atliekas) ir tuo pačiu metu skatinant šių septynių teminių strategijų plėtrą. Europos Parlamento ir Tarybos Sprendimas 1600/2002, 2002 O.J. (L 242) (EC). Kitos veiksmų programos: Antroji veiksmų programa 1977 O.J. (C 139); Trečioji veiksmų programa, 1983 O.J. (C 46); Ketvirtoji veiksmų programa 1987 O.J. (C 328); Penktoji veiksmų programa 1993 O.J. (C 138);

⁵⁸ Suvestinis Europos Aktas, 130r-130t, 1987 O.J. (L 169), dabartiniai 174-176 str.

⁵⁹ Iki SEA 100-asis (dabar 94-as straipsnis) straipsnis teigė, kad: „Taryba, veikdama vieningai dėl komisijos pasiūlymo, leis direktyvas tokių sąlygų suderinimui.“ Europos Ekonominės Bendrijos Sutartis, 100 str., Mar.25, 1957, 298 U.N.T.S.4

⁶⁰ 235-as straipsnis (dabar 308-as straipsnis) teigė: „Jeigu bendrijos veiksmas pasirodys esąs reikalingas kaip vienas iš bendrijos tikslų, o ši sutartis suteiks reikiamų galių, taryba, dirbdama vieningai dėl komisijos pasiūlymo ir pasitarus su Asamblėja, imsis reikiamų priemonių.“ *Id.*235 str.

⁶¹ Maastrichto sutartis, vas. 7, 1992, 1992 O.J. (C 191) 4, 28-29

⁶² Amsterdamo sutartis, spl. 2, 1997, 1997 O.J. (C 340) 1. Ši sutartis įtraukia nuoseklias plėtros sąvoką, kaip vieną bendrijos tikslų.

⁶³ Nicos sutartis, vas. 26, 2001, 2001 O.J. (C 80) 1, 68.

⁶⁴ Lisabonos sutartimi bus pakeista ES sutartis ir Europos Bendrijos Steigimo sutartis, gruodž. 13, 2007, 2007 O.J. (C 306) 1, 74-75.

⁶⁵ http://europa.eu/lisbon_treaty/news/index_lt.htm?Page=4 [žiūrėta 2009-10-06] Lietuvos Respublikos Seimas Lisabonos sutartį patvirtino 2008 m. gegužės 8d.

⁶⁶ Europos Bendrijos Steigimo Sutartis, 2 str. // Europos Sąjunga. Steigimo dokumentai ir Sutartis dėl Konstitucijos Europai. 2005

⁶⁷ *Id.*6str.

prigimtį. Galų gale, EB 174-176 straipsniai sudaro sistemą, kurioje turi būti vykdoma bendrijos aplinkosaugos politika. Ypač 174 (1) straipsnis išdėsto bendrijos veiksmų tikslus aplinkosaugos atžvilgiu, o 175 EB straipsnis išdėsto procedūras, kurių reikia laikytis, kad būtų pasiekti tie tikslai.⁶⁸

Europos Bendrija aiškiai nepripažino ir nepriėmė nepriklausomos žmogaus teisės į aplinką, nors buvo stengta, o EB aplinkosaugos politikos tikslai buvo interpretuojami kaip palengvinantys piliečių teises.⁶⁹

Tačiau 2000 metų ES pagrindinių teisių chartija (chartija) toliau numato individualias teises, kartu atkreipiant dėmesį į aplinką. Chartija vaizduoja civilinių, politinių bei ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių rinkinį, ir Lisabonos sutarties dėka taptų teisiškai įpareigojančia priemone. Nors teisinė chartijos reikšmė šiuo metu yra sumažėjusi, nepaisant to, ji nusipelno dėmesio bendrijos žmogaus teisių kontekste. Įdomiausia yra tai, kad chartijos 37-ame straipsnyje, pavadinimu Teisė IV „Solidarumas“, teigiama, kad „aukštas aplinkos apsaugos lygis ir aplinkos pagerinimo kokybė turi būti integruota į sąjungos politiką ir turi būti užtikrinta pagal nuolatinės plėtros principą.“⁷⁰

Svarbiausia, kad 37-as straipsnis nesuteikia individualios teisės Europos Sąjungos gyventojams; 37-ojo straipsnio formuluotė yra bendra, labiau suformuota kaip tikslas. Be to, teisė specifiskai pateikiama chartijos IV-oje solidarumo teisėje, o ne V-ame individualių teisių skyriuje – tikriausiai akivaizdžiausioje vietoje, jeigu ji būtų skirta nepriklausomos teisės į aplinką sukūrimui.⁷¹ Šiuo atžvilgiu, atrodo, kad sąlyga mažai prisideda prie nepriklausomos teisės ir tik patvirtina bendrijos tikslus, kurie išdėstyti EB sutartyje. Chartija prideda mažai naujovių nepriklausomos žmogaus teisės į aplinką atžvilgiu. Tačiau, jeigu chartija taptų pirmine bendrijos teise ir taptų priklausoma nuo Europos Teisingumo Teismo jurisdikcijos, tai galėtų praplėsti 37-ojo straipsnio apimtį.

Kaip buvo pastebėta, Europos Bendrija aiškiai nepripažino ir nepriėmė nepriklausomos žmogaus teisės į aplinką, tačiau visiškai kitokia situacija, kai kalbama apie procedūrinės aplinkosaugos teises. Aplinkosaugos direktyvomis parodomas tvirtas EB institucijų noras vykdyti aplinkosaugos teises.

Pavyzdžiui, 1985 metų Poveikio aplinkai įvertinimo (PAĮ) direktyva 6-ajame straipsnyje teigia, kad informacija, susijusi su veikla, kurią apima direktyva, turėtų būti priinama visuomenei.⁷² 6-asis straipsnis įpareigoja šalis-nares užtikrinti, kad suinteresuota visuomenė gaus progą išreikšti savo nuomonę apie projektus, kuriuos apima direktyva. Iki PAĮ direktyvos 1975 metų direktyvoje dėl maudynių vandens

⁶⁸ *Id.* 174-176 str.

⁶⁹ Tačiau nuostatos, kalbančios apie asmens teisę į jo natūralios aplinkos apsaugą ir išsaugojimą, neatsirado.

⁷⁰ Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Chartija, Dec.14, 2007, 1007 O.J. (C 303) 1

⁷¹ *Id.* 2,6,174 str.

⁷² Tarybos Direktyva (EEB) 85/337 dėl valstybės ir privačių projektų poveikio aplinkai vertinimo, pastraipa 134. Ši direktyva buvo du kartus keista: pirmą kartą 1997 m (Direktyva 97/11/EB), antrą kartą reikėjo atlikti tam tikrus pakeitimus po to, kai Bendrija prisijungė prie vadinamosios Orhuso konvencijos, kuri reglamentuoja visuomenės dalyvavimą sprendžiant aplinkosaugos klausimus (Direktyva 2003/35/EB)

kokybės buvo teigiama, kad „visuomenės domėjimasis aplinka ir jos kokybės pagerinimu vis didėja“ ir „todėl visuomenė turėtų gauti objektyvią informaciją apie maudynių vandens kokybę.“⁷³

Kova dėl aplinkosaugos teisių EB lygiu vyko ir 1987 metais, kai buvo išleista Ketvirtoji veiksmų programa, kurioje buvo skelbiama, kad „komisija ištirs bendrijos aplinkosaugos informacijos laisvės poreikį ir pateiks atitinkamus pasiūlymus.“⁷⁴ Į reikalavimą buvo atsakyta 1990 metų direktyva 90/313 dėl priėjimo prie informacijos apie aplinkosaugą.⁷⁵ Direktyva nustatė, kad visuomeninės organizacijos, jeigu bus prašoma, turėtų teikti informaciją, susijusią su aplinkosauga, fiziniams ar juridiniams asmenims, jiems patiems nebūtinai parodant suinteresuotumą.⁷⁶

Be to, visuomenės dalyvavimas ir priėjimas prie aplinkosaugos informacijos atlieka pagrindinius vaidmenis 1996 metų direktyvoje dėl integruotos taršos prevencijos ir kontrolės.⁷⁷ Pavyzdžiui, direktyvoje teigiama, kad „visuomenė turi turėti priėjimą, prieš priimant bet koki sprendimą, prie informacijos, susijusios su leidimų išdavimu arba kitais esminiais pokyčiais“ ir, kad valstybiniai organai užtikrins, kad visuomenė galėtų komentuoti pareiškimus dėl leidimų⁷⁸.

2001 metų direktyva dėl tam tikrų planų ir programų poveikio aplinkai įvertinimo sustiprino teisę dalyvauti.⁷⁹ Direktyvos tikslas yra nustatyti ir įvertinti tam tikrų planų ir programų pasekmes aplinkai iki jų pritaikymo, kad būtų užtikrintas aplinkosaugos apsvartymų integravimas.⁸⁰ Juodraštiniai planų ir programų, sudarytų pagal direktyvą, variantai turi būti prieinami visuomenei prieš juos priimant; visuomenei turi būti suteikiama proga komentuoti tuos planus ir programas.⁸¹ Galiausiai, direktyva teigia, kad galutiniame plane arba programoje turi būti atsižvelgiama į visuomenės komentarus.⁸²

Panašiai ir vandens sistemos direktyva nuo 2001 metų siekė reguliuoti vidaus paviršinius vandenis, pereinamuosius vandenis, pakrantės vandenį ir gruntinius vandenis,⁸³ direktyva pripažįsta visuomenės dalyvavimo Europos aplinkosaugos teisėje svarbą, skatina palengvinti visuomenės dalyvavimą kuriant upės baseino tvarkymo planus.⁸⁴

Europos Bendrijos aplinkosaugos direktyvų sistemoje didelis dėmesys skiriamas procedūrinėms teisėms, taip palengvinant dalyvavimą ir priėjimą prie aplinkosaugos informacijos. Ši dėmesį dar labiau pabrėžė EB Orhuso konvencijos įvertinimas.⁸⁵ Šio įvertinimo atžvilgiu, tapo aišku, kad pokyčių reikėjo

⁷³ Tarybos Direktyva (EEB) 76/160 dėl maudynių vandens kokybės, 1975 O.J. (L 31) 1 (EEC)

⁷⁴ Ketvirtoji Veiksmų Programa, 1987 O.J. (C 328) 2.6.2.

⁷⁵ Tarybos Direktyva (EEB) 90/313 dėl priėjimo prie informacijos apie aplinkosaugą, 1990 O.J (L 158) 56 (EEC)

⁷⁶ *Id.* 6 str.

⁷⁷ Tarybos Direktyva (EEB) 96/61 dėl integruotos taršos prevencijos ir kontrolės, 1996 O.J. (L 271) 26 (EC)

⁷⁸ *Id.* 15 str.

⁷⁹ Tarybos Direktyva (EEB) 2001/42 dėl tam tikrų planų ir programų poveikio aplinkai įvertinimo, 2001 O.J. (L 197) 1, 30 (EC)

⁸⁰ *Id.* 1 str.

⁸¹ *Id.* 6 str.

⁸² *Id.* 8 str.

⁸³ Tarybos Direktyva (EEB) 2000/60 dėl vandens sistemos, 2000 O.J (L 327) 1 (EC)

⁸⁴ *Id.* 14 str.

⁸⁵ Tarybos sprendimas 2005/370, 2005 O.J. (L 124) 1 (EC)

bendrijos egzistuojančiame aplinkosaugos įstatyme dėl priėjimo prie informacijos ir visuomenės dalyvavimo. Taigi, buvo priimta 2003 metų direktyva dėl visuomenės priėjimo prie aplinkosaugos informacijos (2003/4),⁸⁶ šia direktyva buvo panaikinta 1990 metų direktyva (90/313). Atsižvelgiant į tai, kad Orhuso konvencija buvo priimta po 1990 direktyvos dėl priėjimo prie aplinkosaugos informacijos, direktyva 2003/4 kai kuriais atvejais viršija Orhuso konvencijos sąlygas. Pavyzdžiui, direktyva 2003/4 praplečia sąvoką „aplinkosaugos informacija“, ko nėra Orhuso konvencijoje (pavyzdžiui, informacija apie „maisto užteršimą“.⁸⁷ Be to, direktyva 2003/4 prisideda prie kreipimosi į teismą sąlygų, kurios siejamos su priėjimu prie informacijos (jų nebuvo 1990 metų direktyvoje).

Tačiau Orhuso konvencija ne tik reikalavo direktyvų, susijusių su priėjimu prie aplinkosaugos informacijos, pokyčių, bet ir pokyčių egzistuojančiose direktyvose dėl visuomenės dalyvavimo. Taip buvo priimta direktyva 2003/35, kuri sudaro visuomenės dalyvavimo galimybę sudarydama tam tikrus planus ir programas, susijusias su aplinkosauga.⁸⁸ Direktyva pakeičia egzistuojančias visuomenės dalyvavimo sąlygas Poveikio aplinkai įvertinimo direktyvoje (85/337) ir direktyvoje dėl integruotos taršos prevencijos ir kontrolės (96/61) bei šešiose kitose direktyvose, priimtose iki Orhuso konvencijos. Buvo praplėsta „visuomenės“ sąvoka, įtraukiant nevyriausybinės organizacijas.

Atsižvelgiant į tai, kad direktyvų, susijusių su priėjimu prie aplinkosaugos informacijos ir visuomenės dalyvavimu, yra gausu, Europos Bendrijos įdėtos pastangos pristatyti suderinamumą šalių-narių lygiu su Orhuso konvencijos sąlygomis dėl kreipimosi į teismą nebuvo įvertintos. Komisija 2003 metais pasiūlė direktyvą dėl kreipimosi į teismą aplinkosaugos reikalais, kuri vis dar yra projekto fazėje.⁸⁹ Nesėkmė priimant direktyvą reiškia, kad kreipimosi į teismą aplinkosaugos reikalais (išskyrus priėjimą prie informacijos ir visuomenės dalyvavimą) tvirtai išlieka šalių-narių nacionalinės teisės rankose.⁹⁰ Nepaisant sutarimo trūkumo šalių-narių lygiu dėl bendros politikos, susijusios su kreipimusi į teismą aplinkosaugos reikaluose, procedūrinės aplinkosaugos teisės, puoselėjamos EB įstatymuose, išlieka reikšmingos ir parodo tokių teisių svarbą Europoje.

Tačiau labiau padrąsina tai, kad Europos taryba ir parlamentas neseniai priėmė reglamentą (EC) Nr. 1367/2006, taikydami Orhuso konvencijos sąlygas dėl priėjimo prie informacijos, visuomenės dalyvavimo ir kreipimosi į teismą.⁹¹ Reglamentas praplečia ankstesnį reglamentą 1049/2001 dėl visuomenės kreipimosi į Europos Parlamentą, Tarybą ir priėjimo prie Komisijos dokumentų bei leidimo

⁸⁶ Tarybos Direktyva (EEB) 2003/4 dėl visuomenės priėjimo prie aplinkosaugos informacijos, 2003 O.J (L 41) 26 (EC)

⁸⁷ *Id.* 10 str

⁸⁸ Tarybos Direktyva (EEB) 2003/35 dėl visuomenės dalyvavimo rengiant tam tikrus su aplinka susijusius planus ir programas, 2003 O.J (L 156) 17 (EC)

⁸⁹ Commission Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Access to Justice in Environmental Matters, COM (2003) 624 final (Oct.24, 2003)

⁹⁰ Paramą šiems argumentams galima rasti 2004 metų direktyvoje dėl atsakomybės už aplinką, kurioje sąlygos dėl peržiūros procedūrų nukreipiamos į šalies-narės nacionalinę teisę. Tarybos Direktyva 2004/35 dėl atsakomybės už aplinką, 2004 O.J. (L 43) 56 (EC)

⁹¹ Reglamentas 1367/2006, 2006 O.J. (L 264) 13 (EC)

dalyvauti visuomenei rengiant, keičiant arba peržiūrint planus ar programas, susijusias su aplinka. Reglamentas taip leidžia nevyriausybinėms organizacijoms prašyti vidinės administracinių veiksmų peržiūros.⁹²

Verta pastebėti, kad priėjimo prie informacijos sąlygos EB institucijoms buvo įtrauktos į ES Pagrindinių Teisių Chartiją, kurios 42-ame straipsnyje teigiama, kad bet kuris „Europos Sąjungos pilietis ir bet kuris fizinis ar juridinis asmuo, gyvenantis arba turintis registruotą biurą šalyje-narėje, turi teisę prieiti prie Sąjungos institucijų, organizacijų, biurų ir agentūrų dokumentų.“⁹³

Procedūrinės Europos Bendrijos teisės prisideda ir paremia aplinkosaugos teisių, kurios vis labiau pripažįstamos didžiojoje dalyje nacionalinių konstitucijų, Europoje akcentavimą.

Nors nepriklausomos teisės į aplinką traktavimas yra turbūt vienas atsargiausių regioniniu lygiu Europoje, daugybė nacionalinių konstitucijų pripažįsta teises į sveiką aplinką. Šios konstitucinės sąlygos, būdamos efektyvios nacionaliniu lygiu, parodo, kad ši problema yra viena iš svarbiausių visoje Europoje.⁹⁴

Pavyzdžiui, Prancūzijos konstitucija buvo pakeista 2005 metais ir dabar apima Aplinkosaugos chartiją („Chartija“).⁹⁵ Chartija suteikia visiems Prancūzijos piliečiams teisę gyventi „subalansuotoje aplinkoje, palankioje žmogaus sveikatai.“⁹⁶

Prancūzų pakeitimai padidino Europos konstitucijų skaičių, palengvinančių žmogaus teisę į aplinką. Pavyzdžiui, Belgijos konstitucija, kurioje teisė „į vertą žmogaus orumo gyvenimą“ apima „teisę į stiprios aplinkos apsaugą“;⁹⁷ Portugalija, kurioje konstitucija užtikrina, kad „visi turi teisę į sveiką ekologiškai subalansuotą žmogaus aplinką ir pareigą ją ginti“;⁹⁸ ir Ispanija, kurioje konstitucija teigia, kad „kiekvienas turi teisę mėgautis aplinka, tinkama asmens vystymuisi, bei pareigą ją saugoti.“⁹⁹ Toliau į šiaurę Suomijos konstitucija, priimta 2000 metais, teigia, kad „visuomeninės organizacijos garantuos

⁹² Reglamentas 1049/2001, 2001 O.J. (L 145) 43 (EC); Komisijos reglamentas 1367/2006 11-ame straipsnyje išdėsto kriterijus, kuriuos turi atitikti nevyriausybinės organizacijos. Pavyzdžiui, tai turi būti ne pelno juridinis asmuo, veikiantis pagal šalies-naries įstatymą arba praktiką, turintis savo pirminį tikslą skatinti aplinkos apsaugą ir egzistuojantis daugiau nei dvejus metus bei aktyviai siekiantis aplinkos apsaugos tikslo

⁹³ Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Chartija, Dec.14, 2007, 1007 O.J. (C 303) 1

⁹⁴ Be specifinės teisės suteikimo, kai kurios konstitucijos apima bendras sąlygas dėl aplinkosaugos konkrečių politinių pareiškimų forma. Taip yra numatyta ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 54 str..

⁹⁵ Legifrance, Aplinkosaugos Chartija, 1 str. // <http://www.legifrance.gouv.fr/html/constitution/const03.htm> [žiūrėta 2009-08-25], t.p žr. Marrani D. The Second Anniversary of the Constitutionalisation of the French Charter for the Environment: Constitutional and Environmental Implications. // Environmental Law Review, Vol. 10, p. 9 (2008)// <http://www.environmental-expert.com/resultEachArticle.aspx?cid=8343&codi=33491&level=0> [žiūrėta 2009-08-25]

⁹⁶ Legifrance, Aplinkosaugos Chartija, 1 str. // <http://www.legifrance.gouv.fr/html/constitution/const03.htm> [žiūrėta 2009-08-25]

⁹⁷ Constitutional provisions relating to environmental protection // Environmental Rights reports, 2005, 23 str. (3)(4) // http://www.edo.org.au/edoact/submissions/Earthjustice_2005EnvironmentalRightsReport.pdf [žiūrėta 2009 05 10], žr. **Martens M.** Constitutional right to a healthy environment in Belgium // Review of European Community & International Environmental Law. 2007, Vol.16 (3), p. 287 // <http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/118514056/PDFSTART> [žiūrėta 2008 11 12]

⁹⁸ *Id.* 66str.

⁹⁹ *Id.*45 str. Tačiau Ispanijos konstitucijoje puoselėjama teisė buvo svarstyta, kadangi buvo teigiama, jog ji labiau tarnauja kaip politinis principas.

kiekvienam teisę į sveiką aplinką.¹⁰⁰ Panašiai ir Norvegijos konstitucija, pakeista 1992 metais, apima teisę į „aplinką, kuri yra palanki sveikatai.“¹⁰¹ Be to, daugelis Rytų Europos valstybių po Sovietų Sąjungos iširimo pakeitė savo konstitucijas ir įtraukė nepriklausomą teisę į aplinką.¹⁰²

Be nepriklausomų teisių, priimtų remiantis konstitucija, daugybėje šalių konstitucijų yra sąlygos dėl procedūrinių aplinkosaugos teisių. Šios apima: Baltarusijos Respublikos konstituciją, suteikiančią teisę „gauti, laikyti ir platinti visiškai patikimą ir savalaikę informaciją apie aplinkos būklę“;¹⁰³ Gruzijos Respublikos konstituciją, suteikiančią žmonėms „teisę gauti pilną, objektyvią ir savalaikę informaciją, susijusią su aplinkos būkle“¹⁰⁴; bei Ukrainos konstituciją, teigiančią, kad „kiekvienam yra suteikiama teisė į laisvą priėjimą prie informacijos apie aplinkosaugos situaciją, maisto ir vartotojų prekių kokybę bei teisę skleisti tokią informaciją; niekas neišlaptins tokios informacijos.“¹⁰⁵ Norvegijos konstitucija numato teisę žmonėms būti „informuotiems apie natūralios aplinkos būseną ir bet kokių išsibrovimų į gamtą, kurie yra planuojami arba vykdomi, poveikį.“¹⁰⁶ Kitokį priėjimą pasirinko Slovėnijos konstitucinis teismas, kuris suteikė nevyriausybinėms organizacijoms teisę kreiptis į teismą remiantis „visų asmenų teise į sveiką gyvenamąją aplinką“, numatoma Slovėnijos konstitucijos 72-ame straipsnyje.¹⁰⁷

Taigi, didžioji dalis konstitucijų, kuriose yra sąlygos dėl nepriklausomų bei procedūrinių aplinkosaugos teisių, prideda varomosios jėgos šių teisių naudojimui.

Galima teigti, kad šiuo metu nepriklausoma teisė į aplinką dar neegzistuoja tarptautinėje ir EB teisėje, ir požiūris į tokios teisės sukūrimą yra itin svyruojantis. Tačiau tai neužkirto kelio reikšmingai ir vis dar augančiai jurisprudencijai, kurioje Europos Žmogaus Teisių Teismas tvirtai nustatė ryšį tarp tam tikrų rimtų aplinkos pablogėjimo formų ir teisių, kurias aiškiai gina konvencija, pažeidimo, plėtrai. Plėtra Europoje rodo padidėjusį procedūrinių ir nepriklausomų teisių pripažinimą Europoje. Nors tokios teisės pripažinimas tarptautinėje teisėje išlieka ginčytinas, tačiau neabejojama, kad ekologinės sąlygos gali turėti tiesioginės įtakos tam tikrų gerai apibrėžtų esminių teisių įgyvendinimui. Europos Bendrija taip pat savo dėmesį skyrė labiau procedūrinėms aplinkosaugos teisėms negu nepriklausomai teisei į aplinką. Kai bendrija stengėsi pritaikyti nepriklausomą žmogaus teisę, tai buvo daroma politinio pareiškimo, o ne specifinės teisės forma. Tačiau procedūrinių teisių vaidmuo bendrijoje yra tvirtas. Bendrijos išsipareigojimai dėl procedūrinių aplinkosaugos teisių parodo, kad pastaruosius dvidešimt metų šios teisės

¹⁰⁰ *Id.* 20 str. 20-as straipsnis atsirado iš konstitucinės reformos, vykusios 1990 metų viduryje Suomijoje, kuri buvo skirta sudaryti „nuoseklesnį esminių teisių rinkinį“ Suomijoje.

¹⁰¹ *Id.* 110B str.

¹⁰² Constitutional provisions relating to environmental protection // Environmental Rights reports, 2005// http://www.edo.org.au/edoact/submissions/Earthjustice_2005EnvironmentalRightsReport.pdf [žiūrėta 2009 05 10] Tarp kitų šalių įeina: Albanija, Baltarusija, Kroatija, Čekijos respublika, Estija, Vengrija, Makedonija, Rusija, Slovėnija ir Ukraina. Pavyzdžiui, Vengrijos konstitucijos 18 str. teigiama, kad „Vengrija pripažįsta ir įgyvendina kiekvieno teisę į sveiką aplinką.“

¹⁰³ *Id.* 34str.

¹⁰⁴ *Id.* 37 (5) str.

¹⁰⁵ *Id.* 50 str.

¹⁰⁶ *Id.* 110B str.

¹⁰⁷ *Id.* 72str

sudarė dalį aplinkosaugos teisės. Taip pat, procedūrinės teisės turi galimybę pasiekti tokį patį teigiamą poveikį aplinkai kaip ir nepriklausoma piliečių pareiga saugoti aplinką. Be to, šios teisės padeda labiau išryškinti teisę, puoselėjamą ES pagrindinių teisių chartijoje ir palengvinti nepriklausomos teisės akcentavimą. Autorė daro išvadą, kad yra vis didėjančio – tačiau ne vieningo – teisės į sveiką aplinką kaip esminę teisę pripažinimo įrodymų tarptautinėje teisėje ir ES teisės sistemoje.

3. Asmens teisės į sveiką aplinką analizė Europos Žmogaus Teisių Teismo byloje

Europos Tarybos pagrindinė žmogaus teisių priemonė yra Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija (EŽTK)¹⁰⁸, kuri buvo pasirašyta 1950 metais ir įsigaliojo 1953-iaisiais. Remiantis ja buvo įkurta Europos Žmogaus Teisių Komisija ir Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT).¹⁰⁹ EŽTK dėmesį skiria civilinėms ir politinėms teisėms. Šioje darbo dalyje nagrinėjama Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija ir tvirtinama, kad teismas ne tik pabrėžė procedūrines garantijas, kai sprendė aplinkosaugos klausimus, bet ir prisidėjo prie nepriklausomos teisės plėtojimo, nepaisant tokios nepriklausomos teisės užuominos nebuvimo Europos Žmogaus Teisių Konvencijoje. Pasak VanderZee, į EŽTK neįeina jokios aiškios teisės į sveiką aplinką¹¹⁰. EŽTK buvo sudaryta ir įsigaliojo dar prieš pradėdant aplinkosaugos blogėjimą laikyti svarbiu faktoriumi politikos kūrimo apsvaistymuose. Visgi laikui bėgant, Europos Žmogaus Teisių Komisija ir EŽTT pradėjo interpretuoti tokias teises kitų teisių, esančių EŽTK, pagrindu, įskaitant teises į gyvenimą, nuosavybę, privatų šeimos gyvenimą, priėjimą prie informacijos ir kreipimosi į teismą. A.Boyle EŽTK laiko „tikra priemone“ su kuria, besikeičiančios socialinės vertybės gali būti atspindėtos jurisprudencijoje.¹¹¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas nuolatos laikėsi nuomonės, kad konvenciją reikia interpretuoti „šiuolaikinių sąlygų šviesoje“. ¹¹² Atsižvelgiant į aplinkosaugos teises, tai yra būtent tai, ką padarė teismas. Kadangi konvencijos sistema netiesiogiai prisideda prie aplinkos apsaugos per egzistuojančias teises ir jų interpretavimą Europos

¹⁰⁸ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950 // <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/005.doc>

¹⁰⁹ Iš pradžių skundai turėjo būti siunčiami komisijai; teismo kompetencija buvo tik išklausti bylas, kurias peržiūrėjo komisija arba šalis-narė. 1994 metais teismas jau buvo atviras asmeninėms peticijoms, o 1999 metais individualios peticijos tapo privalomos, o teismas apėmė ir komisijos darbą taip nutraukdamas jos veiklą.

¹¹⁰ **VanderZee L.** Green Jurisprudence? The Human Right to a Healthy Environment in the European, Inter-American and African Regional Systems. 2009, p. 5// http://www.allacademic.com/one/www/research/index.php?cmd=Download+Document&key=unpublished_manuscript&file_index=2&pop_up=true&no_click_key=true&attachment_style=attachment&PHPSESSID=2f46694d771f4987ba6c98d1c520fb1f [žiūrėta 2009 05 23]

¹¹¹ **Boyle A.** Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment, 2007, p. 13 // http://www.law.ed.ac.uk/file_download/publications/0_1221_humanrightsorenvironmentalrightsareasses.pdf [žiūrėta 2009 05 23]

¹¹² Byla *Soering v United Kingdom* C- 14038/88 [1989]; Byla *Ocalan v Turkey* C- 46221/99 [2003]

Žmogaus Teisių Teismo bylose, tai net pasiūlymai dėl aplinkosaugos protokolo (apie kurį buvo kalbama ankstesniame skyriuje) priėmimo nebuvo vykdomi. Taigi, kaip matysime iš bylų analizės, tokia plati yra auganti aplinkosaugos jurisprudencija, kad lyg ir nėra prasmės sudarinėti papildomą konvencijos protokolą arba rekomendacijas šioje srityje. Dėl tos priežasties interpretavimas, kaip teisinė priemonė įgauna reikšmingą prioritetą, kadangi jis prisideda prie nuolatinės esminių teisių sąrašo minėtoje konvencijoje plėtros. Pažvelgus į žmogaus teisių istoriją, galima aiškiai pamatyti, kad kai kurios teisės, kurios nebuvo atvirai konvencijos sudarytojų numatytos, interpretavimo procese buvo sukurtos teismų organų.¹¹³ Teismas iš tiesų atliko kūrėjo vaidmenį situacijose, kurių dar nebuvo regėję konvencijos sudarytojai. Tačiau, kaip matysime vėliau, bus padarytos išvados, kad Teismas žengė teigiamą žingsnį dėl išplėstinio teisės į privatumą interpretavimo, pripažindamas, kad neigiamas aplinkos taršos poveikis (arba nesveikos aplinkos sąlygos) sudaro teisės į aplinką pažeidimą. Tačiau tai pasiekta konkrečių bylų aplinkybių atveju. Nepaisant savo plėtros pobūdžio, EŽTK vis tiek nepasiekia teisės į padorią arba patenkinamą aplinką užtikrinimo. Teismo veiksmai neatvėrė durų bendrai aplinkos apsaugai. Remiantis atlikta bylų analize, nei 8-as straipsnis, nei bet kuris kitas konvencijos straipsnis nebuvo specialiai sudarytas, kad teiktų bendrą aplinkos apsaugą kaip tokią.

Autorė darbe atkreipė dėmesį į tą faktą, kad nesant specifinei sąlygai, susijusiai su aplinka, Europos Žmogaus Teisių Teismas sukūrė gan griežtas taisykles dėl aplinkos kokybės, remdamasis keliais egzistuojančiais konvencijos straipsniais.

EŽTT bylos aiškiai parodo, kaip aplinkos apsaugą galima išskirti iš egzistuojančių žmogaus teisių, nesukuriant specialiai aplinkosaugos teisių. Per interpretaciją taip pat užtikrinami pagrindiniai procedūriniai Orhuso konvencijos reikalavimai, įskaitant teisės į priėjimą prie aplinkosaugos informacijos ir visuomenės dalyvavimą sprendimų priėmime. Nepaisant to, kaip nurodė T.Hayward „Vien tik procedūrinės teisės mažai prisideda prie vyraujančių prezumpcijų subalansavimo plėtros ir ekonominių interesų naudai“.¹¹⁴ Kaip matysime vėliau, EŽTK procedūrinės teisės yra prieinamos tik paveiktiesiems. Jos nepalengvina viešųjų interesų aktyvizmo, kuris yra apsvarstomas Orhuso konvencijoje.¹¹⁵ Autorė pastebi, kad konvencija ne visiškai garantuoja, tai, ką paprastai apimtų įtvirtinta teisė į sveiką aplinką.

Daugelis bylų iki Europos Žmogaus Teisių Komisijos ir EŽTT buvo pateikiamos dėl taršos, o išsaugojimo ir išteklių valdymo problemos buvo sunkiau sprendžiamos pasitelkus EŽTK garantuojamas teises. EŽTK esančios teisės – teisės, kurios kyla iš liberalios demokratinės tradicijos – ir turi neabejotinai individualų akcentą.

¹¹³ **Turgut N.Y** The European Court of Human Rights and the Right to the Environment // Ankara Law Review, Vol.4 No.1, 2007, p. 2 // <http://auhf.ankara.edu.tr/journals/alr-archive/ALR-2007-04-01/alr-2007-04-01-yilmaz-turgut.pdf> [žiūrėta 2009 06 04]

¹¹⁴ **Hayward T.** Constitutional Environmental Rights. 2005 p.31

¹¹⁵ **Boyle A.** Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment, 2007, p. 31 // http://www.law.ed.ac.uk/file_download/publications/0_1221_humanrightsoenvironmentalrightsareasses.pdf

Šiame skyriuje išdėstomi įvairūs būdai, kuriuos panaudojo Europos Žmogaus Teisių Komisija ir EŽTT atsižvelgdama į kiekvieną iš teisių, kuria buvo paremtos aplinkosaugos bylos, detaliam išdėstant aplinkosaugos teisių plėtojimą Europoje. Skyrius pradamas 8-uoju straipsniu, teise į privatų šeimos ir namų gyvenimą, nes tai yra būtent tas straipsnis, kuris sukėlė didžiąją dalį aplinkosaugos bylų ir, kuris yra svarstomas analizuojant teisę į gyvybę, teisę į sąžiningą ir greitą teismo procesą, teisę į išraiškos laisvę ir teisę gauti informaciją bei, galų gale, teisę į nuosavybę.

3.1 8-as straipsnis: privatus ir šeimos gyvenimas

Dažniausiai Europos Žmogaus Teisių Teismo taikomų sąlygų aplinkosaugos bylose yra 8-asis straipsnis, kuris užtikrina, kad:¹¹⁶

1. Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.

2. Valdžios pareigūnai neturi teisės kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti.

Taigi, siūloma teisė yra vertinama pagal reikšmingą pagarbą valstybės politikai, kuri teikia pirmenybę tiek ekonominiam vystymuisi, tiek namų bei nacionaliniam saugumui. Pirmosios su aplinka susijusios bylos Europos Žmogaus Teisių Komisijai buvo pateiktos 1980-aisiais, remiantis 8-uoju straipsniu, dėl triukšmo daromos žalos įtarimo.

1983 metų Europos Žmogaus Teisių Komisijai pateiktoje byloje *Arrondelle prieš Jungtinę Karalystę* pareiškėjas skundėsi dėl „nepakenčiamo streso“, kurį sukelia triukšmas, sklindantis iš Gatwick oro uosto ir kelio, vedančio į jį, taip įtardamas 8-ojo straipsnio pažeidimą. Komisija nustatė bylą priimtina, tačiau nekreipė dėmesio į minėtas problemas, nes tai jau buvo už Komisijos kompetencijos ribų.

¹¹⁶ Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija, 8 str.// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19841 [žiūrėta 2008 12 08]

¹¹⁷Minėtos problemos dėl 8-ojo straipsnio pažeidimo liko neišspręstos iki to laiko, kai Europos Žmogaus Teisių Teismas atkreipė dėmesį į kai kurias jų 1990 metų byloje *Powell ir Raynor prieš Jungtinę Karalystę*. Šioje byloje teismas pateikė tam tikrus pastebėjimus, kurie buvo susiję su jo ateities jurisprudencija. Ši byla buvo susijusi su triukšmu, kurį sukėlė dieniniai skrydžiai į ir iš Heathrow oro uosto. Šią bylą pateikė žmonės, gyvenantys netoli pakilimo tako. Byla buvo paduota prieš JK vyriausybę dėl Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencijos 8-o ir 13-o straipsnio pažeidimo, dėl leidimo eksploatuoti Heathrow oro uostą, kuriame ypatingai didelį triukšmą kėlė lėktuvai, skraidantys remiantis JK įstatymu. Buvo pripažinta, kad pareiškėjai neturėjo efektyvios priemonės prieš tą triukšmą. Teismas atmetė pareiškimą dėl jo esmės. Pritaikius konkurencinių interesų tarp asmenų ir visuomenės subalansavimo testą, buvo padaryta išvada, kad nors ir buvo trukdoma pareiškėjų gyvenimo kokybei, nepaisant to, ekonominė Heathrow oro uosto reikšmė (prekybos ir komunikacijų plėtojimui ir didžiulio darbdavio buvimui) yra reikalinga bendruomenės gerovei. Teismas pastebėjo, kad JK vyriausybė išbandė visas įmanomas priemones, kad sumažintų triukšmą, laikydamasi tarptautinių standartų ir suteikdama kompensacijas paveiktiems gyventojams. Galų gale, teismas nusprendė, kad tokiose srityse kaip triukšmo reguliavimas, teismas gali atlikti tik pagalbinį vaidmenį ir, kad valstybės valdžia yra geriausiai aprūpinta, kad spręstų tokią sudėtingą socialinę ir techninę problemą. Todėl „tai yra sritis, kurią turi pripažinti susitarančiosios šalys, prisijungamos prie plačios vertinimo ribos.“ ¹¹⁸

Dvi *Hatton* bylos 2001¹¹⁹ ir 2003¹²⁰ metais buvo itin svarbios tolesnei teismo jurisprudencijos plėtrai žmogaus teisių ir aplinkosaugos reikaluose. Šios bylos svarstė Heathrow oro uosto naktinius skrydžius, kurie, kaip teigė pareiškėjai, trukdė jų miegui. Teismas giliau pažvelgė į triukšmo daromos žalos jurisprudenciją 2001 metų byloje *Hatton prieš Jungtinę Karalystę*, kai panašioje faktų sistemoje žemieji rūmai pareiškė, kad valstybė negalėjo pasitelkti šalies ekonominės gerovės „ypač jautrioje aplinkos apsaugos srityje“; ji kaip tik turėjo kiek įmanoma sumažinti triukšmo daromą žalą. Rūmai nustatė, kad, nepaisant vertinimo ribos, paliktos valstybėms, JK vyriausybė nesudarė lygios pusiausvyros tarp šalies ekonominės gerovės ir pareiškėjų efektyvaus mėgavimosi savo teise į pagarbą jų namams bei šeimų gyvenimams; tokiu būdu vyriausybė pažeidė 8-ą EŽTK straipsnį. Tačiau pagrindiniai rūmai anuliavo šį nuosprendį 2003 metais, nustatydami, kad „valdžios organai, iš esmės, neperžengė supratimo ribos nesudarydami tinkamos pusiausvyros tarp asmenų, kuriems įtakos turėjo tie nuostatai, teisės į pagarbą jų privačiam gyvenimui ir namams bei kitų konfliktinių interesų ir pačios bendruomenės.“ Tokia nutartis sustiprino valstybės poziciją teismo nustatyto subalansavimo testo atžvilgiu. Kaip nurodo

¹¹⁷ **Shelton D.** Human Rights and the Environment: Jurisprudence of Human Rights Bodies//Environmental Policy and Law, 32/3-4, 2002 // <http://www.unhchr.ch/environment/bp2.html> [žiūrėta 2009 06 04]

¹¹⁸ Byla *Powell and Raynor v United Kingdom C-7889/77* [1980]

¹¹⁹ Byla *Hatton and Others v the United Kingdom C-36022/97* [2001]

¹²⁰ Byla *Hatton and Others v the United Kingdom C-36022/97* [2003]

Fitzmaurice, antrojoje byloje teismas pakartojo savo išvadas *Raynor ir Powell* byloje. Remiantis antrosios *Hatton* bylos nuosprendžiu, buvo padarytos šios išvados:¹²¹

- (i) nėra jokios „aplinkosaugos“ žmogaus teisės, kurią gintų konvencija, žmogaus teisių kataloge, o 8-ą straipsnį galima pasitelkti tik tada, kai asmenį tiesiogiai ir rimtai veikia triukšmas ir kitokia tarša;
- (ii) nėra jokio specialaus aplinkosaugos žmogaus teisių statuso;
- (iii) demokratiškai išrinkta šalies valdžia yra labiausiai tinkama subalansuoti įvairiems konkurenciniams interesams ir faktoriams. T.y, ji gali geriau nei teismas sudaryti pusiausvyrą tarp visuomenės poreikių ir individualių gyventojų teisių.
- (iv) tokiose bylose valstybė turi plačią vertinimo ribą.
- (v) iš principo, EŽTT atlieka pagalbinį vaidmenį;
- (vi) valstybės kišimosi įrodymų nereikia, kadangi valstybė turi „teigiamą pareigą“ saugoti teises pagal 8-ą straipsnį;
- (vii) valstybės atsakomybė aplinkosaugos bylose gali kilti iš nesėkmės sureguliuoti privačiąją pramonę; ir
- (viii) valstybės nacionalinių įstatymų laikymasis – tai vienas svarbiausių elementų, į kurią atsižvelgiama taikant interesų balansavimo testą.

Tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismas 2004 metais nustatė 8-o straipsnio pažeidimą triukšmo daromos žalos byloje. Byloje *Moreno Gomez prieš Ispaniją*¹²² pareiškėja įtarė, kad valstybė pažeidė jos teisę į privatų namų gyvenimą, išduodama kelis leidimus naktinių klubų ir barų veiklai jos gyvenamojoje vietoje Valencijoje, kadangi triukšmas sukėlė rimtas fizines ir emocines problemas. Teismas nustatė, kad miesto tarybos taisyklės ir nuostatai, kurie iš esmės turėjo užkirsti kelią triukšmui, nebuvo tinkamai vykdomi, todėl buvo pažeistas tarybos įsipareigojimas užtikrinti pareiškėjos 8-ojo straipsnio teises. Taigi, beveik po dvidešimties metų EŽTT nustatė, kad triukšmo daroma žala gali būti apskundžiama remiantis 8-uoju straipsniu.

8-as straipsnis itin vertingas buvo užtikrinant kitas aplinkosaugos teises, esančias Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencijoje. Žymioje byloje *Lopez Ostra prieš Ispaniją*¹²³ pareiškėja įtarė 8-o straipsnio pažeidimą dėl žalingų dūmų, kuriuos skleidė atliekų tvarkymo gamykla, dirbanti be leidimo toje vietovėje, kurioje buvo įsikūrusios daugelis odos pramonės įmonių. Šioje byloje pareiškėja, ponis Lopez-Ostra, buvo Lorca miesto Ispanijoje gyventojas. 1988 metais bendrovė,

¹²¹ Fitzmaurice M., Marshall J. International human rights and the environment // Nordic Journal of International Law 76 (2007), p.127 // http://www.nottingham.ac.uk/law/hrlc/student-activities/Student_Conference_2008_Keynote_Speaker_Pack.pdf [žiūrėta 2009-05-27]

¹²² Byla *Moreno Gomez v Spain* C-4143/02 [2004]

¹²³ Byla *Lopez Ostra v Spain* C-16798/90 [1994]

pavadinimu SACURSA, pastatė gamyklą, skirtą skystųjų ir kietųjų atliekų apdorojimui, 12-os metrų atstumu nuo pareiškėjos namų. Gamykla buvo pastatyta gavus savivaldybės subsidijas. Tačiau SACURSA negavo reikiamo leidimo. 1988 metų liepos mėnesį gamyklos skleidžiami dūmai užteršė Lorca miesto orą. Pareiškėja teigė esant neteisėtam įsikišimui į jos būstą ir jos bei jos šeimos fizinės sveikatos ir saugumo pabloginimą. Visų instancijų teismai Ispanijoje, įskaitant konstitucinį teismą, nustatė, kad pareiškėjos skundas yra akivaizdžiai nepagrįstas ir jį atmetė. Išbandžiusi visas vietines priemones, pareiškėja pateikė savo skundą Europos Žmogaus Teisių Teismui, remdamasi EŽTK 8(1) straipsniu. Strasbūro komisija nustatė skundą priimtiniu pagal 8-ąjį straipsnį, bet ne pagal 3-įjį. Komisija nustatė priežastinį ryšį tarp gamyklos dūmų išskleidimo ir pareiškėjos dukros ligos. Vėliau teismo sprendimas buvo pakeistas ryšium su 8-uoju straipsniu. Teismas pareiškė, kad aplinkos teršimas, net ir nesukeldamas rimtų sveikatos pažeidimų, galėjo paveikti asmenų gerovę ir galėjo trukdyti mėgavimuisi jų asmeniniu ir šeimos gyvenimu. Teismas šioje byloje pateikė kelis labai svarbius oficialius pareiškimus, susijusius su žmogaus teisėmis ir aplinka. Teismas vėl pritaikė konkuruojančių interesų subalansavimo testą (bendruomenė prieš asmenį). Teismas pareiškė, kad nuomos mokėjimas už būsto pakaitalą neviseiškai kompensavo šeimos per trejus metus patirtus nepatogumus ir, kad valstybė nesudarė tinkamos pusiausvyros tarp asmens ir visuomenės interesų, t.y. tarp privačios gerovės ir bendro ekonominio intereso. Teismas taip pat nustatė, kad nors gamykla ir buvo privati, nepatogumai buvo priskiriami valstybei, kadangi gamykla buvo pastatyta visuomeniniais pagrindais be reikiamo leidimo, ir gamyklą subsidijavo savivaldybė. Be to, viešosios įstaigos žinojo apie gamyklos daromą žalą. Teismas taip pat pastebėjo, kad valstybės yra įsipareigoję stebėti veiksmus, kurių yra imamasi jų teritorijoje, kad gintų privatų ir šeimos gyvenimą bei namus.

Teismo išvadas galima apibendrinti štai taip: tarša neturi sukelti rimtų žmogaus sveikatos pažeidimų, ji turi būti „griežta“, kad būtų veiksmų priežastimi ir, kad privačių įrenginių žala galėtų būti priskiriama valstybei. Fitzmaurice¹²⁴ pastebi, kad tai buvo pirmoji byla, kurioje teismas pripažino aiškias aplinkosaugos problemas žmogaus teisių struktūroje ir, kad net ir nesant aiškiai aplinkosaugos teisei Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencijoje, teismas nustatė, kad 8 straipsnis sudaro tinkamą ir pakankamą ryšį, apjungiantį tiek žmogaus teises, tiek aplinką. Taip pat pabrėžė, kad tai buvo pirmas kartas, kai teismas pateikė savo nuosprendį, pasverdamas visuomenės interesus ir ekonominę prigimtį prieš asmens skundą, susijusį su aplinkosauga. Taigi, Teismas nusprendė, kad Ispanija nesudarė tinkamos pusiausvyros tarp miestelio ekonominės gerovės interesų ir pareiškėjos teisių pažeidimo, remiantis 8-uoju straipsniu.

VanderZee nurodo, kad nuosprendis daugeliu aspektų sukūrė žmogaus teisę į sveiką aplinką nustatydamas, „kad rimta aplinkos tarša gali pakenkti asmenų gerovei ir trukdyti jiems džiaugtis savo

¹²⁴ Fitzmaurice M., Marshall J. International human rights and the environment // Nordic Journal of International Law 76 (2007), p.116 // http://www.nottingham.ac.uk/law/hrlc/student-activities/Student_Conference_2008_Keynote_Speaker_Pack.pdf [žiūrėta 2009-05-27]

namais bei kenkti jų privačiam ir šeimos gyvenimui.“ EŽTK paskyrė valstybėms teigiamą pareigą saugoti asmenis nuo trečiųjų šalių taršos.¹²⁵

Kaip apie žymų įvykį Teismo jurisprudencijoje kalbėjo ir Pedersen¹²⁶ teigdamas, kad nors teismas ir susilaikė nuo nepriklausomos teisės į aplinką suformavimo, jis vis tiek nustatė, kad Ispanija pažeidė savo teigiamą įsipareigojimą, kad užtikrintų, jog Lopez Ostra galėtų gyventi aplinkoje, kuri nesukeltų rimto pavojaus jos ir jos šeimos sveikatai.

Lopez Ostra byla buvo reikalinga užtikrinant aplinkosaugos teises tolesnėse EŽTT bylose. Byloje *Guerra prie Italija*¹²⁷ (1998) pareiškėjas, Manfredonijos miestelio vardu, pareiškė įtarimą dėl 8-o straipsnio pažeidimo dėl vyriausybės tinkamų veiksnių nesiėmimo, kad būtų užkirstas kelias nelaimingam atsitikimui netoli cheminės gamyklos. Ši byla svarstė taršą dėl cheminės gamyklos „ENCHEM Agricoltura“ darbo Italijoje. Pareiškėjai skundėsi dėl vyriausybės nesėkmės informuojant visuomenę dėl rizikos ir priemonių, taikomų įgyvendinant taip vadinamą 1982-ųjų metų EB „Seveso“ direktyvą, susijusią su tam tikros veiklos pagrindiniais pavojais. Manfredonia mieste, Italijoje buvo įvykę keli nelaimingi atsitikimai, kurie baigėsi tuo, kad 150 žmonių buvo nugabenta į ligoninę. Komisija priėmė bylą remdamasi 10-uoju straipsniu. Tačiau įsipareigojimą ji interpretavo kaip neapimančią teigiamos pareigos rinkti ir platinti informaciją apie savo valios aktą. Komisija laikėsi nuomonės, kad paprastai 10-as straipsnis tik uždraudžia vyriausybei kištis į asmens laisvę gauti informaciją, kurią kiti nori suteikti. Žodinių procedūrų metu pareiškėjai praplėtė teisinį bylos pagrindą, kad įtrauktų 8-ąjį EŽTK straipsnį, kurį pripažino teismas. Šiuo teisiniu pagrindu, teismas šioje byloje parėmė savo nuosprendį. 8-o straipsnio interpretavimas šioje byloje sekė po teismo išvadų *Lopez-Ostra* byloje. Kol žemesnės instancijos teismas nusprendė, kad valstybė ėmėsi atitinkamų atsargumo priemonių, kad užtikrintų aplinkinių gyventojų gerovę, pagrindiniai rūmai atmetė šį nuosprendį, pakartodami, kad aplinkos tarša gali privesti prie 8-o straipsnio pažeidimo. Teismas patvirtino, kad aplinkos teršimas, net ir nebūdamas labai stiprus, gali paveikti asmens gerovę, privatų ir šeimos gyvenimą. Teismas paaiškino, kad šio straipsnio suteikiamos teisės buvo pažeistos dėl ilgo esminės informacijos, reikalingos norint įvertinti pavojų, su kuriuo susidūrė pareiškėjai ir jų šeimos, laukimo periodo. Teismas pareiškė, kad „tiesioginis toksinių medžiagų išleidimo poveikis pareiškėjų teisei į privatų ir šeimos gyvenimą reiškia, kad 8-as straipsnis yra taikytinas.“

¹²⁵ **VanderZee L.** Green Jurisprudence? The Human Right to a Healthy Environment in the European, Inter-American and African Regional Systems. 2009, p. 9// http://www.allacademic.com/one/www/research/index.php?cmd=Download+Document&key=unpublished+manuscript&file_index=2&pop_up=true&no_click_key=true&attachment_style=attachment&PHPSESSID=f46694d771f4987ba6c98d1c520fb1f [žiūrėta 2009 05 23]

¹²⁶ **Pedersen O.W** European Environmental Human Rights and Environmental Rights: A Long Time Coming? //Georgetown International Environmental Law Review, Vol.21, No.1, 2008, p. 17// http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1122289 [žiūrėta 2009-06-15]

¹²⁷ Byla *Guerra and Others v Italy* C-14967/89 [1998]

Byloje *Taskin prieš Turkiją*¹²⁸, išspręstoje 2004 metais, buvo nustatyti šie precedentai: išvada, kad Turkija pažeidė 8-ą straipsnį, išduodama leidimą aukso kasykloje naudoti cianidą brangiojo metalo gavybai. Iš tiesų, teismas, pasitelkdamas 8-ą straipsnį, padarė žingsnį į priekį, aptikdamas pažeidimą be nuostolių: poveikio aplinkai įvertinimas įspėjo apie galimas žalingas cianido naudojimo pasekmes aukso gavyboje, tačiau nepaisant to, vyriausybė išdavė leidimą. Tačiau ne visos su 8-u straipsniu susijusios bylos buvo sėkmingos, o teismas griežtai laikėsi savo subalansavimo testo. Pavyzdžiui, byloje *Giocomelli prieš Italiją*¹²⁹ teismas griežčiau atsižvelgė į testą nustatydamas, kad kol atliekų tvarkymo gamykla, esanti tik trisdešimt metrų nuo pareiškėjo namų, sudarė nepatogumų, kuriuos apima 8-as straipsnis, pažeidimas buvo grindžiamas ekonominiais ir politiniais valstybės poreikiais.

Teismo jurisprudencija aplinkosaugos reikaluose toliau buvo vystoma 2005 metų byloje *Fadeyeva prieš Rusiją*¹³⁰. Ši byla svarstė oro taršą, kurią skleidė Severstal plieno gamykla, pastatyta sovietų laikais, ir kuri dabar priklausė privačiam savininkui. Gamykla buvo atsakinga už daugiau nei 95 procentus pramoninio išskyrimo į miestelio orą. Pareiškėja su savo šeima gyveno saugumo zonoje ir siekė persikraustyti už šitos zonos ribų. Pareiškėja gavo teismo įsakymą tai padaryti. Tačiau nebuvo jokių pirmumo sąrašo, todėl nedrajame laukimo sąrašė ji buvo pažymėta 6,820 numeriu. Vietiniai ir nacionaliniai teismai jos bylą atmetė. Ji pasiklioė 8-uoju EŽTK straipsniu.

Nekilo jokių ginčų dėl fakto, kad pareiškėjos gyvenamoji vieta buvo paveikta pramoninės taršos, taip pat nebuvo ginčijamasi dėl to, kad pagrindinis taršos šaltinis buvo Severstal plieno gamykla, veikianti šalia pareiškėjos namų. Šalys ginčijosi dėl sutrikdymo poveikio pareiškėjai laipsnio. Viena vertus, pareiškėja tvirtino, kad tarša rimtai paveikė jos asmeninį gyvenimą ir sveikatą. Kita vertus, atsakančioji vyriausybė teigė, kad pareiškėjos patirtos žalos laipsnis nebuvo toks didelis, kad būtų galima remtis 8-uoju konvencijos straipsniu. Todėl teismas visų pirma turėjo nustatyti, ar pareiškėjos skundžiama situacija galėjo būti nagrinėjama pagal 8-ą konvencijos straipsnį.

Teismas pastebėjo, kad 8-as straipsnis sudarė pagrindą keliose bylose, apimančiose aplinkosaugos rūpesčius. Tačiau ne kiekvieną kartą, pasireiškus aplinkos pablogėjimui, šis straipsnis yra pažeidžiamas. Teismas ir vėl pastebėjo, kad jokia teisė į gamtos apsaugą kaip tokią nėra įtraukta tarp kitų teisių ir laisvių, kurias garantuoja konvencija. Taigi, norint iškelti problemą remiantis 8-uoju straipsniu, turi būti įvykdomos šios sąlygos:

- (i) įsikišimas turi tiesiogiai paveikti pareiškėjo namus, šeimą ar asmeninį gyvenimą; ir
- (ii) neigiamas aplinkos teršimo poveikis turi pasiekti tam tikrą minimalų lygį, kad atitiktų 8-o straipsnio apimtį. Teismas toliau paaiškino, kad to minimumo įvertinimas nėra bendras, o labiau santykinis, t.y. priklauso nuo visų bylos aplinkybių (tokių kaip kenkimo intensyvumas ir trukmė, jo

¹²⁸ Byla *Taskin and Others v Turkey* C-46117/99 [2004]

¹²⁹ Byla *Giocomelli v Italy* C-59909/00 [2006]

¹³⁰ Byla *Fadeyeva v Russia* C-55723/00 [2005]

fizinis ar psichinis poveiki). Taip pat reikėtų atsižvelgti ir į bendrą aplinkosaugos kontekstą (pavyzdžiui, skundas nebūtų pateikiamas pagal 8-ą straipsnį, jeigu skundžiama žala būtų nedidelė, palyginus su pavojais aplinkai, būdingais gyvenimui kiekviename moderniaame mieste).

Todėl, padarydamas išvadas, teismas pareiškė, kad „norint, jog skundai dėl kenkimo aplinkai būtų svarstomi remiantis 8-uju straipsniu, turi būti pirmiausia įrodoma, kad iš tiesų buvo įsikišta į pareiškėjo privačią sferą ir, antra, kad buvo pasiektas tam tikras apsaugos lygis.

Teismas pastebėjo, kad valstybė daugelį kartų pripažino, kad aplinkosaugos situacija Cherepovets sukėlė mirtingumo lygio padidėjimą tarp miesto gyventojų. Teismas pabrėžė, kad vietiniai teismai pripažino pareiškėjos teisę persikraustyti kitur ir, kad patys vietos įstatymai nurodė zoną, kurioje buvo pareiškėjos namas, kaip netinkamą gyvenimui; „todėl galima teigti, kad buvo atsižvlegta į įsikišimo į pareiškėjos asmeninę sferą egzistavimą vietos lygiu.“ Teismas pripažino, kad faktinė žala pareiškėjos sveikatai ir gerovei pasiekė pakankamą lygį, kurio užteko norint remtis 8-uju konvencijos straipsniu. Be to, teismas pakartojo išvadas, pateiktas antrojoje *Hatton* byloje. Teismas pastebėjo, kad tuo metu valstybei Severstal gamykla nepriklausė, valstybė jos nekontroliavo ir neprižiūrėjo jos darbo. Dėl tos priežasties, Rusijos federacija tiesiogiai neįsikišo į pareiškėjos privatų gyvenimą ar namus. Tačiau teismas pastebėjo, kad valstybės atsakomybė aplinkosaugos bylose gali kilti dėl nesėkmės sureguliuoti privačią pramonę. Todėl pareiškėjos skundai buvo analizuojami teigiamos valstybės pareigos prisiimti atsakomybę ir imtis atitinkamų priemonių, kad apsaugotų pareiškėjos teises pagal 8(1) konvencijos straipsnį, atžvilgiu. Pirmiausia teismas įvertino, „ar valstybė galėjo pagrįstai elgtis taip, kad pabaigtų įtariamą pareiškėjos teisių pažeidimą.“ Severstal plieno gamyklą pastatė ir iš pradžių turėjo savo nuosavybėje pati valstybė; gamykla jau iš pat pradžių teršė aplinką ir kėlė problemas ir nepatogumus Cherepovets žmonėms. 1993 metais gamykla buvo privatizuota. Tačiau valstybė kontroliavo gamyklą sudarydama eksploataavimo bei įgyvendinimo priežiūros sąlygas. Patikrinimus gamykloje turėjo atlikti valstybės aplinkosaugos agentūra, buvo skiriamos administracinės baudos gamyklos savininkui ir vadovui. Savivaldybės vadovai žinojo apie aplinkosaugos situaciją ir pristatė tam tikras sankcijas.

Šioje byloje teismas toliau nurodė taikyti EŽTK 8(2) straipsnį, remdamasis savo ankstesne jurisprudencija, t.y. jis interpretavo proporcingumo doktriną. Teismas aptarė bendrus principus; „įstatyminį tikslą“; ir „reikalingumą demokratinėje visuomenėje.“

Teismas patvirtino, kad pažeidus teigiamą pareigą ar valstybei tiesiogiai įsikišus, visi taikomi principai, susiję su pateisinimu pagal 8(2) straipsnį, ir skirti subalansuoti asmens ir bendruomenės interesus, yra panašūs. Tiesioginis valstybės įsikišimas į 8-o straipsnio teisių įgyvendinimą turi atitikti 2-ą pastraipą ir įstatymą. Vietos įstatymo pažeidimas šiose bylose baigtusi konvencijos pažeidimu. Tačiau priemonių pasirinkimas, kai valstybės pareiga yra imtis teigiamų priemonių, iš principo, yra valstybių vertinimo ribos reikalas. Yra įvairių priemonių, užtikrinančių „pagarbą į privatų gyvenimą“, o valstybė, kuri nesugeba pritaikyti vienos konkrečios priemonės, gali rasti alternatyvą įvykdyti savo pareigą. „Todėl

tose bylose kriterijus „pagal įstatymą“ arba pateisinimo testas negali būti taikomi tuo pačiu būdu kaip ir tiesioginio valstybės įsikišimo bylose.“ Teismas toliau pastebėjo, kad visose ankstesnėse bylose dėl aplinkosaugos pažeidimų šalies valdžios vidaus režimo nesilaikymas atliko pagrindinį vaidmenį. Todėl bylose, kuriose pareiškėjas skundžiasi dėl valstybės nesėkmės ginant konvencijos teises, reikėtų įvertinti vietinį įstatymiškumą „ne kaip atskirą ir galutinį testą, bet kaip vieną iš aspektų, į kuriuos būtų atsižvelgta vertinant, ar valstybė sudarė „tinkamą pusiausvyrą“ pagal 8-o straipsnio 2-ą pastraipą.“

Vyriausybės siūlomas esminis atsisakymo perkraustyti pareiškėją pagrindimas buvo kitų Cherepovets gyventojų, kurie, kaip ir pareiškėja, turėjo teisę į nemokamą būstą pagal vietos įstatymus, interesų gynimas. Savivaldybė turėjo ribotus gyvenamosios vietos pasiūlymo išteklius, o pareiškėjos skubus perkėlimas pažeistų kitų, esančių laukiančiųjų sąrašė, teises. Atsakančioji vyriausybė įrodinėjo gamyklos svarbą šalies ekonominei gerovei. Teismo požiūris buvo toks, kad minimos plieno gamyklos eksploatavimas prisidėjo prie Vologda regiono ekonominės sistemos ir todėl buvo teisinis tikslas, atitinkantis konvencijos 8(2) straipsnio reikšmę. Tačiau problema, kurią reikia išspręsti yra tokia, „ar siekdama šio tikslo valdžia sudarė tinkamą pusiausvyrą tarp pareiškėjos ir bendruomenės interesų.“

Tuomet teismas išanalizavo „reikalingumo demokratinėje visuomenėje“ reikšmę.

Teismas patvirtino, kad vertinimo riba turėtų būti paliekama šalies valdžiai, kuri, iš esmės, geriausiai įvertina vietos poreikius ir sąlygas. Tačiau teismas apžvelgia, ar valstybės pateikiamas pagrindimas yra pagrįstas ir pakankamas, ir leidžia vietos valdžiai pačiai įvertinti „reikalingumą“. Teismas taip pat pasirinko susilaikyti nuo vietos aplinkosaugos politikos peržiūrėjimo. Teismas paaiškino, kad problemų, susijusių su aplinkos apsauga, sudėtingumas padaro teismo vaidmenį pirmiausiai subsidiariniu. Teismas, visų pirma, turi ištirti, ar sprendimų priėmimo procesas buvo teisingas ir, ar tinkama pagarba buvo rodoma interesams, kuriuos asmeniui garantuoja 8-as straipsnis, ir tik išskirtinėmis aplinkybėmis teismas gali peržvelgti vietos valdžios išvadas.

Interpretavęs ir išanalizavęs EŽTK 8-o straipsnio įgyvendinimą, teismas nustatė, kad „nepaisant plačios vertinimo ribos, paliktos valstybei-atsakovei, ji nesudarė tinkamos pusiausvyros tarp bendruomenės ir pareiškėjos interesų, susijusių su jos namais ir asmeniniu gyvenimu. Atitinkamai, buvo nustatytas 8-o straipsnio pažeidimas.“

Nors šioje byloje pareiškėja laimėjo, galima teigti, kad teismas patvirtino pagrindinius principus, detaliau išdėstytus ryšium su 8-ojo straipsnio interpretavimu (kaip išdėstyta antrojoje *Hatton* byloje), sprendžiant bylas, kuriose buvo įtariamas „aplinkosaugos teisių“ pažeidimas. Teismas tvirtai laikėsi plačios vertinimo ribos ir griežto šio straipsnio pritaikymo aplinkosaugos pažeidimams. Svarbiausia, kad teismas pabrėžė, jog EŽTK esančių teisių katalogas apima žmogaus teisės į švarią aplinką ir aplinkosaugos problemų tiek, kiek jos susiję tik su jų poveikiu namams, asmeniniam ir šeimos gyvenimui, t.y. teisinėje 8-ojo straipsnio sistemoje, o ne kaip nepriklausoma žmogaus teisė į švarią aplinką.

Šios bylos buvo naudingos nustatant aplinkosaugos teisių koncepciją, net ir interpretuojant pagal tradicines ir politines teises, esančias EŽTK. Valstybėms nebuvo suteikiama teigiama atsakomybė. Tačiau procedūrų požiūriu, teismas panaudojo 8-ą straipsnį, kad užtikrintų, jog valstybė laikysis savo pačios vietinių taisyklių ir nuostatų, net jei jos ir nustato teigiamas pareigas. Teismas į šį subalansavimo testą atsižvelgė labai rimtai ir buvo linkęs labai gerbti valstybę dėl jos ekonominės veiklos, net jeigu ji ir baigėsi nepatogumais dėl 8-o straipsnio nesilaikymo.

Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Fägerskiöld prieš Švediją*¹³¹ dar kartą įrodė, jog 8-ojo straipsnio pažeidimas gali pasireikšti tik, jeigu asmuo yra tiesiogiai ir rimtai paveiktas triukšmo ar kitokios taršos. Šioje byloje pareiškėjai įtarė, kad vėjo turbinų serijos statyba šalia jų nuosavybės pažeidė jų teisę į pagarbą jų šeimai ir privačiam gyvenimui pagal 8-ąjį Europos Žmogaus Teisių Teismo straipsnį ir jų teisę į ramų mėgavimąsi jų nuosavybe pagal 1-ąjį 1-o konvencijos protokolo straipsnį. Teismas sutiko, kad pareiškėjai buvo tiesiogiai paveikti vėjo turbinų pastovaus garso, tačiau teismo neįtikino tas faktas, kad turbinų sukelti trukdymai buvo rimta tarša aplinkai. Teismas įvertino turbinų triukšmo lygį pagal Pasaulinės sveikatos organizacijos direktyvas dėl bendrijos triukšmo nustatydamas, kad maksimalus rekomenduojamas lygis nebuvo viršytas. Be to, teismas pastebėjo, kad triukšmo lygis šioje byloje buvo ženkliai žemesnis nei ankstesnėse teismui pateiktose bylose, kurios buvo susiję su triukšmu, ir kad balansuodama triukšmo paveiktų asmenų interesus ir bendruomenės interesus, Švedija turėjo teisę atsižvelgti į teigiamas vėjo jėgainės pasekmes bendruomenės aplinkai. Todėl įtariamas įsikišimas buvo proporcingas, o skundas buvo atmestas kaip nepagrįstas.

Tai, kad 8 straipsnis visgi sėkmingai pritaikomas aplinkosaugos pažeidimams rodo ir naujausia Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. 2009 m. byloje *Brândușe prieš Rumuniją*¹³² Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė, kad Rumunija neįvykdė savo įsipareigojimų pagal 8 straipsnį. Pareiškėjas, p. Ioan Brândușe, buvo sulaikytas teisme Arad, atlikdamas dešimties metų bausmę už sukčiavimą. Jis pateikė kelis skundus dėl sąlygų kalėjime, įskaitant perpildymą, prastą maistą ir kišimąsi į privatumą – visa tai buvo įtariami jo konvencijos teisių pažeidimai. Pasak pareiškėjo, dvokas nuo šiukšlyno, kuris buvo tik dvidešimt metrų nuo kalėjimo, sudarė nepatogumų kaliniams. Be to, buvo teigiama, kad šiukšlynas trauks muses ir vabzdžius, kurie įtariamai kėlė pavojų sulaikytiesiems. Pareiškėjo nuomone, tai pažeidė 8-ąjį konvencijos straipsnį.

Šiukšlyną nuo 1998 iki 2003 metų tvarkė bendrovė, kurią kontroliavo vietinė taryba. Taryba nustojo naudotis ta vieta komunalinėms atliekoms 2003 metais, nors ja ir toliau naudojosi įmonės ir privatūs asmenys savo atliekų išmetimui. Iš teismui pateiktų faktų paaiškėjo, kad šiuo laikotarpiu šiukšlynas veikė be reikalingo nacionalinės Aplinkos apsaugos agentūros leidimo. Sąlygos taip pat neatitiko įstatų, reikalaujančių minimalaus atstumo tarp atliekų tvarkymo vietos ir būsto. Nuo 2003 metų

¹³¹ Byla *Fägerskiöld v Sweden* C-37664/04 [2008]

¹³² Byla *Brândușe v Romania* C-6586/03 [2009]

buvo pateiktos kelios rekomendacijos vietos uždarymui ir sutvarkymui. Pavyzdžiui, Arad universiteto 2006 metais atlikto nepriklausomo tyrimo metu buvo nustatyta, kad oras aplink šiukšlyną buvo labai užterštas ir sukėlė aiškų diskomfortą vietos gyventojams. Tyrimo metu buvo rekomenduota, kad šiukšlės būtų perkeltos į kitą vietą, kuri atitiktų vyriausybinis nuostatus. Taryba taip pat apsvairstė ir kitas įvairias galimybes, įskaitant šiukšlių perkėlimą ir jų užvertimą žemėmis.

Pirmasis teismo apsvairstytas klausimas buvo, ar įtariamai pažeidimai įėjo į 8-ojo konvencijos straipsnio apimtį. Teismas pastebėjo, kad tas faktas, jog pareiškėjo sveikata nebuvo neigiamai paveikta oro taršos, nebuvo pakankamas, kad nebūtų galima taikyti 8-ojo straipsnio. Šiuo atveju, pareiškėjo įtariamai nepatogumai buvo patvirtinti kitų kalinių parodymais bei įvairiais tyrimais, įskaitant du poveikio aplinkai įvertinimus, kurie buvo atlikti 2003 ir 2006 metais. Šie tyrimai patvirtino, kad šiukšlyno perimetre buvo aukštas oro užterštumo lygis, kuris sukėlė diskomfortą gyvenantiems kaimynystėje. Atsižvelgdamas į šiuos pranešimus ir ilgą periodą, kuriuo pareiškėjas patyrė diskomfortą, teisėjas padarė išvadą, kad pareiškėjo gyvenimo kokybė ir gerovė nukentėjo.

Svarstydamas, ar buvo pažeistas 8-asis konvencijos straipsnis, teismas atsižvelgė į tą faktą, kad šiukšlynas veikė be reikiamų leidimų ir į tą faktą, kad vietos taryba buvo atsakinga už vietos veiklą. Nors ilgą laiką tarpą ir buvo aišku, kad šiukšlynas teršė orą, vietos valdžia ėmėsi mažai veiksmų. Teismas prisiminė, kad valstybių buvo reikalaujama atlikti tyrimus dėl taršos veiklos poveikio aplinkai, kad būtų nustatyta, ar tai buvo bendrasis interesas. Tačiau šioje byloje tokie tyrimai buvo atlikti po to, kai šiukšlynas jau dirbo daugelį metų. Teismas taip pat prisiminė, kad 8-asis straipsnis reikalavo, jog valstybė palengvintų priėjimą prie informacijos, kuri leis asmenims įvertinti pavojų, kurį kelia tam tikra veikla. Šiuo atžvilgiu, teismas pastebėjo, kad Rumunijos vyriausybė nenurodė, kokių priemonių buvo imtasi informacijos tiekimui pareiškėjui ar vietinei populiacijai apie pavojų sveikatai. Galų gale, teismas pastebėjo, kad šiukšlyno uždarymas ir tvarkymas vis dar buvo svarstomas, o Rumunijos vyriausybė nepateikė pakankamos informacijos apie šios veiklos progresą. Nors taryba ir susitarė su Aplinkos apsaugos agentūra dėl to, ką reikia padaryti, kad būtų laikomasi 2007 metų spalio mėn. įstatų, nebuvo jokių įrodymų, kad tokia veikla buvo atlikta. Dėl šių priežasčių, teismas nustatė, kad Rumunija neįvykdė savo įsipareigojimų pagal 8-ąjį straipsnį.¹³³

2009 m. byloje *Tâtar prieš Rumuniją*¹³⁴ teismas nusprendė paremti savo analizę teise į privatų šeimos ir namų gyvenimą pagal 8 straipsnį. Šioje byloje pareiškėjai Vasile Gheorghe Tâtar ir Paul Tâtar gyveno apytiksliai 100 metrų atstumu nuo aukso kasyklos Baia Mare, Rumunijoje. Kasyklos valdytojai buvo įgalioti naudoti tam tikras pavojingas medžiagas, įskaitant cianidą, kasybos procese, nors įgaliojimo

¹³³ **Harrison J.** International Law – Significant Environmental Cases 2008-09 // Journal of Environmental Law (2009), p. 8 // <http://jel.oxfordjournals.org/cgi/reprint/eqp023v1?maxtoshow=&HITS=10&hits=10&RESULTFORMAT=&fulltext=Significant+Environmental+cases&searchid=1&FIRSTINDEX=10&resourcetype=HWCIT> [žiūrėta 2009-09-08]

¹³⁴ *Byla Tâtar v Romania C-67021/01* [2009]

leidimas jiems primetė bendrą pareigą saugoti aplinką. Nepaisant to, pareiškėjai tvirtino, kad kasyklos darbas pažeidė jų teises pagal Europos Žmogaus Teisių Konvenciją, nes ta veikla kėlė rimtą pavojų žmogaus gyvybei ir sveikatai.

Savo nuosprendyje teismas prisiminė savo ankstesnę jurisprudenciją; buvo laikoma, kad 8-ąjį straipsnį buvo galima taikyti aplinkosaugos bylose, kuriose taršą tiesiogiai sukėlė valstybė arba, kur valstybės atsakomybė kilo dėl jos nesėkmės sureguliuoti privačių asmenų ar bendrovių taršos veiklos. Valstybė buvo išpareigojusi sudaryti efektyvią teisinę ir administracinę tvarką, kuri suteiktų tinkamą apsaugą aplinkai ir žmogaus sveikatai. Teismas taip pat pabrėžė, kad bet koks sprendimas leisti veiklą, kuri gali turėti žalingų pasekmių aplinkai, turėtų būti paremtas pakankamos informacijos pagrindu, o visi suinteresuoti asmenys turėtų turėti galimybę užginčyti sprendimą per atitinkamas procedūras, jeigu jie jaučia, jog nebuvo atsižvelgta į jų interesus.

Ne taip, kaip ankstesnėse bylose, kurios buvo svarstomos teisme, šioje byloje nebuvo jokių šalies organų išvadų, kad veikla buvo žalinga aplinkai arba, kad ji pažeidė vietos aplinkosaugos nuostatus. Iš tiesų, beveik visiškai nebuvo oficialių sprendimų arba dokumentacijos, kurioje būtų atsižvelgta į pavojus visuomenei ir aplinkai, būdingus veiklai, kurios buvo imtasi aukso kasykloje. Nors poveikio aplinkai įvertinime, kuris buvo atliktas 1993 metais, buvo pastebėta, kad buvo netikslumų dėl konkrečių kasykloje vykdomų operacijų, tačiau buvo padaryta išvada, kad veikla nepaveiks esamų regionų savybių. Šios ataskaitos pagrindu ir buvo įgalioti kasybos darbai 1998 metais. Kai pareiškėjai siekė gauti informacijos apie pavojų sveikatai iš Rumunijos valdžios, jie to negalėjo padaryti. Be to, visuomeniniame susitikime 1999 metais valdžiai nepavyko atsakyti į klausimus apie galimą pavojų sveikatai. Kontrolės veiksmų trūkumo dėka, teismas nusprendė, kad Rumunijos valdžios veikla neatliko savo pareigos dėl rizikos įvertinimo ir nesiėmė atitinkamų veiksmų, kad sumažintų tą pavojų. Padarydamas tokias išvadas, teismas prisiminė priėjimo prie informacijos ir visuomenės dalyvavimo principus, kurie buvo minimi 1998 metų Orhuso konvencijoje dėl Priėjimo prie informacijos, visuomenės dalyvavimo sprendimų priėmimo ir kreipimosi į teismą aplinkosaugos klausimais; tai Rumunija ratifikavo 2000 metų gegužę.¹³⁵

Paremdamas savo sprendimą teismas pareiškė, kad aukso kasyklai buvo leista tęsti darbą net ir po rimto incidento 2000 metų sausį, kai apytiksliai 100,000 kubinių metrų užteršto vandens, turinčio cianido ir cianido mišinio, buvo netyčia išleista į Sâsar upe, o tai rimtai paveikė žuvų išteklius ir kitas vandens rūšis Rumunijoje, Vengrijoje ir Serbijoje-Juodkalnijoje. Valstybė tvirtino, kad ištyrė nelaimingą atsitikimą, tačiau padarė išvadą, kad ji sukėlė rimtos vandens sąlygos, dėl kurių persipildė vandens saugyklos. Po šio incidento pareiškėjai pateikė kelis administracinius skundus, tačiau juos atmetė

¹³⁵ **Harrison J.** International Law – Significant Environmental Cases 2008-09 // Journal of Environmental Law (2009), p. 7 // <http://jel.oxfordjournals.org/cgi/reprint/eqp023v1?maxtoshow=&HITS=10&hits=10&RESULTFORMAT=&fulltext=Significant+Environmental+cases&searchid=1&FIRSTINDEX=10&resourcetype=HWCIT> [žiūrėta 2009-09-08]

atitinkamos institucijos. Teismas pabrėžė, kad dėl šio incidento įsipareigojimas gerbti pagal 8-ąjį straipsnį buvo net labiau aktualus nei ženklus pavojus aplinkai, kuris, kaip buvo įrodyta, buvo tikras.

Pasak pareiškėjų, kasyklos veikla pakenkė jų sveikatai. Ypač jie įtarė, kad astma, kuria susirgo Paul Tâtar, labai pablogėjo. Kol teismas negalėjo rasti jokių įrodymų, jog šią avariją sukėlė minima veikla, pats rimto ir neišvengiamo pavojaus sveikatai ir pareiškėjų gerovei egzistavimas valstybei primetė įpareigojimą taikyti pagrįstas priemones, kuriomis būtų galima apsaugoti jų asmeninį ir šeimos gyvenimą. Teismas nustatė, kad Rumunija šiuo atžvilgiu nusikalto.

Taigi, savo sprendime Europos Žmogaus Teisių Teismas sutiko su pareiškėjais, pareikšdamas, kad tarša galėjo trukdyti asmens privačiam ir šeimos gyvenimui pakenkdama jo arba jos gerovei, ir, kad valstybės pareiga buvo užtikrinti jos piliečių apsaugą reglamentuodama pramonės veiklą, kuri buvo pavojinga aplinkai ir žmogaus sveikatai. Taip nutardamas teismas lyg ir paskelbė teisę į sveiką ir saugią aplinką, kurios, kaip buvo minėta anksčiau, nėra įtvirtinta Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencijoje.

3.2 2-as straipsnis: teisė į gyvybę

Apskritai, Europos Žmogaus Teisių Teismas prieštaravo aplinkosaugos teisių įdiegimui 2-ajame Europos Konvencijos straipsnyje ir interpretavo šį straipsnį žymiai griežčiau. Straipsnis garantuoja, kad¹³⁶:

1. Kiekvieno žmogaus teisė gyventi turi būti saugoma įstatymo. Niekam negalima tyčia atimti gyvybės, išskyrus vykdant teismo nuosprendį už nusikaltimą, už kurį tokia bausmė įstatymo numatyta.
2. Gyvybės atėmimas negali būti laikomas prieštaraujančiu šiam straipsniui, jeigu tai įvyko neviršijant tokio jėgos panaudojimo, kai tai buvo neišvengiamai būtina:
 - a) ginant kiekvieną asmenį nuo neteisėto smurto;
 - b) teisėtai suimant arba sutrukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti;
 - c) nustatyta tvarka atliekamais teisėtais veiksmais malšinant riaušes ar sukilimą.

Hayward T, nagrinėdamas žmogaus teisių panaudojimą aplinkos apsaugai, nurodė, kad „teisė į gyvybę aplinkosaugos srityje dar kol kas nebuvo sėkmingai pritaikyta. Ir ją galima pritaikyti tik esant drastiškai ir akivaizdžiai žalai arba bent jau tiesioginei rizikai gyvybei, ir todėl neapima kitų svarbių aplinkosaugos problemų.“ Nors kai kurie mokslininkai, tame tarpe, Hayward T. paminėta Stefan Weber,

¹³⁶ Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija, 2 str.// V.ž., Nr.40-987, 1995// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19841

teigia, kad 2 straipsnis, suteikiantis teisę į gyvybę, „yra Europos teisinė sąlyga, labiausiai tinkanti aplinkos apsaugai ir sukelianti nuomonę, kad jos loginis pagrindas yra gyvybės apsauga nuo visų galimų pavojų, įskaitant ir tuos, kurie parodomi aplinkosaugos pablogėjimu.“¹³⁷ Deja, tai turbūt tėra tik mažumos požiūris.

Griežtai interpretuodamas 2-ąjį straipsnį, Teismas aiškiai parodė, kad nei galimas gyvybės netekimas, nei žala žmogaus gyvenimo kokybei nebus laikoma šios teisės pažeidimu.

Kai pirmosios pastangos reikalauti aplinkosaugos teisės pagal 8-ą straipsnį buvo nesėkmingos, pirmoji tokia byla pagal 2-ą straipsnį, *L.C.B. prieš Jungtinę Karalystę*¹³⁸ taip pat buvo nesėkminga. Pareiškėja įtarė 2-o straipsnio pažeidimą, nes nei ji, nei jos tėvas nebuvo išpėti apie radiaciją Kalėdų saloje branduolinių bandymų bei tolesnių tvarkymo operacijų metu. Pareiškėja teigė, kad susidūrimas su radiacija sukėlė jai leukemiją. Teismas nerado jokio priežastinio ryšio tarp jos ligos ir jos tėvo tariamo susidūrimo su radiacija Kalėdų saloje. Toliau teismas pareiškė, kad valstybės atlikti testai neaptiko pavojingo radiacijos lygio toje vietoje, kurioje gyveno pareiškėjos tėvas, todėl nebuvo jokio pagrindo stebėti jo sveikatą arba išpėti jį apie jo vaiko įtraukimą. Todėl pareiškėjos teisė į gyvenimą nebuvo pažeista.

*Öneryildiz prieš Turkiją*¹³⁹ buvo pirmoji ir iki šiol vienintelė aplinkosaugos teisės į gyvenimą byla, kurioje teismas susidūrė su faktiniu gyvybės praradimu. Pareiškėjo šeima gyveno lūšnoje, esančioje netoli Ümraniye savivaldybės vietinių atliekų sąvartyno, kuriame 1993 metais įvyko metano sprogdimas, kurio metu žuvo devyni artimi pareiškėjo giminaičiai. Jo skundas prieš keturis pareigūnus, kurie buvo atsakingi už sąvartyno priežiūrą, buvo sėkmingas, tačiau pareiškėjas niekada negavo teismo priskirto atlygio. Iš pradžių teismas pareiškė, kad „2-as straipsnis nėra susijęs vien tik su mirtimis dėl valstybės galios naudojimo, bet yra susijęs ir su valstybių teigiamu išipareigojimu imtis atitinkamų priemonių, kurios apsaugotų jų jurisdikcijoje esančių žmonių gyvybes.“ *Öneryildiz* byloje teismas nustatė tiek nepriklausomų, tiek procedūrinių 2-o straipsnio aspektų pažeidimus. Nepriklausomi išipareigojimai apėmė valstybės atsakomybę „valdyti leidimų išdavimą, veiklos pradėjimą, vykdymą, saugumą ir priežiūrą, ir padaryti privaloma visiems suinteresuotiems imtis praktinių priemonių, kad būtų užtikrinta efektyvi piliečių, kurių gyvybėms gali kilti pavojus dėl neatskiriamo pavojaus, apsauga.“ Dėl to, kad savivaldybė žinojo arba turėjo žinoti apie pavojų, kurį sukėlė netinkamai prižiūrėta atliekų laikymo vieta, valstybė pažeidė nepriklausomą pareiškėjo teisės į gyvenimą aspektą. Procedūrinis 2-o straipsnio aspektas įpareigoja valstybę užtikrinti, kad kai pažeidžiama nepriklausoma teisė į gyvenimą, ji imsis efektyvių priemonių, įskaitant teisinę ir priežiūros reformą, teisminį atlyginimą bei patraukimą baudžiamojon

¹³⁷ **Hayward T.** Greening the Constitutional State: Environmental Rights in the European Union // *The State and the Global Ecological Crisis* (eds. Barry J., Eckersley R.), 2005, p.150-151.

¹³⁸ Byla *L.C.B v United Kingdom* C-23413/94 [1999]

¹³⁹ Byla *Oneryildiz v Turkey* C-48939/99 [2004]

atsakomybėn tuos, kurie yra atsakingi. Neužtikrindama pilno atsakingumo dėl atsakingų už sprogimą, kurio metu žuvo pareiškėjo šeima, valstybė nesulaikė tolesnių aplaidumo veiksmų, taip pažeisdama procedūrinį 2-o straipsnio aspektą.

Taigi, teismas „gyvybę“ apibūdino griežtai ir nustatė teisės į gyvenimą pažeidimus, išskyrus kai mirties priežastis buvo valstybės veiksmai arba veiksmų nesiėmimas. Abiejose bylose, apimančiose 2-ą straipsnį, rimta žala kilo dėl įtariamų vyriausybės pažeidimų. Tačiau išskyrus bylas, kai ryšys tarp žalos aplinkai ir gyvybės netekimo yra ir tiesioginis, ir aiškiai matomas, teismas nenustatė 2-o straipsnio pažeidimo.

3.3 6(1) straipsnis: teisė į teisingą teismą

6(1) EŽTK straipsnis¹⁴⁰, su keliomis apibrėžtomis išimtimis, teigia, kad „kiekvienas turi teisę į laisvę ir asmens saugumą.“ Ši sąlyga apskritai mini teisę kreiptis į teismą ir yra taikoma aplinkosaugos bylose, jeigu yra pakankamas tiesioginis ryšys tarp sprendžiamos aplinkosaugos problemos ir pasitelktos teisės; vien tik menkų ryšių ar tolimų pasekmių nepakanka. Tai labiau procedūrinė, o ne nepriklausoma teisė, kuri tam tikrais atvejais yra efektyvesnė priemonė užtikrinant aplinkosaugos žmogaus teises: „nes trokštama aplinkos kokybė yra verta sprendimo, kurį sunku sisteminti teisine kalba ir, kuris skirsis įvairiose kultūrose ir bendruomenėse; yra labai sunku tiksliai suformuluoti nepriklausomą teisę į padorią aplinką. Todėl lankstesnis, sąžiningesnis ir jautresnis kontekstui požiūris būtų suteikti žmonėms tvirtas procedūrinės teises.“¹⁴¹

Su tuo galima sutikti, nes daugelyje Europos šalių aplinkosauga yra reglamentuojama įvairiais teisės aktais, tačiau jų vykdymas yra nenuoseklus. Pasak, VanderZee, valstybės pareiga tvirtai laikytis savo pačios procedūrų vykdymo yra produktyvus būdas užtikrinti aplinkos apsaugos teises, aiškiai nenurodant tokios teisės valstybei.¹⁴²

Pirmoji didelė 6(1) straipsnio byla Europos Teisme buvo *Zander prieš Švediją* (1993)¹⁴³, kurioje pareiškėjo namų vandens šulinys buvo užterštas cianidu. Nors savivaldybė ir tiekė tuo metu geriamąjį vandenį, leistina cianido norma vandenyje buvo viršyta ir buvo nutrauktas jo tiekimas. Teismas nustatė, kad Švedija pažeidė 6(1) straipsnį, atmesdama pareiškėjo apeliaciją dėl leidimų institucijos sprendimo

¹⁴⁰ Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija, 6 str. 1d.// V.ž., Nr.40-987, 1995// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=19841

¹⁴¹ Anderson M. Human Rights Approaches to Environmental Protection: An Overview // Human Rights Approaches to Environmental Protection. A. Boyle and M. Anderson, (eds.) 1998, p. 9-10

¹⁴² VanderZee L. Green Jurisprudence? The Human Right to a Healthy Environment in the European, Inter-American and African Regional Systems. 2009, p. 13// http://www.allacademic.com/one/www/research/index.php?cmd=Download+Document&key=unpublished_manuscript&file_index=2&pop_up=true&no_click_key=true&attachment_style=attachment&PHPSESSID=2f46694d771f4987ba6c98d1c520fb1f [žiūrėta 2009 05 23]

¹⁴³ Byla *Zander v Sweden* C-14282/88 [1993]

atnaujinti leidimą mesti atliekas toje vietoje. Švedija teigė, kad 6(1) straipsnio pažeidimo nustatymas šioje byloje atvertų kelią „daugybei skundų“, susijusių su „galimu, bet ne faktiniu, susidūrimu su žalos pavojumi“, kurie būtų per „brangūs ir varžantys“, kad vyriausybė į juos tinkamai reaguotų. Teismas atmetė šį argumentą, nes pareiškėjas buvo tinkamas, remiantis esama Švedijos skundų sistema, iškelti byla, remdamasis esamais faktais, tačiau valstybė tai paneigė; todėl buvo mažai galimybių praplėsti Švedijos išipareigojimus. Taigi, buvo nustatyta, kad vandens užterštumas kėlė grėsmę asmens saugumui. Anot, Pedersen tai buvo svarbus žingsnis, kuris turėtų būti daromas praplečiant 6(1) straipsnį, kad šis apimtų aplinkosaugos teises.¹⁴⁴

Byloje *Kyrtatos prieš Graikiją*¹⁴⁵ valstybė nesilaikė panašaus išipareigojimo rimtai priimti teisėtus paveiktų gyventojų skundus dėl aplinkosaugos. Pareiškėjams priklausė žemė mažoje salelėje, o vietinis prefektas iš naujo nubraižė aplinkinio ploto ribas ir pradėjo dalinti leidimus statyboms pelkėtoje vietovėje. Nors Aukščiausiasis administracinis teismas nustatė, kad leidimai statyboms pažeidė Graikijos konstituciją, valdžia neatšaukė leidimų ir nenugriovė dviejų pastatų, kurie buvo pastatyti tų leidimų pagrindu, nors praėjo septyni metai po to, kai teismas įsakė tai padaryti. Be to, teismo procesas kitoje byloje, susijusioje su įtariamu pareiškėjo kaimyno piktnaudžiavimu, vyko dvylika metų. Remdamasis šiais faktais, Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė, kad valstybė pažeidė 6(1) straipsnį dviem kaltinamosios išvados punktais: pirma, vyriausybė nesilaikė savo pačios vidaus teisminių nutarimų; antra, bylos proceso trukmė buvo nepriimtina pagal teisę kreiptis į teismą. Ši byla, iš tikrųjų, suteikė nemažai prasmės teismo jurisprudencijai. Iš pradžių šioje byloje pareiškėja teigė, kad pastatų statymas šalia jos nuosavybės netoliese pelkės, sukeltis vaizdingo grožio praradimą ir taršą dėl triukšmo ir šviesos statybų metu, pažeidė 8 straipsnį. Tačiau Teismas pabrėžė, kad esminis faktorius, dėl kurio turėtų aplinkos taršos byla itin paveikti 8-o straipsnio teisę, yra „žalingo poveikio asmens privačiai ar šeimos sferai egzistavimas, o ne tiesiog aplinkos pablogėjimas. Nei 8-as, nei bet kuris kitas konvencijos straipsnis nėra specialiai sukurtas, kad teiktų bendrą aplinkos apsaugą kaip tokią; tam kitos tarptautinės priemonės ir vietiniai teisės aktai yra labiau tinkami aptariant konkretų aspektą.¹⁴⁶ Teismas atmetė pareiškėjos skundą dėl 8-o straipsnio pažeidimo. Įtariamas statybos poveikis gyvūnams pelkėje netrukdytų pareiškėjos privačiam ir šeimos gyvenimui. Tačiau Teismas nustatė 6-o straipsnio pažeidimą, nes Graikijos valdžia atsisakė vykdyti teismo sprendimus nugriauti pastatus.

EŽTK panašią bylą išsprendė 2005 metais, remdamasis Turkijos trijų šiluminės energijos gamyklų neuždarymu, nepaisant teismo įsakymų tai padaryti. Pareiškėjai *Okayay prieš Turkiją*¹⁴⁷ byloje iš pradžių prašė vyriausybės uždaryti tas tris gamyklas, kurios dirbo be leidimo ir kėlė didelį pavojų visuomenės

¹⁴⁴ Pedersen O.W European Environmental Human Rights and Environmental Rights: A Long Time Coming? //Georgetown International Environmental Law Review, Vol.21, No.1, 2008, p. 23//

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1122289 [žiūrėta 2009-06-15]

¹⁴⁵ Byla *Kyrtatos v Greece* C-41666/98 [2003]

¹⁴⁶ *Ibid*

¹⁴⁷ Byla *Okayay and Others v Turkey* C-36220/97 [2005]

sveikatai ir aplinkai. Po daugybės peticijų ir vietos teismų įsakymų uždaryti tris gamyklas, ministras pirmininkas ir jo ministrų taryba nusprendė tęsti jėginių veiklą, remdamiesi „reikšmingais energetiniais, ekonominiais ir darbo apsvartymais.“ Teismas iš pradžių nustatė, kad „teismo nuosprendžio vykdymas turi būti laikomas neatsiejama „bylos“ dalimi 6-o konvencijos straipsnio pagrindu.“ Antra, teismas nusprendė, kad ministrų tarybos veiksmai apėjo įstatymą Turkijoje ir pažeidė 6(1) straipsnį.

Šios bylos pasirodė esančios reikšmingos asmens kreipimuisi į teismą, kai nepadeda vietos institucijos. Teismas neprivalo spręsti sudėtingo klausimo, ar patirta žala buvo pakankama, kad būtų sprendžiamas nepriklausomų teisių, esančių EŽTK, pažeidimas; kaip tik teismas gali grįžti prie valstybės vidaus aplinkosaugos ir procedūrinių nuostatų ir užtikrinti, kad piliečio aplinkosaugos teisės bus gerbiamos, remiantis tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu įstatymu. Iš esmės, 6(1) straipsnis leidžia teismui atmesti sudėtingą apibrėžiamąjį klausimą dėl valstybės žalos aplinkai ir įsikišti, kai žala aplinkai nėra tinkamai interpretuojama pačios valstybės terminais.

3.4 10-as straipsnis: išraiškos laisvė

Kol 10-as EŽTK straipsnis¹⁴⁸ paprastai yra suprantamas kaip bendra sąlyga, apimanti išraiškos laisvę, kūrybingi pareiškėjai sėkmingai pateikė aplinkosaugos bylas, remdamiesi šia sąlyga. 10-as straipsnis garantuoja „teisę į išraiškos laisvę. Ši teisė apima laisvę turėti nuomonę ir gauti bei perduoti informaciją ir mintis nesikišant viešosioms įstaigoms.“ Ši teisė nėra besąlygiška; išraiškos laisvės apribojimui taikomi trys reikalavimai: apribojimas turi būti teisiškai paremtas; veiksmas turi laikytis 10(2) straipsnyje pateiktų interesų ir veiksmas turi būti reikalingas demokratinėje visuomenėje. Apskritai, apsaugos lygis, kurį teismas paskirs aplinkosauga paremtiems nuostatams, yra aukštas, nes informacija dažnai būna jautraus pobūdžio, taigi, analizė bus palanki pareiškėjui dėl valstybės taikomų apribojimų.

Pavyzdžiui, teismas byloje *Vides Aizsardzibas Klubs prieš Latvija*¹⁴⁹ nustatė žodžio laisvės, numatytos Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 10 straipsnyje, pažeidimą, kai Latvijos teismas patenkino mero ieškinį dėl šmeižto, pateiktą dėl viešų aplinkosaugos srities nevyriausybinės organizacijos tvirtinimų apie jo piktnaudžiavimą. Šiuo sprendimu teismas pripažino, kad nevyriausybinė organizacija veikė kaip aplinkos „sarginis šuo“, ir kad tokia funkcija demokratinėje visuomenėje yra esminė.¹⁵⁰ Taip Europos Žmogaus Teisių Teismas patvirtino procedūrinių aplinkosauginių teisių svarbą.

Teisė gauti informaciją pagal 10-ą straipsnį yra itin ginama aplinkosaugos bylose dėl jautraus informacijos pobūdžio, tačiau tik tada, kai prašymus informacijai gauti valstybė atmetė. Teismas nustatė, kad 10-o straipsnio „negalima interpretuoti kaip primetančio viešiesiems organams bendro įsipareigojimo

¹⁴⁸ Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija, 10 str.// V.ž., Nr.40-987, 1995// http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19841

¹⁴⁹ Byla *Vides Aizsardzibas Klubs v Latvia* C-57829/00 [2004]

¹⁵⁰ *Ibid.* 42 p.

savo iniciatyva rinkti ir platinti informaciją, susijusią su aplinkosauga.“ Pavyzdžiui, byloje *Guerra prieš Italiją*¹⁵¹ pareiškėjas įtarė, kad be to, jog tinkamai neapsaugojo piliečių nuo nelaimingų atsitikimų šalia esančioje cheminėje gamykloje, valstybė taip pat neinformavo visuomenės apie pavojus. Teismas pareiškė, kad „negalima nepastebėti visuomenės informacijos aplinkos apsaugos srityje vaidmens ir reikšmės asmenų sveikatos bei gerovės apsaugai“. Kadangi supratimas apie aplinkosaugą didėja visame pasaulyje, gali būti taip, kad teismas turės galimybę iš naujo peržiūrėti savo jurisprudenciją, susijusią su teise gauti informaciją – kadangi visuomenė vis labiau domisi žala aplinkai, ji reikalaus daugiau informacijos ir jeigu jos negaus, gali atsirasti daugiau bylų, paremtų 10-uju straipsniu.

3.5 1-ojo protokolo 1-as straipsnis: teisė į nuosavybę

Remiantis Europos Konvencijos 1-ojo protokolo 1-u straipsniu, „kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę ramiai džiaugtis savo nuosavybe. Iš niekieno nuosavybė nebus atimama, išskyrus viešuosius interesus ir sąlygas, kurios yra išdėstytos įstatyme bei tarptautinio įstatymo bendruose principuose.“ Teismas pasinaudojo šita sąlyga, kad sudarytų balansavimo testą tarp asmens teisės į jo arba jos nuosavybę ir viešųjų interesų; šis testas buvo panašus į subalansavimo testą, kuris buvo naudojamas 8-ojo straipsnio byloje. 1-ojo protokolo 1-as straipsnis nebūtinai užtikrina asmens teisę džiaugtis savo nuosavybe malonioje aplinkoje, bet pareiškia, kad tam tikra veikla, kuri kenkia aplinkai, gali sumažinti nuosavybės vertę iki tokio lygio, kad jos nebeįmanoma parduoti, o tai gali baigtis nusavinimu. Dažniausiai teismas suteikdavo valstybėms išplėstinę „įvertinimo ribą“, pastebėdamas, kad šalies valdžia gali geriau nei teismas sudaryti pusiausvyrą tarp visuomenės poreikių ir individualių gyventojų teisių. Tačiau valstybė gali būti priklausoma nuo teigiamų išpareigojimų užtikrinti, kad piliečių teisės į ramų mėgavimąsi jų nuosavybe bus gerbiamos. Taip buvo byloje *Öneryildiz prieš Turkiją*¹⁵²: teismas nusprendė, kad valstybės netinkamas šiukšlių sąvartyno išlaikymas, dėl kurio kilo mirtinas sprogimas, pažeidė pareiškėjo teisę ramiai mėgautis jo nuosavybe, nors jis ir buvo pasistatęs savo gyvenamąjį būstą nelegaliai. Taigi, 1-ojo protokolo 1-as straipsnis primeta valstybėms teigiamus ir neigiamus išpareigojimus, kad šios užtikrintų savo piliečių teisę ramiai mėgautis jų nuosavybe.

2008 m. byloje *Költepe prieš Turkiją*¹⁵³ Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė 1-o konvencijos protokolo 1-ojo straipsnio pažeidimą. 1990 metais viešųjų miškų zona buvo atribota, kad apimtų žemės sklypą, kurį vėliau įgijo pareiškėjas. Pareiškėjas pradėjo teisinį procesą, kuriame užginčijo sprendimą, susijusį su viešųjų miškų atribojimu, teigdamas, kad žemės komisija padarė klaidą. Po to, kai skundas

¹⁵¹ Byla *Guerra and Others v Italy* C-14967/89 [1998]

¹⁵² Byla *Oneryildiz v Turkey* C-48939/99 [2004]

¹⁵³ Byla *Költepe v Turkey* C-35785/03 [2008]

buvo atmestas vietinių teismų, pareiškėjas bylą perdavė Europos Žmogaus Teisių Teismui įtardamas, kad jo žemės sąlygos, kaip visuomeninio miško ploto, buvo neproporcingas kišimasis į jo nuosavybės teisę.

Visų pirma, Turkijos vyriausybė teigė, kad pareiškėjas neturėjo jokios nuosavybės, kurią reikėjo saugoti pagal šią sąlygą. Turkija užsiminė, kad kai pareiškėjas pirkė žemę, jis žinojo arba turėjo žinoti, kad žemė buvo priskirta viešajam miškui. Teismas nesugebėjo pritarti šiam argumentui, nes nebuvo jokių objektyvių įrodymų, kad pareiškėjas žinojo apie atribojimą tuo metu, kai jis pirkė žemę. Bet kokiu atveju, teismas pastebėjo, kad žemės gabalėlio savininkas turėjo dešimt metų pagal vietos įstatymą apskūsti žemės komisijos sprendimą. Dėl tos priežasties, teismas pareiškė, kad pareiškėjas turėjo nuosavybę, kurią reikėjo saugoti remiantis 1-o protokolo 1-uoju straipsniu.

Teismas toliau svarstė, ar kišimasis į nuosavybę šioje byloje buvo pakankamai rimtas, kad pažeistų 1-o protokolo 1-ąjį straipsnį. Remiantis aktualių miškininkystės įstatymu, pareiškėjui buvo neleista apdirbti tą žemės dalį, kuri pateko į viešojo miško ribas. Be to, 2007 metų rugsėjį Miškų ūkio ministerija pateikė ieškinį nacionaliniuose teismuose, kad perduotų žemės nuosavybės teisę vyriausybei. Tuo pačiu metu, buvo primestas tarpinis draudimas, trukdantis pareiškėjui perduoti nuosavybę kokiam nors trečiajam šaliai.

Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad tikslas šioje byloje buvo miškų apsauga ir, kad tai buvo vertybė, kurią gina viešieji interesai. Nepaisant to, šioje byloje žemės, kaip viešojo miško, atribojimas turėjo pasekmių, susijusių su visų pareiškėjo teisių į laisvą naudojimąsi nuosavybe, pašalinimu. Be to, teismas pastebėjo, kad pareiškėjui nebuvo išmokėta jokia kompensacija. Todėl jis nustatė 1-o konvencijos protokolo 1-ojo straipsnio pažeidimą.

Išsiskiriančioje nuomonėje teisėjai Cabal, Barreto ir Türmen nesutiko su teismo nuosprendžiu. Visų pirma, jie ginčijosi, kad faktai, kuriuos parėmė išvada, jog pareiškėjas įsigijo nuosavybę 1993 metais nežinodamas apie žemės atribojimą kaip viešąjį mišką. Nesutariantys teisėjai pabrėžė, kad atribojimas buvo atliktas 1990 metais ir, kad sprendimas buvo viešas. Todėl, jų manymu, pareiškėjas galėjo žinoti apie nurodymą, jeigu būtų elgęsis stropiai. Antra, nesutariantys teisėjai nesutiko su tuo, kad pareiškėjo nuosavybei primesti atribojimai buvo neproporcingi aplinkos apsaugos tikslui. Jie pabrėžė, kad nepaisant šių atribojimų, pareiškėjas išliko žemės savininku.¹⁵⁴

Besiformuojant EŽTT jurisprudencijai teismo bylos vis labiau atspindi mintį, kad žmogaus teisės ir aplinkosaugos teisė yra viena kitą papildanti. Tai tiesa, nors Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Konvencijoje nėra numatyta jokios aiškios aplinkos apsaugos. Be to, daug konvencijos straipsnių, remiantis kuriais buvo sėkmingai išspręsta nemažai aplinkosaugos bylų EŽTT, tik įrodo vis didėjantį supratimą apie aplinkos apsaugos svarbą ir ryšį tarp sveikos žemės ir sveikos populiacijos.

¹⁵⁴ **Harrison J.** International Law – Significant Environmental Cases 2008-09 // Journal of Environmental Law (2009), p. 4-5 // <http://jel.oxfordjournals.org/cgi/reprint/eqp023v1?maxtoshow=&HITS=10&hits=10&RESULTFORMAT=&fulltext=Significant+Environmental+cases&searchid=1&FIRSTINDEX=10&resourcetype=HWCIT> [žiūrėta 2009-09-08]

Galima daryti išvadą, kad, šiuo metu, teisminėje praktikoje vyrauja jau egzistuojančių žmogaus teisių išgryninimas. EŽTK nėra sukurta bendra aplinkos apsauga ir aiškiai negarantuoja teisės į tvirtą, tylią ir sveiką aplinką. EŽTT interpretuoja aplinkosaugos teises kitų teisių, esančių EŽTK, pagrindu, įskaitant teises į gyvybę/gyvenimą, nuosavybę, privatų šeimos gyvenimą, priėjimą prie informacijos ir kreipimosi į teismą. Teisės į priėjimą prie informacijos, visuomenės dalyvavimą sprendimų priėmimo ir kreipimosi į teismą aplinkosaugos reikalais buvo sustiprintos 1998 m. Orhuso konvencija ir teisminiais sprendimais, kurie praplėtė egzistuojančias žmogaus teises. Mokslininkai vis nesutaria, ar tokia plėtra yra spraga, ar jau iš esmės nebėra vietos nepriklausomai teisei į aplinką, kurią propagavo JT subkomisija 1994 metais.

Padarius EŽTT bylų analizę, galima išskirti tam tikras išvadas, susijusias su EŽTK, Orhuso konvencija ir EŽTT sprendimais dėl aplinkos apsaugos.

- kiekviena valstybė turi pareigą reglamentuoti ir kontroliuoti aplinkosaugos problemas, ir užtikrinti, kad būtų laikomasi įstatymo.

Bet kurios diskusijos apie žmogaus teises ir aplinką pradžia yra tokia, kad valstybės nesėkmė reglamentuoti arba kontroliuoti aplinkosaugos pažeidimus arba saugoti aplinką gali trukdyti individualioms teisėms. Bylos, tokios kaip *Guerra*¹⁵⁵, *Lopez Ostra*¹⁵⁶, *Oneryildiz*¹⁵⁷, *Taskin*¹⁵⁸, *Fadeyeva*¹⁵⁹ parodo, kaip teisė į privatų gyvenimą arba teisė į gyvybę gali būti panaudota priversti vyriausybės reguliuoti pavojų aplinkai, priversti vykdyti aplinkosaugos įstatymus arba atskleisti informaciją. Visos šios bylos turi bendrų savybių. Pirma, yra pramoninis tvarkos pažeidimas – pavyzdžiui, cheminė gamykla, lydykla, odų gamykla, kasykla ar atliekų tvarkymo vieta. Antra, atsirado nesėkmė imtis tinkamų prevencinių priemonių kontroliuoti šiuos žinomus rimto pavojaus gyvybei, sveikatai, privačiam gyvenimui ar nuosavybei šaltinius. Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija gali netiesiogiai reikalauti, kad valstybės saugotų aplinką, tačiau teismo sprendimai reikalauja, kad jos saugotų bet ką, kieno teisės yra arba gali būti rimtai paveiktos dėl aplinkosaugos tvarkos pažeidimų. Kaip teismas pareiškė *Fadeyeva* byloje, valstybės atsakomybė aplinkosaugos bylose „gali kilti iš nesėkmės reguliuoti privačią pramonę“. Taigi, valstybė turi pareigą „imtis pagrįstų ir atitinkamų priemonių“, kad užtikrintų teises pagal konvenciją. *Öneryildiz* byloje teismas pabrėžė „teigiamą pareigą imtis visų atitinkamų priemonių saugant gyvybę, nes 2-ojo straipsnio tikslas yra nustatyti valstybei pirminę pareigą savo vietoje naudoti teisinę ir administracinę struktūrą, sudarytą teikti efektyvų sulaikymą nuo grėsmės teisei į gyvybę“. Teismui nekilo abejonių dėl to, kad šis įsipareigojimas apėmė pavojingos veiklos licenzijavimą, sudarymą, veikimą, apsaugą ir priežiūrą, ir pareikalavo, kad visi suinteresuotieji imtųsi „praktinių priemonių, kad užtikrintų efektyvią piliečių, kurių gyvybėms gali kelti pavojų rizika, apsaugą“.

¹⁵⁵ Byla *Guerra and Others v Italy* C-14967/89 [1998]

¹⁵⁶ Byla *Lopez Ostra v Spain* C-16798/90 [1994]

¹⁵⁷ Byla *Oneryildiz v Turkey* C-48939/99 [2004]

¹⁵⁸ Byla *Taskin and Others v Turkey* C-46117/99 [2004]

¹⁵⁹ Byla *Fadeyeva v Russia* C-55723/00 [2005]

Šios praktinės priemonės apima įstatymų vykdymą: tai būdinga *Guerra, Lopez Ostra, Taskin* ir *Fadeyeva* bylų savybė, kad minima pramoninė veikla arba buvo vykdoma nelegaliai, arba pažeidžiant aplinkosaugos įstatymus ir standartus. *Lopez Ostra* ir *Taskin* byloje nacionaliniai teismai įsakė uždaryti minima infrastruktūrą, tačiau jų sprendimai buvo ignoruojami arba atmesti politinių valdžios organų.

- kiekviena valstybė taip pat turi pareigą padaryti informaciją, susijusią su rimtu pavojumi aplinkai, prieinamą ir sudaryti sąlygą dėl dalyvavimo sprendimų priėmimo ir kreipimosi į teismą aplinkosaugos bylose.

10-as Europos konvencijos straipsnis tik užtikrina laisvę gauti ir perteikti informaciją. Jis nesukuria nei teisės į priėjimą prie informacijos, nei pareigos perduoti informaciją. Kita vertus, teisės į priėjimą prie aplinkosaugos informacijos užtikrinimas yra svarbi šiuolaikinės Europos aplinkosaugos teisės savybė tiek ES teisėje¹⁶⁰, tiek remiantis Orhuso konvencija.¹⁶¹

„Aplinkosaugos informacija“ plačiai apibūdinama yra pastarojoje konvencijoje ir apima informaciją, susijusią su fiziniais aplinkos elementais, tokiais kaip vanduo, oras, atmosfera, dirvožemis, žemė, kraštovaizdis ir biologinė įvairovė, jos komponentai, taip pat informacija apie veiklą, administracines priemones, susitarimus, politiką, įstatymus, planus ir programas, kurios gali įtakoti aplinką, žmogaus sveikatą, saugumą ar gyvenimo sąlygas. Pelną naudos ir kitos ekonominės analizės bei prielaidos, naudojamos aplinkosaugos sprendimų priėmimo, taip pat yra įtrauktos.

Priėjimo teisės yra praplėstos iki nevyriausybinų organizacijų „aplinkos apsaugos skatinimo“ pagal šalies įstatymus. Yra detalios sąlygos, atitinkančios didžiąją dalį EB teisės, susijusios su priėjimu ir aplinkosaugos informacijos surinkimu. Priėjimą prie informacijos taip pat palaiko Europos Tarybos parlamentinė asamblėja. Asamblėja rekomenduoja, kad šalių-narių vyriausybės: (a) užtikrintų atitinkamą gyvybės, sveikatos, šeimos ir privataus gyvenimo, fizinio integralumo ir privačios asmenų nuosavybės apsaugą pagal 2, 3 ir 8-ą Europos žmogaus teisių konvencijos straipsnį ir 1-ą jos papildomo protokolo straipsnį, taip pat atkreipiant atitinkamą dėmesį į aplinkos apsaugos poreikį; (b) pripažintų žmogaus teisę į sveiką, gyvybingą ir padorią aplinką, kuri apima objektyvią valstybių pareigą saugoti aplinką pagal šalies įstatymus geriau konstituciniu lygiu; (c) apsaugotų individualias procedūrinės teisės, išdėstytas Orhuso konvencijoje, į priėjimą prie informacijos, visuomenės dalyvavimą sprendimų priėmimo ir kreipimąsi į teismą aplinkosaugos reikalais“.¹⁶²

¹⁶⁰ Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:041:0026:0032:EN:PDF> [žiūrėta 2009 05 15]

¹⁶¹ Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, 1998 // <http://www.unece.org/env/pp/documents/cep43e.pdf> [žiūrėta 2009 01 22]

¹⁶² Environment and human rights – Parliamentary Assembly Recommendation 16/14 (2003) [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/AS\(2004\)Rec1614&Language=lanEnglish&Ver=final](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/AS(2004)Rec1614&Language=lanEnglish&Ver=final) [žiūrėta 2009 05 15]

Europos Žmogaus Teisių Teismas atsakė į tokią plėtrą nutardamas, kad informacija apie pavojų aplinkai turi būti prieinama tiems, kurie gali būti paveikti. *Öneryildiz* byloje¹⁶³ teismas „ypatingą dėmesį“ skyrė visuomenės teisei į informaciją apie pavojingą veiklą, kuri kėlė grėsmę gyvybei. Be to, kai vyriausybės užsiima pavojinga veikla su nežinomomis pasekmėmis sveikatai, pavyzdžiui, branduoliniai bandymai, atsiranda pareiga nustatyti „efektyvią ir prieinamą“ procedūrą, leidžiančią suinteresuotiesiems gauti aktualią informaciją. *Guerra* byla parodo, kad nesėkmė suteikti priėjimą prie informacijos taip pat gali pažeisti teisę į privatų gyvenimą.

Visose šiose situacijose svarbiausia yra leisti asmenims susipažinti su pavojumi aplinkai, su kuriuo jie susiduria. Ši teisė į informaciją kyla ne iš 10-o EŽTK straipsnio, bet iš 2-o ir 8-o straipsnių, bei pirmojo protokolo. Būtent pavojus gyvybei, sveikatai, privačiam gyvenimui ar nuosavybei sudaro poreikį reikalauti teikti informaciją. Iš to išplaukia, kad teisė į aplinkosaugos informaciją EŽTT bylose yra labiau ribojama negu platesni Orhuso konvencijos reikalavimai. Priėjimas prie informacijos pastaruoju atveju nepriklauso nuo asmeninio poveikimo arba teisės turėjimo, arba suinteresuotumo tuo reikalu. Kiekvienas turi teisę į aplinkosaugos informaciją, kurią numato Orhuso konvencija.¹⁶⁴

Nepaisant šių apribojimų, EŽTT jurisprudencija dėl aplinkosaugos informacijos yra galimai platesnė nei remiantis bendresniais priėjimo prie informacijos reikalavimais: atitinkamose bylose gali įeiti pareiga informuoti, ne tik tiesiog teisė į priėjimą. *Guerra* byloje Italijos „esminės informacijos“ apie toksinio išskyrimo iš cheminės gamyklos rimtumą ir pobūdį nesuteikimas, buvo laikomas teisės į privatų gyvenimą pažeidimu. Sprendime pastebima, kad pareiškėjai buvo „ypatingai statomi į pavojų“ nelaimingo atsitikimo gamykloje metu ir, kad taip pat buvo pažeisti Italijos įstatymai, reikalaujantys, kad informacija, susijusi su pavojinga veikla, būtų padaryta vieša. Ne taip kaip kiti sprendimai, ši byla parodo, kad valstybė turi aktyviai informuoti paveiktuosius, o ne tik informuoti, jei to reikalaujama. Ši tvirtesnė formuluotė turi prasmės, kai situacija apima neišvengiamą ir rimtą pavojų gyvybei arba sveikatai: tiesiog paliekant tiems, kurie gali kentėti nuo sužalojimų, galimybę siekti informacijos apie tokius pavojus. Orhuso konvencija taip pat pripažįsta pareigą informuoti, kurią ji formuluoja neišvengiamos grėsmės atveju. 5-o straipsnio(1)(c) teigia: „neišvengiamos grėsmės žmogaus sveikatai arba aplinkai, sukeltos žmogaus veiklos ar dėl natūralių priežasčių, atveju, visa informacija, kuri galėtų leisti visuomenei imtis priemonių, skirtų žalos, kylančios dėl valdžios veiksmų, prevencijai arba sumažinimui, bus išplatinta nedelsiant ir neatidėliojant visuomenės nariams, kurie gali būti paveikti“.¹⁶⁵ Ir vėl galime pamatyti labai artimą panašumą tarp teismo jurisprudencijos ir 1998 metų Orhuso konvencijos, kuri *Guerra* bylos sprendimo metu vis dar buvo derybų etape.

¹⁶³ Byla *Oneryildiz v Turkey* C-48939/99 [2004]

¹⁶⁴ Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, 1998, 4 art. 1(a) // <http://www.unece.org/env/pp/documents/cep43e.pdf> [žiūrėta 2009 01 22]

¹⁶⁵ *Ibid* 5art. 1(c).

- aplinkos apsauga yra teisėtas tikslas, kuris atitinkamose bylose gali pagrįsti tam tikrų teisių apribojimą, įskaitant teisę į privatų gyvenimą ir teisę į nuosavybę. Balansuodamas aplinkosaugos problemas su konvencijos teisėmis, „teismas pripažino, kad nacionalinės organizacijos gali geriausiai priimti sprendimus dėl aplinkosaugos problemų, kurios dažnai turi sudėtingus socialinius ir techninius aspektus. Todėl priimdamas savo sprendimus, teismas iš esmės suteikia nacionalinei valdžiai plačią veiksmų laisvę“.

Yra tokių aplinkybių, kur aplinkosaugos tikslai ir konkrečių asmenų arba grupių teisės gali konfliktuoti. Gyvūnijų ir augalijos rezervatų steigimas arba taršos veiklos reguliavimas, arba išteklių gavybos kontroliavimas, pavyzdžiui, gali pabloginti nuosavybės vertę, gali trukdyti ekonominei plėtrai, arba apriboti vietinių tautų teisę tradiciškai naudotis gamtos ištekliais. Kraštutiniiais atvejais, aplinkos reguliavimas gali prilygti nuosavybės užėmimui arba kišimuisi į privatų ir šeimos gyvenimą, suteikiant savininkui teisę į kompensaciją. Ypač bylose, susijusiose su įtariamu valstybės kišimusi į ramų mėgavimąsi nuosavybe, Strasbūro teismas pastoviai rėmėsi požiūriu, kad aplinkos apsauga yra teisėtas visuomenės politikos tikslas. Jis atsisakė suteikti perdėtą pranašumą nuosavybės teisėms, nepaisant jų, kaip manoma, saugomo statuso pagal Pirmąjį protokolą. Viešųjų interesų reguliavimas nėra nesuderinamas su protokolo sąlygomis, su sąlyga, kad jį pateisins įstatymai ir, kad jis bus proporcingas teisėtam tikslui, tokiam kaip aplinkos apsauga.¹⁶⁶

Bylose, pateiktose Europos Žmogaus Teisių Teismui, valstybėms buvo suteikta plati vertinimo riba siekiant aplinkosaugos tikslų, su sąlyga, kad jos išlaikys tinkamą pusiausvyrą tarp bendrų bendruomenės interesų ir asmens esminių teisių apsaugos. Panašiai plati veiksmų laisvė leido Europos valstybėms vykdyti ekonominę plėtrą, su sąlyga, kad asmenų teisės į privatų ir šeimos gyvenimą arba nuosavybės apsaugą bus pakankamai subalansuotos su ekonomine nauda bendruomenei. Todėl *Hatton prieš Jungtinę Karalystę* byloje¹⁶⁷ papildomi naktiniai skrydžiai Heathrow oro uoste nepažeidė teisės į privatų ir šeimos gyvenimą, nes buvo imtasi atitinkamų priemonių, kad namai būtų padaryti nepralaidūs garsui, kad būtų sureguliuotas ir apribotas skrydžių dažnis ir įvertintas poveikis aplinkai. Be to, nebuvo jokių suinteresuotų asmenų namų vertės sumažėjimo įrodymų, o pareiškėjai galėjo išsikraustyti kitur, jei tik būtų nusprendę taip padaryti. Teismo požiūriu, valstybė nevykdytų savo pareigos paveiktiesiems, jeigu nebūtų suregulavusi ar sumažinusi aplinkosaugos tvarkos pažeidimų ar pavojaus aplinkai, kurį sukėlė tokie plėtros projektai,¹⁶⁸ tačiau yra reikalaujama, kad valstybė tai darytų tik iki tokio lygio, kad apsaugotų gyvybę, sveikatą, mėgavimąsi nuosavybe ir šeimos gyvenimu nuo neproporcingo įsikišimo.¹⁶⁹ Jungtinė Karalystė veikė teisėtai, padarė, ką galėjo kad sumažintų poveikį privačiam gyvenimui tų, kurie buvo paveikti, ir, teismo požiūriu, ji išlaikė tinkamą pusiausvyrą tarp ekonominės naudos bendruomenei ir

¹⁶⁶ Byla *Fredin v Sweden* C-12033/86 [1991]

¹⁶⁷ Byla *Hatton and Others v the United Kingdom* C-36022/97 [2003]

¹⁶⁸ Byla *Oneryildiz v Turkey* C-48939/99 [2004]

¹⁶⁹ Byla *Hatton and Others v the United Kingdom* C-36022/97 [2003]

asmenu, kurie gyveno šalia oro uosto, teisių. Jeigu pareiškėjai būtų parodę rimtos žalos sveikatai poveikį arba pavojų gyvybei, rezultatas galėjo būti kitoks: kai minima teisė į gyvybę, leistinas balansavimo laipsnis akivaizdžiai bus mažesnis.

Tokiose bylose išlaikomas interesų balansas turi ir svarbių procedūrinių aspektų. Todėl *Taskin prieš Turkiją* byloje dėl kasybos leidimo išdavimo teismas pareiškė, kad „nors ir 8-ame straipsnyje nėra jokių aiškių procedūrinių reikalavimų, sprendimų priėmimo procesas turi būti sąžiningas ir toks, kad asmens interesai būtų gerbiami, kaip tą užtikrina 8-as straipsnis“. Šis perėjimas ir teismo atsižvelgimas į paveiktų asmenų požiūrius leidžia suprasti, kad bent jau kai kurių sprendimų atveju, paveiktųjų dalyvavimas sprendimų priėmimo procese bus svarbus 8-o Europos Žmogaus Teisių Konvencijos straipsnio laikymuisi¹⁷⁰, o taip pat bus svarbus 6-ojo Orhuso konvencijos straipsnio laikymuisi.¹⁷¹

Tačiau kalbant apie priėjimą prie informacijos, EŽTK dalyvavimo teisė sprendimų priėmime nėra prieinama kiekvienam, taip pat tokiu atveju netaikomi sprendimai, apskritai susiję su aplinka. Tačiau, pasak Boyle, yra įmanoma, kad 2(5) Orhuso konvencijos straipsnis gali leisti nevyriausybinėms organizacijoms pretenduoti į dalyvavimo teises pagal 8-ą EŽTK straipsnį.¹⁷² Tik tie, kurių teisės yra kokiu nors būdu paveiktos, turės naudos iš šios apsaugos. Ši ir vėl yra žymiai siauresnė nei pagal Orhuso konvenciją, kuri praplečia dalyvavimo teises kiekvienam, „susidomėjusiam“ sprendimu, įskaitant ir nevyriausybines organizacijas. Jeigu Orhuso konvenciją galima traktuoti kaip skatinančią viešųjų interesų dalyvavimą, tai EŽTK atvejis išlieka tvirtai grindžiamas individualiomis teisėmis. Gali pasirodyti daug sudėtingiau įtakoti bet kokio interesų subalansavimo rezultataž žvelgiant iš šios perspektyvos.

Nepaisant to, Teismas *Taskin* byloje dėstė: „Kai valstybė turi nustatyti sudėtingas aplinkosaugos ir ekonominės politikos problemas, sprendimų priėmimo procesas, visų pirma, turi apimti atitinkamus tyrimus ir analizes, kad leistų valstybei numatyti ir įvertinti iš anksto tos veiklos, kuri gali pakenkti aplinkai ir pažeisti asmenų teises, poveikį ir leistų jai sudaryti tinkamą balansą tarp įvairių konfliktinių interesų“.¹⁷³ Tai yra pranaši išvada, bet ir vėlgį, tai atspindi Orhuso konvenciją. 6-as Orhuso konvencijos

¹⁷⁰ Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija, 8 str. 1. Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. 2. Valdžios pareigūnai neturi teisės kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19841 [žiūrėta 2008 12 08]

¹⁷¹ Orhuso konvencija, 6 str. teigiama, kad dalyvavimo teisės yra prieinamos tik „suinteresuotai visuomenei“, apibūdintai 2(5) straipsnyje kaip „paveiktai visuomenei arba galimai paveikiamai visuomenei, arba suinteresuotai sprendimų priėmimu; šio apibūdinimo tikslais, nevyriausybines organizacijos, skatinančios aplinkos apsaugą ir atitinkančios reikalavimus pagal šalies įstatymus, bus laikomos suinteresuotomis“// <http://www.unece.org/env/pp/documents/cep43e.pdf> [žiūrėta 2008 12 01]

¹⁷² Boyle A. Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment, 2007, p. 24 // http://www.law.ed.ac.uk/file_download/publications/0_1221_humanrightsoenvironmentalrightsareasses.pdf [žiūrėta 2009 09 01]

¹⁷³ *Byla Taskin and Others v Turkey C-46117/99* [2004]

straipsnis taip pat aiškiai nenurodo, kokių procedūrų reikia, tačiau jame yra detalių sąlygų dėl informacijos, kuri turi būti padaryta prieinama, įskaitant:

- (a) Vietos aprašymą ir fizines bei technines siūlomos veiklos savybes, įskaitant numatomų radikalų ir išleidimų apskaičiavimą;
- (b) Reikšmingo pasiūlytos veiklos poveikio aplinkai apibūdinimą;
- (c) Priemonių, numatytų poveikio, įskaitant išleidimą, prevencijai ir/arba sumažinimui, aprašymą;
- (d) Netechninę santrauką anksčiau minėtų punktų;
- (e) Pagrindinių alternatyvų, su kuriomis susipažino pareiškėjas, pagrindus.¹⁷⁴

Galų gale, *Taskin* bylos sprendimas nustato, kad „suinteresuoti asmenys taip pat turi sugebėti kreiptis į teismus dėl bet kokio sprendimo, veiksmo ar išleidimo, kai jie mano, jog į jų interesus ar jų komentarus nebuvo pakankamai atsižvelgta sprendimų priėmimo procese“.¹⁷⁵ Tai taip pat atspindi Orhuso konvencijos reikalavimus, susijusius su kreipimusi į teismą.¹⁷⁶ Remiantis 10-uju Rio Deklaracijos principu,¹⁷⁷ 9-as Orhuso konvencijos straipsnis sudaro sąlygas asmenims užginčyti šalies teisės pažeidimus, susijusius su aplinka, kai kuri nors jų teisė yra pažeidžiama arba kai jie turi „pakankamą interesą“. Turi būti suteikiamos atitinkamos, sąžiningos ir efektyvios priemonės. Šis straipsnis labai panašus į sprendimų *Lopez Ostra*¹⁷⁸ ir *Guerra*¹⁷⁹ bylose, minėtose anksčiau, pritaikymą. Tiek, kiek suteikia teisę pareiškėjams dėl „pakankamo intereso“ įsitraukti į viešųjų interesų ginčus, kai jų pačių teisės nėra paveiktos, tačiau 9-as Orhuso konvencijos straipsnis gali viršyti 6(1) EŽTK straipsnio reikalavimus. Tokiu lygiu, egzistuoja dar vienas reikšmingas skirtumas tarp šių dviejų sutarčių.

Jeigu *Hatton*¹⁸⁰ byla parodo teismo nenorą grumtis dėl sprendimo, trukdančio asmens teisėms, naudos, *Taskin*¹⁸¹ įtikinamai parodo neabejotiną norą imtis tinkamų procedūrų dėl sprendimų, susijusių su aplinka žmogaus teisių kontekste, priėmimo. Tai yra sudėtingas 8-ojo Europos konvencijos straipsnio apimties išplėtimas. Taigi, Europos Žmogaus Teisių Konvencija nėra tik gyva, bet ir išskirtinai ryški priemonė, turinti labai platų raidos pobūdį. Tačiau tuo pačiu metu, platesnis Orhuso konvencijos viešųjų interesų požiūris ir siauresnis EŽTK dėmesys paveiktų asmenų teisėms yra akivaizdūs anksčiau svarstytose bylose.

¹⁷⁴ Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, 1998, 6art. 6(a,b,c,d,e) // <http://www.unece.org/env/pp/documents/cep43e.pdf> [žiūrėta 2009 01 22]

¹⁷⁵ Byla *Taskin and Others v Turkey* C-46117/99 [2004]

¹⁷⁶ Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, 1998, 9art. (2) // <http://www.unece.org/env/pp/documents/cep43e.pdf> [žiūrėta 2009 01 22]

¹⁷⁷ Rio Declaration on Environment and Development, June 14, 1992, U.N. Doc. A/CONF.151/5/Rev.1 (1992).

¹⁷⁸ Byla *Lopez Ostra v Spain* C-16798/90 [1994]

¹⁷⁹ Byla *Guerra and Others v Italy* C-14967/89 [1998]

¹⁸⁰ Byla *Hatton and Others v the United Kingdom* C-36022/97 [2003]

¹⁸¹ Byla *Taskin and Others v Turkey* C-46117/99 [2004]

Kaip buvo minėta skyriaus pradžioje, kad esant plačiai aplinkosaugos jurisprudencijai lyg ir nėra prasmės sudarinėti papildomą konvencijos protokolą arba rekomendacijas šioje srityje, kur būtų aiškiai įtvirtinta teisė į sveiką aplinką. Galima pastebėti, kad speciali teisė turėtų daugiau naudoti visuomenei kaip visumai, ne tik individualioms aukoms. Ji leistų šalims ir nevyriausybinėms organizacijoms prieštarauti prieš aplinkai kenksmingą ar nenuoseklią plėtrą viešųjų interesų pagrindu. Galima pateikti prielaidą, jog tokią teisę sunku apibrėžti. Neva, tarptautiniu mastu mažai sutariama dėl teisingos terminologijos. Net JT subkomisija negalėjo apsispręsti kalbėdama įvairiai apie teisę į „sveiką ir klestinčią aplinką“ arba „patenkinamą aplinką“ savo pranešime.¹⁸² 1-ajame Stokholmo deklaracijos principu kalbama apie „aplinką, kurios kokybė leidžia gyventi oriai ir gerai“, ¹⁸³ Bet kurios tokios užuominos yra itin subjektyvūs vertės nurodymai. Shelton nurodo, kad idealios aplinkos apibūdinti abstrakčiais terminais neverta, geriau leisti žmogaus teisių institucijoms ir teismams plėtoti jų pačių interpretacijas.¹⁸⁴ Tačiau, kad ir koks būtų ambicingas ir dinamiškas Europos Žmogaus Teisių Teismo precedentas dėl aplinkos apsaugos, vis dėlto, reikėtų pastebėti, kad jis vis dar išlieka nepilnas teisės į sveiką aplinką užtikrinimo atžvilgiu. Specifinės teisės į sveiką aplinką sąlygos įtraukimas į Europos Žmogaus Teisių Konvenciją leistų asmenims kreiptis į teismą tos teisės pagrindu, nepriklausomai nuo kitų žmogaus teisių, kurios jau yra įtrauktos į šią konvenciją. Tuomet EŽTT galėtų tiesiogiai nuspręsti dėl tos teisės pažeidimo, taigi, apsauga jau nebūtų nepilna.

¹⁸² Report of the UN Commission on Human Rights, *Human Rights and the Environment*, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1994/9.

¹⁸³ Stockholm Declaration on the Human Environment, 5 June 1972 // http://www.paclii.org/pits/en/treaty_database/1972/1972_PITSE_8.rtf [žiūrėta 2009 05 06]

¹⁸⁴ **Shelton D.** *Human Rights and the Environment*. 2002, <http://www.oas.org/consejo/CAJP/docs/cp09488e05.doc> [žiūrėta 2009-05-03]

4. Teisės į aplinką pripažinimas Europos Bendrijų Teisingumo Teisme

Europos Bendrijų Teisingumo Teismo (ETT) sprendimų prigimtis teisės į sveiką aplinką kontekste labai skiriasi nuo Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos, vien dėl to, kad ETT kompetencija žmogaus teisių srityje yra ribota. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas įsteigtas 1952 m. pagal Europos anglų ir plieno bendrijos steigimo sutartį, kurioje buvo numatyti ekonominės integracijos tikslai. Pirminis Europos Ekonominės Bendrijos Steigimo sutarties tekstas neapėmė aiškios sąlygos, susijusios su aplinkos apsauga. Tokią spragą buvo galima paaiškinti tuo faktu, kad visų pirma, pirmosios sutartys iš esmės buvo susijusios su bendros rinkos realizavimu, t.y, rinkos integravimu per laisvą prekių judėjimą, taip pat jų pasirašymo metu, aplinkosaugos problemos nebuvo prioritetu politinėje darbotvarkėje. ETT paskirtis – užtikrinti, kad ES teisės aktai visose valstybėse narėse būtų aiškinami ir taikomi vienodai. Europos Bendrijų Teisingumo Teismo jurisprudencija gausi Bendrijos teisės principų, kompetencijos padalijimo klausimais, aiškinimo.¹⁸⁵ Kas liečia žmogaus teises ir laisves, jos išvardijamos ne pačioje EB sutartyje¹⁸⁶, o atskiroje ES pagrindinių teisių chartijoje¹⁸⁷, kuri šiuo metu nėra sudedamoji EB teisyno dalis. Kaip jau buvo minėta anksčiau, šiuo metu baigiasi Lisabonos sutarties, iš dalies keisiančios ES sutartį ir EB steigimo sutartį, ratifikavimo procesai šalyse-narėse.¹⁸⁸ Šios sutarties 1 str. 8d. numatyta, kad „ES pagrindinių teisių chartija turi tokią pat teisinę galią kaip ir Sutartys“. Tai reiškia, kad ši chartija bus EB teisyno dalis, ir turės privalomą reikšmę, nebus vien deklaratyvus dokumentas. Atitinkamai, manytina, kad chartijos aiškinimas pateks į ETT kompetenciją. Galima daryti prielaidą, kad tuomet Europos Bendrijų Teisingumo Teismui atsiras daugiau galimybių pasisakyti žmogaus teisių užtikrinimo klausimais. Tačiau kaip buvo minėta anksčiau, chartija taip pat nesuteikia nepriklausomos teisės į sveiką aplinką, 37 straipsnio formuluotė yra bendra, labiau suformuota kaip tikslas, kuris yra išdėstytas EB sutartyje. Tačiau

¹⁸⁵ **Lapinskas K.** Europos Tarptautinių Teismų ir Nacionalinių Konstitucinių Teismų Jurisdikcijos ir Jurisprudencijos sąlyčio problemos // Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Konstitucinio Teismo Tribunolo aštuntoji konferencija: „Konstitucija, nacionalinė teisė ir Europos teisė“, Druskininkai, 2003.

¹⁸⁶ Europos Bendrijos Steigimo Sutartis // Europos Sąjunga. Steigimo dokumentai ir Sutartis dėl Konstitucijos Europai. 2005

¹⁸⁷ Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Chartija, Dec.14, 2007, 1007 O.J. (C 303) 1

¹⁸⁸ Lisabonos sutartis, iš dalies keičianti ES sutartį ir EB steigimo sutartį, (2007-12-03, Nr. CG 14/07, Valstybių narių vyriausybės atstovų konferencija, Briuselis), p.15

kai chartija taps pirmine bendrijos teise, ir pateks į ETT jurisdikciją, teismo praktika galėtų praplėsti 37 straipsnio aiškinimą.

Kalbant bendrai, Europos Bendrijų Teisingumo Teismo bylos, susijusios su aplinkosaugos problemomis, yra kokybiškai ir kiekybiškai gausios. Apytiksliais apskaičiavimais, tokie precedentai apima daugiau nei 700 sprendimų, susijusių su daugiau nei 50 skirtingų bendrijos aktų, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai reglamentuoja aplinkosaugos problemas.¹⁸⁹ Iš tiesų verta pastebėti, kad ETT ypač rimtai žvelgė į aplinkosaugos pažeidimus, ir jų daromą žalą žmogaus sveikatai, tame tarpe ir skirdamas valstybėms baudas už jo sprendimų nevykdymą. Pirmoji tokia bauda buvo paskirta aplinkosaugos byloje prieš Graikiją dėl atliekų išmetimo Kretoje.¹⁹⁰ Graikija nevykdė sprendimo, priimto prieš penkis metus, kurio metu ETT Graikiją pripažino esant kalta dėl netinkamo dviejų 1970-ųjų metų direktyvų įgyvendinimo, skirtų saugoti žmogaus sveikatą ir ginti aplinką nuo žalingo poveikio, kuri sukelia atliekų rinkimas, vežimas, apdorojimas, laikymas ir supylimas, ir, antra, įsakymo, kuriuo reikalaujama, kad Graikija sumokėtų komisijai 24,600 ekiu baudą už kiekvieną uždelstą dieną įgyvendinant priemones, kurių reikia laikantis minėto sprendimo (nuo pranešimo apie sprendimą). Europos Bendrijų Teisingumo Teismas nustatė, kad įsipareigojimų nevykdymas dėl atliekų tvarkymo direktyvų tiesiogiai kelia pavojų žmogaus sveikatai ir kenkia aplinkai, ir turi būti laikomas kaip ypač rimtas.

ETT daugelyje savo bylų išskyrė aplinkos apsaugą kaip vieną iš esminių bendrijos tikslų, kurie atitinkamomis aplinkybėmis (taikant nediskriminavimo ir proporcingumo principus) galėtų riboti prekybos laisvę.¹⁹¹ Tačiau šios darbo dalies tikslas yra išsiaiškinti, ar ETT savo jurisprudencijoje pripažino teisę į sveiką aplinką kaip tokią, tad išsamesnė pastarojo teiginio analizė nebus atliekama.

Atlikus ETT bylų analizę paaiškėjo, jog ETT vengė pateikti aiškių ir tiesioginių užuominų į teisę į sveiką aplinką. Nepaisant to, 2005 m. bylos *Komisija prieš Tarybą* išvadoje¹⁹² generalinis advokatas Ruiz-Jarabo Colomer pirmą kartą iš esmės aptarė teisę į aplinką.

Europos Komisija byloje C-176/03¹⁹³ siekė Tarybos Pagrindų sprendimo, įpareigojančio valstybes nares tam tikrus rimtus aplinkosaugos pažeidimus įtraukti į nusikaltimų sąrašą, panaikinimo. Komisija pati pateikė siūlomą direktyvą šiuo klausimu, bet ji, nors ir Tarybos atmesta, buvo iš esmės pakartota

¹⁸⁹ **Jacobs. F.** The Role of the European Court of Justice in the Protection of the Environment // Journal of Environmental Law (2006), Vol. 18, No.2, p.185 // <http://jel.oxfordjournals.org/cgi/reprint/18/2/185?maxtoshow=&HITS=10&hits=10&RESULTFORMAT=&fulltext=European+Court+of+justice&searchid=1&FIRSTINDEX=0&resourcetype=HWCIT> [žiūrėta 2009-06-16]

¹⁹⁰ Byla C-45/91 *Commission v Greece* [1992] ECR – I-2509.

¹⁹¹ Byla *Association de defense des bruleurs d'huiles usages (ADBHU) C-240/83* [1985] ECR 531; Byla *Commission v Denmark T-302/86* [1988] ECR 4607; Byla *Aher-Wagoon GmbH v Germany C-389/96* [1998] ECR I-4473; Byla *PreussenElektra AG v Schleswig AG C-379/98* [2001] ECR I-2099.

¹⁹² Generalinio advokato Ruiz-Jarabo išvada byloje C-176/03 *Commission of the European Communities v Council of the European Union* [2005], 22 p.

¹⁹³ Byla C-176/03 *Commission of the European Communities v Council of the European Union* [2005], 5 p.

ginčijamame Pagrindų sprendime.¹⁹⁴ Buvo svarstomas klausimas, ar teisė reikalauti baudžiamųjų sankcijų už aplinkosaugos pažeidimus tenka Komisijai, ar Tarybai, ar abiemis. Teismas nusprendė, kad ir Taryba, ir Komisija turėjo teisę reikalauti aplinkosaugos pažeidimų įtraukimo į nusikaltimų sąrašą, bet Taryba turėjo pareigą susilaikyti nuo to gerbdama Komisijos galių aplinkosaugos srityje viršenybę.¹⁹⁵ Priimdamas sprendimą teismas turėjo galimybę pakartoti, kad „aplinkos apsauga yra vienas iš pagrindinių Bendrijos tikslų.“¹⁹⁶ Nors teismas savo sprendime konkrečiai neužsiminė apie teisę į aplinką, generalinis advokatas Ruiz-Jarabo Colomer iš esmės aptarė šią koncepciją.¹⁹⁷

Skyriuje, skirtame jo išvadai, pavadintame „*Teisė į tinkamą aplinką ir visuomenės atsakomybė už jos išsaugojimą*“, generalinis advokatas teigė:

„EB sutartyje vartojamos „tvarios plėtros“ ir „gyvenimo kokybės“ sąvokos yra glaudžiai susijusios su „aplinkos“ sąvoka, darydamos nuorodą į subjektyvųjį aspektą, kurio negalima nepaisyti kalbant apie aplinkos apsaugą bei jos pagerinimą. Apibūdinant aplinką geofiziškai, gyvenimo kokybė pasireiškia kaip piliečių teisė, atsiradusi iš įvairių faktorių (kai kurie jų yra materialaus pobūdžio (racionalus išteklių naudojimas ir darnus vystymasis), o kai kurie labiau intelektualinio pobūdžio (pažanga ir kultūrinė raida). Kai peržengiama išgyventi pakankama kiekybinė riba, stengiamasi siekti kokybės.

Taigi asmeniui – ne tiek pačiam, kiek kaip grupės, kurioje asmenų socialiniai interesai yra bendri, nariui – atsiranda teisė mėgautis sveika aplinka.¹⁹⁸ Keleto Bendrijos valstybių narių konstitucijose ši teisė buvo pripažinta tuo metu, kai buvo priimtas ginčijamas sprendimas. Taigi Vokietijos Federacinės Respublikos pagrindinio įstatymo 20a straipsnyje nustatyta, kad valstybė, „*įsisąmonindama atsakomybę ateities kartoms*, saugo natūralias gyvenimo sąlygas pagal konstitucinę tvarką. Ispanijos konstitucijos 45 straipsnyje greta socialinę ir ekonominę politiką reglamentuojančių principų pripažįstama visų asmenų teisė „naudotis asmeniniam vystymuisi tinkama aplinka“. Portugalijos konstitucijos 66 straipsnio 1 dalis suformuluota panašiai. Švedijos įstatymo, keičiančio vyriausybės aktą, 18 (3) straipsnyje irgi pabrėžiama teisė į aplinką.“¹⁹⁹

Generalinis advokatas toliau svarstė susijusias valstybės pareigas saugoti aplinką:

¹⁹⁴ Žr. Generalinio advokato Ruiz-Jarabo išvadą byloje C-176/03 *Commission of the European Communities v Council of the European Union* [2005], 22 p.

¹⁹⁵ Byla C-176/03 *Commission of the European Communities v Council of the European Union* [2005], 46-53 p.

¹⁹⁶ *Ibid.* 41 p.

¹⁹⁷ Generalinių advokatų nuomonės nėra įpareigojančios, tačiau kai joms pritaria teismas, tai gali būti argumentinis teismo sprendimo įrodymas, kuris gali turėti įtikinamos įtakos. Žr. Weatherill S. Beaumont P. EU Law, 1999, p.178-181

¹⁹⁸ Šio reiškinių procesinė išraiška – tai galimybės pareikšti ieškinį suteikimas „išsklaidytų interesų“ turėtojams, t. y. bendras teisių turinčioms grupėms, kurių sudėtis apibūdinama tik apytiksliai ir paprastai yra anoniminė bei neapibrėžta, nors ją vis dėlto sunkiai įmanoma apibrėžti. Tokios rūšies mechanizmas, kuris pasirodė naudinga teisine gynybos priemone vartotojų ir galutinių vartotojų teisėms apginti, veikia bendrosios teisės sistemoje remdamasis vadinamaisiais „grupiniais ieškiniais“, kuriais sprendžiamos situacijos, kai yra daug nukentėjusių asmenų, taip, kad pareikšiant tokį ieškinį bendras visiems svarbus siekis gali būti patvirtintas individualiai, aiškiai nesuteikiant formalių galių.

¹⁹⁹ Byla C-176/03 *Commission of the European Communities v Council of the European Union* [2005], 66-67 p.

„Šią teisę papildė atitinkamos viešųjų valdžios institucijų pareigos. Ispanijos konstitucijos 45 straipsnio 2 dalis reikalauja, kad viešosios valdžios institucijos užtikrintų racionalų gamtinių išteklių panaudojimą „siekiant apsaugoti ir pagerinti gyvenimo kokybę ir apsaugoti bei atkurti aplinką, remdamosi būtina kolektyvinio solidarumo parama“. Panašiai ir Suomijos konstitucija mini bendrą atsakomybę už aplinkos apsaugą ir įvairovę (20 straipsnis), o Graikijos (24 straipsnio 1 dalis), Nyderlandų (21 straipsnis) ir Portugalijos (9 straipsnio e punktas) konstitucijos nustato valdžios institucijoms pareigą išsaugoti aplinką. Italijos konstitucijos 9 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta Respublikos pareiga saugoti kraštovaizdį buvo papildyta, kad apimtų aplinkos ir teritorijų saugojimą.“²⁰⁰

Šioje išvadoje taip pat buvo pažymėtas netiesioginis teisės į aplinką įtvirtinimas Europos Sąjungoje ir pateiktas siūlymas aplinkos apsaugą įtraukti į 2000 m. gruodžio 7 d. Europos Sąjungos *Pagrindinių teisių chartiją* (37 straipsnis) ir *Europos Konstituciją*:

„Šio rūpinimosi aplinka subjektyvusis aspektas Europos Sąjungoje yra įtvirtintas netiesiogiai, iš kurių 2000 m. gruodžio 7 d. Pagrindinių teisių chartijos preambuleje deklaruojus, kad Sąjunga remiasi nedalomomis ir visuotinėmis vertybėmis – žmogaus orumu, laisve, lygybe ir solidarumu, – pastarajam skirtame skyriuje, greta teisės į darbą ir socialinę apsaugą, yra įtraukta nuostata, paaiškinanti, kad Sąjungos politika apima ir užtikrina aukštą aplinkos apsaugos lygį ir aplinkos kokybės gerinimą pagal tvaraus vystymosi principą. Kaip minėta, ši nuostata yra ir Sutarties dėl Konstitucijos Europai dalis (II-97 straipsnis).“²⁰¹

Galiausiai generalinis advokatas atkreipė dėmesį, kad teisė į aplinką taip pat yra susijusi su kitomis žmogaus teisėmis, ką pripažino ir Europos Žmogaus Teisių Teismas tokiose bylose kaip *Lopez Ostra*:²⁰²

„Nepaisant to, kaip teisės naudotis tinkama gamtine aplinka sąvoka yra suformuluota, lengva pamatyti jos sąryšį su tam tikrų pagrindinių teisių turiniu. Šiam požiūriui paremti pakanka dviejų Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų. 1994 m. gruodžio 9 d. Sprendime *López Ostra prieš Ispaniją*²⁰³ akivaizdžiai pripažinta, kad rimtas aplinkos teršimas gali daryti įtaką asmens gerovei ir užkirsti kelią naudotis savo namais ir tai gali pakenkti jų asmeniniam ir šeimos gyvenimui (51 punktas)²⁰⁴. 1998 m.

²⁰⁰ *Ibid.* 68 p.

²⁰¹ *Ibid.* 69 p.

²⁰³ Byla *Lopez Ostra v Spain* C-16798/90 [1994]; panaši byla *Moreno Gomez v Spain* C-4143/02 [2004]

²⁰⁴ J. Huelin „Intimidad personal y familiar, domicilio y medio ambiente“, *Perfiles del derecho constitucional a la vida privada y familiar*, Consejo General del Poder Judicial, Madridas 1996, p. 257–273, nuomone, šią bylą sprendusių devynių Europos žmogaus teisių teismo teisėjų aksiominis teiginys yra labai reikšmingas. Jis reiškia, kad, atsižvelgiant į faktines bylos aplinkybes, valdžios institucijos pasyvumas užkertant kelią situacijoms, kuriose vienas, keli arba daug asmenų namuose kenčia nuo nemalonių kvapų, išmetamų dūmų bei pasikartojančio triukšmo iš vandens ir kitų atliekų perdirbimo gamyklos ir kurios, nors ir nesukelia žymios žalos jų sveikatai, blogina gyvenimo kokybę, gali pažeisti Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnį. Ši Europos žmogaus teisių teismo išvada buvo suformuluota ir 1990 m. vasario 21 d. Sprendime *Powell ir Rainer prieš Jungtinę Karalystę* (A Serija, p. 172), kuriame pripažinta, kad orlaivių keliamas triukšmas, jiems naudojantis oro uostu, tiek, kiek jis neigiamai veikia gyvenimo kokybę ir naudojimąsi būstu, įpareigoja atsižvelgti į Konvencijos 8 straipsnį (40 punktas).

vasario 19 d. Sprendime *Guerra ir kiti prieš Italiją*²⁰⁵ nuspręsta, kad oficialios informacijos apie tai, kaip piliečiai turėtų tinkamai reaguoti į teršalų iš netoliese esančios gamyklos išmetimą, trūkumas pažeidžia minėtą pagrindinę teisę (60 punktas).“²⁰⁶

Taigi, nors tenka remtis tik viena ETT byla, kurioje buvo aptarta teisės į sveiką aplinką koncepcija, tačiau galima teigti, kad ETT netiesiogiai vis tik linksta prie teisės į sveiką aplinką pripažinimo, atkreipdamas dėmesį į tai, kad žmogaus (ar grupės, kurioje asmenų socialiniai interesai yra bendri) gyvenimo kokybei (jo sveikai egzistencijai) reikia kokybiškos (sveikos) aplinkos, todėl teisinėmis priemonėmis turi būti užtikrinta atitinkama aplinkos kokybė. T.y, buvo pabrėžta, kad nuo aplinkos kokybės priklauso ir žmonių gyvenimo kokybė. Taigi, atsiranda piliečių teisė mėgautis sveika aplinka. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad teisė į aplinką yra susijusi su kitomis žmogaus teisėmis, ką pripažino ir Europos Žmogaus Teisių Teismas.

²⁰⁵ Byla *Guerra and Others v Italy* C-14967/89 [1998]

²⁰⁶ Byla C-176/03 *Commission of the European Communities v Council of the European Union* [2005], 70 p.

Išvados ir pasiūlymas

1. Išanalizavus mokslininkų diskusijas teisės į aplinką klausimu, galima pamatyti požiūrių skirtumus bei kriterijus, kuriais remiantis jie nagrinėja teisę į sveiką aplinką - nuo tokios teisės egzistavimo, apibrėžimo problemų, teisės statuso nagrinėjimo iki labiau praktiškų skirtumo tarp nepriklausomos ir procedūrinės žmogaus teisės į sveiką aplinką problemų.
2. Pasauliniai debatai dėl nepriklausomos žmogaus teisės į sveiką aplinką apimties ir pripažinimo tęsėsi įvairiuose Jungtinių Tautų organuose ir konferencijose, tačiau tai kol kas nedavė vaisingų rezultatų. Tarptautinėje teisėje nustatyti tvirti ryšiai tarp žmogaus teisių, sveikatos ir aplinkos apsaugos. Orhuso konvencijoje kodifikuotos procesinės aplinkosauginės teisės (teisė gauti informaciją, teisė dalyvauti sprendimų priėmimo ir teisė kreiptis į teismą aplinkosaugos reikalais) papildė ryšio tarp žmogaus teisių ir aplinkos apsaugos, sąrašą. Nepriklausoma teisė į sveiką aplinką nėra tiesiogiai įtvirtinta tarptautinėje, Europos Sąjungos, kai kurių valstybių, teisinėje sistemoje. Todėl svarbiausiu šaltiniu tampa teisminių institucijų suformuluoti precedentai.
3. Tarptautinio Teisingumo Teismo viceprezidento Weeramantry atskirosios nuomonės *Gabčíkovo-Nagymaros* byloje traktavimas parodo, kad vietoj nepriklausomos (savarankiškos) teisės į aplinką nustatymo, jis mini esamas žmogaus teises ir grėsmę, kurią tokioms teisėms kelia aplinkos blogėjimas. Kitaip sakant, aplinkos apsaugos kokybė yra būtina sąlyga daugybei žmogaus teisių, tokių kaip teisė į sveikatą, teisė į gyvybę. Tačiau tai buvo atskira viceprezidento nuomonė, todėl į ją reikėtų žvelgti tik kaip į pritarimą Stokholmo deklaracijos principui, kad sveika aplinka yra svarbi, kad būtų galima mėgautis žmogaus teisėmis.
4. Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencijoje (EŽTK) nėra aiškiai įtvirtinta teisė į sveiką aplinką. Europos Žmogaus Teisių Teismas interpretuoja aplinkosaugos teises kitų teisių, esančių EŽTK, pagrindu, įskaitant teises į gyvybę, nuosavybę, privatų ir šeimos gyvenimą, teisę gauti informaciją ir kreiptis į teismą. Nesant specifinei sąlygai, susijusiai su aplinka, Europos Žmogaus Teisių Teismas sukūrė gan griežtas taisykles aplinkosaugos pažeidimams, remdamasis 8, 2, 6, 10 bei 1-ojo protokolo 1 straipsniais.

EŽTT padarė išvadą, kad norint remtis 8 straipsniu, teise į privatų ir šeimos gyvenimą, dėl aplinkosaugos pažeidimų, turi būti, pirmiausia, įrodoma, kad pažeidimu buvo tiesiogiai paveikti pareiškėjo namai, šeima ar asmeninis jo gyvenimas, ir, antra, neigiamas aplinkos teršimo poveikis turi pasiekti tam tikrą minimalų lygį, kuris priklauso nuo visų bylos aplinkybių (tokių kaip kenkimo intensyvumas ir trukmė, jo fizinis ir psichinis poveikis). Taigi, EŽTT pabrėžė, jog EŽTK esančių teisių katalogas apima žmogaus teisės į sveiką aplinką ir aplinkosaugos problemų tiek, kiek jos susiję su jų poveikiu namams, asmeniniam ir šeimos gyvenimui, t.y, teisinėje 8 straipsnio sistemoje, o ne kaip nepriklausoma žmogaus teisė į sveiką aplinką.

Norint remtis 2 straipsniu, teise į gyvybę, dėl aplinkosaugos pažeidimų, EŽTT nustatė, kad ryšys tarp žalos aplinkai ir gyvybės netekimo turi būti tiesioginis ir aiškiai matomas, bei mirties priežastis – valstybės veiksmai arba veiksmų nesiėmimas.

EŽTT bylų analizė rodo, kad aplinkosaugos teisių interpretavimas kitų teisių, esančių EŽTK, pagrindu ne visiškai užtikrina teisę į sveiką aplinką. Specifinės teisės į sveiką aplinką sąlygos įtraukimas į Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Konvenciją per papildomą protokolą, skirtą teisei į sveiką aplinką, leistų asmenims kreiptis į teismą tos teisės pagrindu, nepriklausomai nuo kitų žmogaus teisių, kurios jau yra įtrauktos į šią konvenciją. Pritardama Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos siūlymui sudaryti papildomą Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Konvencijos protokolą, pripažįstantį teisę į sveiką ir gyvybingą aplinką, autorė mano, kad speciali teisė turėtų daugiau naudos visuomenei kaip visumai, o ne tik tiesiogiai paveiktiems asmenims, taip pat apimtų bendrą aplinkos apsaugą, be sąsajos su asmens poveikiu namams, asmeniniam ir jo šeimos gyvenimui. Teisė į sveiką aplinką turi būti laikoma esmine žmogaus teise ir įtvirtinta tiesiogiai, nes pripažinta ir aiški teisė į sveiką aplinką papildytų dabar egzistuojančią apsaugą.

5. Atlikus ETT bylų analizę paaiškėjo, jog ETT vengė pateikti aiškių teisės į sveiką aplinką akcentų. Nepaisant to, bylos *Komisija prieš Tarybą* išvadoje generalinis advokatas Ruiz-Jarabo Colomer pirmą kartą iš esmės aptarė teisės į aplinką koncepciją, atkreipdamas dėmesį į tai, kad žmogaus (ar grupės, kurioje asmenų socialiniai interesai yra bendri) gyvenimo kokybei (jo sveikai egzistencijai) reikia kokybiškos (sveikos) aplinkos, todėl teisinėmis priemonėmis turi būti užtikrinta atitinkama aplinkos kokybė. T.y buvo pabrėžta, kad nuo aplinkos kokybės priklauso ir žmonių gyvenimo kokybė. Taigi, atsiranda piliečių teisė mėgautis sveika aplinka. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad teisė į aplinką yra susijusi su kitomis žmogaus teisėmis, ką pripažino ir Europos Žmogaus Teisių Teismas.

Literatūros sąrašas

Tarptautiniai dokumentai

1. Stockholm Declaration on the Human Environment, 5 June 1972 // http://www.paclii.org/pits/en/treaty_database/1972/1972_PITSE_8.rtf [žiūrėta 2009 05 06]
2. Rio Declaration on Environment and Development, June 14, 1992, U.N. Doc. A/CONF.151/5/Rev.1 (1992).
3. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, 1998, art. 1 // <http://www.unece.org/env/pp/documents/cep43e.pdf> [žiūrėta 2009 01 22]
4. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950 // <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/005.doc>
5. UN General Assembly Resolution 45/94, 14 December 1990 // <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r094.htm> [žiūrėta 2009 05 06]
6. UN General Assembly Resolution 44/228, 22 December 1989, 15 str. (d.) // <http://www.un.org/documents/ga/res/44/ares44-228.htm> [žiūrėta 2009 05 06]
7. African Charter on Human and Peoples` Rights, // http://www.africa-union.org/official_documents/Treaties_%20Conventions_%20Protocols/Banjul%20Charter.pdf
8. Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Cultural and Social Rights, 1989 // <http://www.oas.org/juridico/English/treaties/a-52.html>
9. Drafting an additional protocol to the European Convention on Human Rights concerning the right to a healthy environment, 11 September 2009, Doc. 12003.
10. Commission Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Access to Justice in Environmental Matters, COM (2003) 624 final (Oct.24, 2003)
11. Single European Act, 1987 O.J. (L 169),
12. Treaty of Maastricht, Feb. 7, 1992, 1992 O.J. (C 191) 4.
13. Amsterdamo sutartis, spl. 2, 1997, 1997 O.J. (C 340)
14. Treaty of Nice, Feb. 26, 2001, 2001 O.J. (C 80) 1, 68.
15. Charter of Fundamental Rights of the European Union, Dec.14, 2007, 1007 O.J. (C 303) 1
16. Council Directive 85/337, 1985 O.J. (L 175) 40, 40 (EEC) on the Assessment of the Effects of Certain Public and Private Projects on the Environment.
17. Council Directive 76/160 concerning the Quality of Bathing Water, 1975 O.J. (L 31) 1 (EEC)
18. Council Directive 90/313 on access to information on the environment, 1990 O.J (L 158) 56 (EEC)
19. Council Directive 96/61 on integrated pollution prevention and control, 1996 O.J. (L 271) 26 (EC)
20. Council Directive 2001/42 on the Assessment of the Effects of Certain Plans and Programs on the environment strengthened the right to participation, 2001 O.J. (L 197) 1, 30 (EC)
21. Council Directive 2000/60 on water framework, 2000 O.J (L 327) 1 (EC)
22. Council Decision 2005/370, 2005 O.J. (L 124) 1 (EC)
23. Council Directive 2003/4 on Public Access to Environmental Information, 2003 O.J (L 41) 26 (EC)

24. Council Directive 2003/35 on public participation in drawing up certain plans and programs relating to the environment, 2003 O.J (L 156) 17 (EC)
25. Commission Regulation 1367/2006, 2006 O.J. (L 264) 13 (EC)
26. Commission Regulation 1049/2001, 2001 O.J. (L 145) 43 (EC);
27. Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:041:0026:0032:EN:PDF> [žiūrėta 2009 05 15]

Pagrindinė literatūra lietuvių kalba

1. **Gaidys G.** Žmogaus teisės į sveiką aplinką statuso identifikavimo problemos // Socialinių mokslų studijos. 2009, 1 (1),
2. **Lapinskas K.** Europos Tarptautinių Teismų ir Nacionalinių Konstitucinių Teismų Jurisdikcijos ir Jurisprudencijos sąlyčio problemos // Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Konstitucinio Teismo Tribunolo aštuntoji konferencija: „Konstitucija, nacionalinė teisė ir Europos teisė“, Druskininkai, 2003.
3. **Šileikis E.** Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.

Pagrindinė literatūra kitomis kalbomis :

1. **Anderson M.** Human Rights Approaches to Environmental Protection: An Overview // Human Rights Approaches to Environmental Protection. A. Boyle and M. Anderson, (eds.) 1998, p. 1-24
2. **Alston. P.** A Third Generation of Solidarity Rights: Progressive Development or Obfuscation of International Human Rights Law? // Netherlands International Law Review, volume 29, p. 307-322, 1982, Cambridge University Press // <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=4909764> [žiūrėta 2008 11 12]
3. **Algan B.** Rethinking „Third Generation“ Human Rights // Ankara Law Review, Vol:1, No:1, 2004, p.124-125 // <http://auhf.ankara.edu.tr/journals/alr-archive/ALR-2004-01-01/ALR-2004-01-01-Algan.pdf> [žiūrėta 2008 11 12]
4. **Boyle A.** Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment, 2007, p. 1 // http://www.law.ed.ac.uk/file_download/publications/0_1221_humanrightsorenvironmental_rightsareasses.pdf [žiūrėta 2009 05 23]
5. **Collins L.** Are we there yet? The Right to Environment in International and European Law // <http://ssrn.com/abstract=1456922> [žiūrėta 2009-08-02]
6. **Cullet P.** Definition of an Environmental Right in a Human Rights Context// <http://www.ielrc.org/content/a9502.pdf> [žiūrėta 2009 04 19]
7. **Fitzmaurice M., Marshall J.** International human rights and the environment // Nordic Journal of International Law 76 (2007),// http://www.nottingham.ac.uk/law/hrlc/student-activities/Student_Conference_2008_Keynote_Speaker_Pack.pdf [žiūrėta 2009-05-27]
8. **Handl G.** Human Rights and Environmental Protection // Economic, Social and Cultural Rights: a textbook . A.Eide, C.Krause, A.Rosas (eds.) 2001, p.303
9. **Hayward T.** Constitutional Environmental Rights: a Case for Political Analysis // Political Studies, 2000, vol. 48 (3), // <http://www3.interscience.wiley.com/user/accessdenied?ID=119037623&Act=2138&Code=4717&Page=/cgi-bin/fulltext/119037623/PDFSTART> [žiūrėta 2009 06 05]
10. **Hayward T.** Constitutional Environmental Rights. 2005
11. **Hayward T.** Greening the Constitutional State: Environmental Rights in the European Union // The State and the Global Ecological Crisis (eds. Barry J., Eckersley R.), 2005.

12. **Harrison J.** International Law – Significant Environmental Cases 2008-09 // Journal of Environmental Law (2009),// <http://jel.oxfordjournals.org/cgi/reprint/eqp023v1?maxtoshow=&HITS=10&hits=10&RESULTFORMAT=&fulltext=Significant+Environmental+cases&searchid=1&FIRSTINDEX=10&resourcetype=HWCIT> [žiūrēta 2009-09-08]
13. **Jacobs. F.** The Role of the European Court of Justice in the Protection of the Environment // Journal of Environmental Law (2006), Vol. 18, No.2, p.185 // <http://jel.oxfordjournals.org/cgi/reprint/18/2/185?maxtoshow=&HITS=10&hits=10&RESULTFORMAT=&fulltext=European+Court+of+justice&searchid=1&FIRSTINDEX=0&resourcetype=HWCIT> [žiūrēta 2009-06-16]
14. **Merrills J.** Environmental Protection and Human Rights: Conceptual Aspects // Human Rights Approaches to Environmental Protection. A. Boyle and M. Anderson, (eds.) 1998, p. 25
15. **Martens M.** Constitutional right to a healthy environment in Belgium // Review of European Community & International Environmental Law. 2007, Vol.16 (3), p. 287 // <http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/118514056/PDFSTART> [žiūrēta 2008 11 12]
16. **Marrani D.** The Second Anniversary of the Constitutionalisation of the French Charter for the Environment: Constitutional and Environmental Implications. // Environmental Law Review, Vol. 10, (2008)// <http://www.environmental-expert.com/resultEachArticle.aspx?cid=8343&codi=33491&level=0> [žiūrēta 2009-08-25]
17. **Kravchenko S.** Right to Carbon or Right to Life: Human Rights Approaches to Climate Change // Vermont Journal of Environmental Law, Vol.9, 2008, // <http://www.vjel.org/journal/pdf/VJEL10069.pdf> [žiūrēta 2008 12 01]
18. **Lee M.** EU Environmental Law:Challenges, Changes and Decision-Making, 2005.
19. **Pallemaerts M.** The human right to a healthy environment as a substantive right // Human Rights and the Environment, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2002// http://books.google.lt/books?id=tQS0wIS0wz0C&printsec=frontcover&source=gbs_v2_summary_r&cad=0#v=onepage&q=&f=false [žiūrēta 2009 05 06]
20. **Pallemaerts M.** A Human Rights Perspective on Current Environmental Issues and Their Management: Envolving International Legal And Political Discourse On The Human Environment, the Individual and the State // 2 HR&ILD 1, 2008.
21. **Pallemaerts M.** Proceduralising Environmental Rights: the Aarhus Convention on Access to Information , Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters in a Human Rights Context // Human Rights and the Environment . Proceedings of a Geneva Environment Network roundtable, 2004, // <http://www.environmenthouse.ch/docspublications/reportsRoundtables/Human%20Rights%20Env%20Report.pdf> [žiūrēta 2008 12 01].
22. **Pedersen O.W** European Environmental Human Rights and Environmental Rights: A Long Time Coming? //Georgetown International Environmental Law Review, Vol.21, No.1, 2008,// http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1122289 [žiūrēta 2009-06-15]
23. **Shelton D.** What Happened in Rio to Human Rights? // Yearbook of International Environmental Law, Vol. 3 (1992), p. 75-93
19. 2008 OHCHR study. Climate change and Human Rights. Stakeholder input by NJCM, Dutch Section of the International Commission of Jurists. August 2008 // http://www2.ohchr.org/english/issues/climatechange/docs/submissions/International_Commission_of_Jurists_Dutch_Section_NJCM_ClimateChange_HR.pdf [žiūrēta 2009 03 26]
24. **Shelton D.** Human Rights and the Environment: Jurisprudence of Human Rights Bodies//Environmental Policy and Law, 32/3-4, 2002 // <http://www.unhchr.ch/environment/bp2.html> [žiūrēta 2009 06 04]

25. **Turgut N.Y** The European Court of Human Rights and the Right to the Environment // Ankara Law Review, Vol.4 No.1, 2007, // <http://auhf.ankara.edu.tr/journals/alr-archive/ALR-2007-04-01/alr-2007-04-01-yilmaz-turgut.pdf> [žiūrėta 2009 06 04]
26. **VanderZee L.** Green Jurisprudence? The Human Right to a Healthy Environment in the European, Inter-American and African Regional Systems. 2009, // http://www.allacademic.com/one/www/research/index.php?cmd=Download+Document&key=unpublished_manuscript&file_index=2&pop_up=true&no_click_key=true&attachment_style=attachment&PHPSESSID=2f46694d771f4987ba6c98d1c520fb1f [žiūrėta 2009 05 23]
27. Constitutional provisions relating to environmental protection // Environmental Rights reports, 2005, p. 86-107 // http://www.edo.org.au/edoact/submissions/Earthjustice_2005EnvironmentalRightsReport.pdf [žiūrėta 2009 05 10]
28. Human Rights and the Environment .Final report prepared by Mrs. Fatma Zohra Ksentini, Special Rapporteur, E/CN.4/Sub.2/1994/96 July 1994 // <http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/TestFrame/eeab2b6937bcca18025675c005779c3?Opendocument> [žiūrėta 2008 12 01]
29. PACE President wishes to incorporate the right to a healthy environment in the European Convention on Human Rights, Strasbourg, 28/03/2008 // <http://assembly.coe.int/ASP/Press/StopPressView.asp?ID=2025> [žiūrėta 2009 05 11]

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija

1. Byla *Soering v United Kingdom* C- 14038/88 [1989];
2. Byla *Ocalan v Turkey* C- 46221/99 [2003];
3. Byla *Powell and Raynor v United Kingdom* C-7889/77 [1980]
4. Byla *Hatton and Others v the United Kingdom* C-36022/97 [2001]
5. Byla *Hatton and Others v the United Kingdom* C-36022/97 [2003]
6. Byla *Moreno Gomez v Spain* C-4143/02 [2004]
7. Byla *Lopez Ostra v Spain* C-16798/90 [1994]
8. Byla *Guerra and Others v Italy* C-14967/89 [1998]
9. Byla *Taskin and Others v Turkey* C-46117/99 [2004]
10. Byla *Giacomelli v Italy* C-59909/00 [2006]
11. Byla *Fadeyeva v Russia* C-55723/00 [2005]
12. Byla *Fägerskiöld v Sweden* C-37664/04 [2008]
13. Byla *Brândușe v Romania* C-6586/03 [2009]
14. Byla *Tâtar v Romania* C-67021/01 [2009]
15. Byla *L.C.B v United Kingdom* C-23413/94 [1999]
16. Byla *Oneryildiz v Turkey* C-48939/99 [2004]
17. Byla *Zander v Sweden* C-14282/88 [1993]
18. Byla *Kyrtatos v Greece* C-41666/98 [2003]
19. Byla *Okyay and Others v Turkey* C-36220/97 [2005]
20. Byla *Vides Aizsardzibas Klubs v Latvia* C-57829/00 [2004]
21. Byla *Költepe v Turkey* C-35785/03 [2008]
22. Byla *Fredin v Sweden* C-12033/86 [1991]

Europos Bendrijų Teisingumo Teismo jurisprudencija

1. Byla *Association de defense des bruleurs d`huiles usages (ADBHU)* C-240/83 [1985] ECR 531;
2. Byla *Commission v Denmark* T-302/86 [1988] ECR 4607;

3. Byla *Aher-Wagoon GmbH v Germany* C-389/96 [1998] ECR I-4473;
4. Byla *PreussenElektra AG v Schleswag AG* C-379/98 [2001] ECR I-2099.
5. Byla C-45/91 *Commission v Greece* [1992] ECR – I-2509.
6. Byla C-176/03 *Commission of the European Communities v Council of the European Union* [2005].
7. Generalinio advokato Ruiz-Jarabo išvada byloje C-176/03 *Commission of the European Communities v Council of the European Union* [2005].

Kitų teismų jurisprudencija

1. Tarptautinio Teisingumo Teismo byla Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment I.C.J. Reports, 1997, p. 7, (Sept.25), atskiroji nuomonė p.91 // <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf?PHPSESSID=283e1e1fec7736c881921b316c2a45cf> [žiūrėta 2009 06 03]
2. Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisijos byla Social and Economic Rights Action Centre v. Nigeria (2007) // http://cesr.org/filestore2/download/579/AfricanCommission_Decision.pdf [žiūrėta 2009 07 07]

Teisė į sveiką aplinką tarptautinių teismų praktikoje

Lina Ivinskienė

Raktažodžiai: aplinka, žmogaus teisės, nepriklausoma teisė į sveiką aplinką, procedūrinės aplinkosaugos teisės, Europos Žmogaus Teisių Teismas, Europos Bendrijų Teisingumo Teismas, teismų praktika.

Santrauka. Dėl gamtinės aplinkos teršimo iškyla svarbi asmenų subjektinės teisės į sveiką, gyventi tinkamą gamtinę aplinką problema ir teismo bei kitokio šios teisės gynimo būtinybė. Nepriklausoma teisė į sveiką aplinką nėra tiesiogiai įtvirtinta tarptautinėje, Europos Sąjungos, kai kurių valstybių, teisinėje sistemoje. Remiantis gausia užsienio mokslinė doktrina ir tarptautinių teismų jurisprudencija, galima teigti, kad teismų praktikos vaidmuo teisės į sveiką aplinką kontekste, yra ypač aktualus šiomis dienomis ir vis dar nėra iki galo išspręstas. Europos Žmogaus Teisių Teismas interpretuoja aplinkosaugos teises kitų teisių, esančių EŽTK, pagrindu, įskaitant teises į gyvybę, nuosavybę, privatų ir šeimos gyvenimą, teisę gauti informaciją ir kreiptis į teismą, bei sukūrė gan griežtas taisykles aplinkosaugos pažeidimams, remdamasis EŽTK 8, 2, 6, 10 bei 1-ojo protokolo 1 straipsniais. EŽTT bylų analizė rodo, kad aplinkosaugos teisių interpretavimas kitų teisių, esančių EŽTK, pagrindu (t.y. tradicinių ir procedūrinių) ne visiškai užtikrina teisę į sveiką aplinką. Specifinės teisės į sveiką aplinką sąlygos įtraukimas į Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Konvenciją per papildomą protokolą, skirtą teisei į sveiką aplinką, leistų asmenims kreiptis į teismą tos teisės pagrindu, nepriklausomai nuo kitų žmogaus teisių, kurios jau yra įtrauktos į šią konvenciją.

Atlikus Europos Bendrijų Teisingumo Teismo bylų analizę paaiškėjo, jog EBTT vengė pateikti aiškių teisės į sveiką aplinką akcentų. Nepaisant to, atskirosios išvados formoje, buvo aptarta teisės į aplinką koncepcija, kurioje atkreipiamas dėmesys į tai, kad žmogaus sveikai egzistencijai reikia kokybiškos aplinkos, todėl teisinėmis priemonėmis turi būti užtikrinta atitinkama aplinkos kokybė. Taip pat pabrėžta, kad teisė į aplinką yra susijusi su kitomis žmogaus teisėmis, ką pripažino ir Europos Žmogaus Teisių Teismas.

The right to a healthy environment in international courts practice

Lina Ivinskienė

Key words: environment, human rights, substantive right to a healthy environment, procedural environmental rights, European Court of Human Rights, The Court of Justice of the European Communities, court practice.

Summary. By reason of the pollution of natural environment, there arise an important problem of the human subjective right to a healthy and suitable for living natural environment and the necessity of a judicial and another way of the protection of this right. A substantive right to a healthy environment is not directly fixed in an international legal system as well as the legal system of the European Union and some other countries, Lithuania among them. With reference to a numerous foreign scientific doctrine and the jurisprudence of international courts, it is possible to state that the role of court practice in the context of the right to a healthy environment is especially relevant nowadays and is still not solved through. The European Court of Human Rights interprets the environmental rights on the basis of other rights, which are included in the ECHR, including the rights to life, property and family life, right to receive information and access to court; it also made quite strict rules for the infringement of the environment with reference to articles 8, 2, 6 and 10 of the ECHR as well as Article 1 of Protocol 1. The analysis of the Court of Human Rights demonstrates that the interpretation of environmental rights on the basis of other ECHR rights (i.e. traditional and procedural) not fully guarantee the right to a healthy environment. The inclusion of a specific right to a healthy environment into the Convention of European Human Rights and Basic Freedoms through the additional protocol, which was designed for the right to a healthy environment, would allow people to access the court on the basis of that right, independent of other human rights which are already included into this convention.

During the analysis of the Court of Justice of the European Communities, it became clear that EJC avoided giving clear accents of the right to a healthy environment. Nevertheless, in the form of individual conclusion, there was a discussion on the concept of the right to the environment where the attention was given to the fact that human healthy existence need a qualitative environment, thus, legal measures must guarantee an appropriate quality of the environment. It was also stressed that the right to the environment is related to other human rights – this was acknowledged by the European Court of Human Rights.

Anotacija

Darbe plačiai analizuojama naujausia tarptautinių teismų praktika teisės į sveiką aplinką kontekste bei pateikiami jos apibendrinimai. Dėl gamtinės aplinkos teršimo iškyla svarbi piliečių subjektinės teisės į sveiką, gyventi tinkamą gamtinę aplinką problema ir teismo bei kitokio šios teisės gynimo būtinybė. Atsižvelgiant į tai, bandoma atsakyti į klausimą, ar teisė į sveiką aplinką įtvirtinta tarptautinėje teisėje, ir kaip ji ginama teismuose, remiantis nepriklausoma teise į aplinką ar per kitas žmogaus teises, tokias kaip teisė į gyvybę, sveikatą, nuosavybę, informaciją ir pan.

Annotation

The work widely analyzes the newest international courts practice in the context of the right to a healthy environment and presents its generalization. Due to the pollution of natural environment, there arises an important problem of the citizens of the right to a healthy and suitable for living natural environment and the necessity of legal and different protection of this right. With reference to this, the question is answered, whether the right to a healthy environment is fixed in the international law and how it is protected in courts according to substantive right to the environment or other human rights such as the right to life, health, property, information, etc.